

ARTIKULACIJE

Časopis za čitanje | godina 10 | broj 20 | 2025.

ISSN 2459-5152

IN MEMORIAM - MILIVOJ SOLAR

SUVREMENO PJESNIŠTVO

Maja Urban, Ivan Babić, Lana Derkač,
Slavko Jendričko, Goran Milaković,
Goran Rem, Petar Matović

RAZGOVOR - MILJENKO JERGOVIĆ

ROMANI KOJI NASTAJU

Kristina Hamplová, Juan Mihovilovich,
Ludwig Bauer

PROMIŠLJANJA ŠVEDSKOG KLASIKA

Stig Dagerman: Naša je potreba za utjehom
neutaživa

IZ STRANE POEZIJE

Héctor José Rodríguez Riverol,
Juan Calero Rodríguez, Tomasz Dalasiński

IZ DNEVNIKA KOPRIVNIČKE KNJIŽEVNICE

Božena Loborec: Sirove misli (2. dio)

KRITIČKI PRISTUPI

Mirna Sindičić Sabljlo, Franjo Nagulov,
Matija Ivačić, David Čarapina

BIBLIOGRAFIJA ARTIKULACIJA (2016. - 2025.)

ARTIKULACIJE

Časopis za čitanje

Godina **10** | broj **20** | **2025.**

Nakladnici

Artikulacije

Neolit

Za nakladnike

Mario **Kolar**

Marko **Gregur**

Uređuju

Marko **Gregur** (glavni urednik)

Mario **Kolar** (izvršni urednik)

Matija **Ivačić**

Franjo **Nagulov**

David **Čarapina**

Lektura

Franjo **Nagulov**

Dizajn i prijelom

Jasna **Goreta**

Fotografije

Dino **Rekanović**, **Pexels**, **Freepik**

Redakcija

Trg kralja Tomislava 2

48000 Koprivnica

e-mail: info@artikulacije.hr

www.artikulacije.hr

Cijena broja je **18 €**

Časopis je objavljen uz potporu

Ministarstva kulture i medija Republike

Hrvatske i Grada Koprivnice

ARTIKULACIJE

Raspored

IN MEMORIAM - MILIVOJ SOLAR

Mario KOLAR: Milivoj Solar, teorija književnosti, zavičaj **3**

SUVREMENO PJESNIŠTVO

Maja URBAN: Gradacije (izbor) **13**, Ivan BABIĆ: Izbor iz recentnog stvaralaštva **24**, Lana DERKAČ: Iz zbirke *Azil za nebeska tijela* **29**, Slavko JENDRIČKO: Pisanje Gaze u prvom licu jednine **38**, Goran MILAKOVIĆ: kruh za poslije (izbor) **42**, Goran REM: Meandar u labirintu, Cres **49**, Petar MATOVIĆ: Trolejbus i druge pjesme **55**

RAZGOVOR

Miljenko JERGOVIĆ: Godine kojima ne počinje povijest **63**

ROMANI KOJI NASTAJU

Kristina HAMPLOVÁ: *Lover/Fighter* **77**, Juan MIHOVILOVICH: Ljubav puževa **86**, Ludwig BAUER: Škola za mlade galebove ili Kako su nastajali romani **101**

PROMIŠLJANJA ŠVEDSKOG KLASIKA

Stig DAGERMAN: Naša je potreba za utjehom neutaživa **115**

IZ STRANE POEZIJE

Héctor José RODRÍGUEZ RIVEROL: Ugriz svjetlosti **121**, Juan Calero RODRÍGUEZ: Redovnik nevjernik **127**, Tomasz DALASIŃSKI: *Alte Liebe* **131**

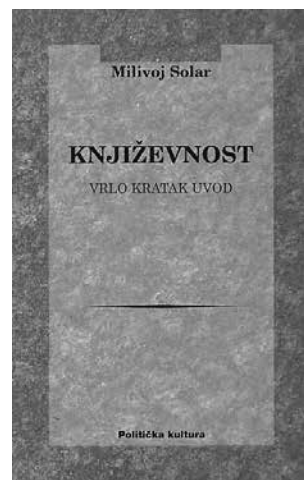
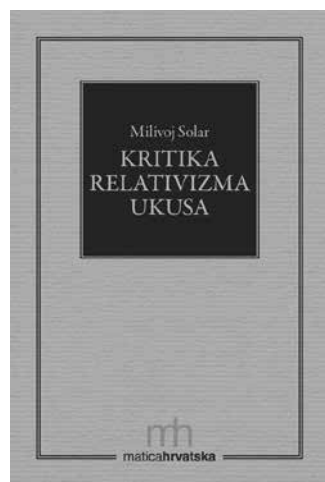
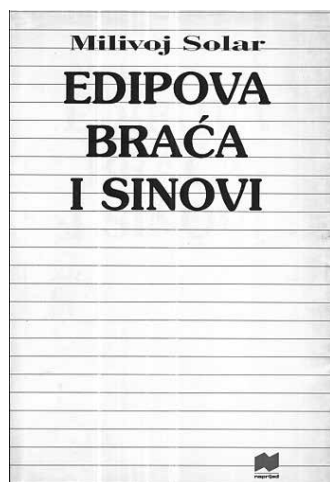
IZ DNEVNIKA KOPRIVNIČKE KNJIŽEVNICE

Božena LOBOREC: Sirove misli (2. dio) **143**

KRITIČKI PRISTUPI

Mirna SINDIČIĆ SABLJO: *Familia grande* ili kako pisati o tišini (Camille Kouchner: *Familia grande*) **165**, Zamišljajući život Wernera Heisenberga (Jérôme Ferrari: *Načelo*) **168**, Franjo NAGULOV: Zakon o očuvanju sjećanja (Patrick Modiano: *U kavani izgubljene mladosti*) **171**, Matija IVAČIĆ: Berlin? Berlin! (Jaroslav Rudiš: *Nebo pod Berlinom*) **176**, David ČARAPINA: Goran Rem x 149 pjesama (Goran Rem: *To je materijal*) **180**

Bibliografija deset godina časopisa *Artikulacije* (2016. – 2025.) **185**

In memoriam – Milivoj Solar

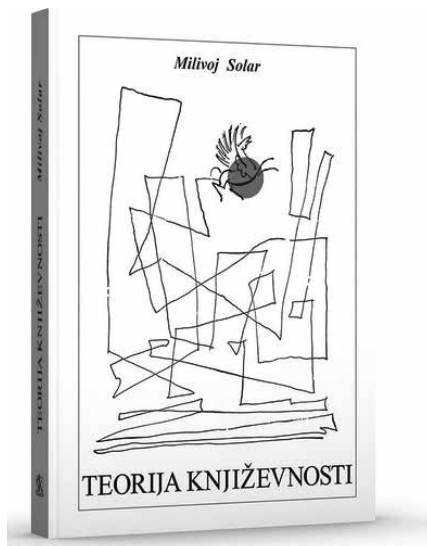
Mario Kolar

Milivoj Solar, teorija književnosti, zavičaj

U topli kasnoljetni utorak 16. rujna 2025. sledila nas je vijest da je u 90. godini života preminuo akademik Milivoj Solar, *professor emeritus* Sveučilišta u Zagrebu, najpoznatiji i najutjecajniji hrvatski teoretičar književnosti i kulture, urednik i esejist. Elementarna biografska faktografija, uobičajena u nekrološkom diskursu, obuhvatila bi podatak da je rođen 8. travnja 1936. u Koprivnici, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Studij filozofije i tadašnje jugoslavistike završio je 1959. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na čijem je Odsjeku za komparativnu književnost predavao od 1963. sve do umirovljenja 2007. (izuzev 1987. – 1990. kad je bio ministar prosvjete i kulture). Osim kao jedan od omiljenih profesora, Solar je – kao što su u više navrata isticale njegove odsječne kolegice i kolege – bio i jedna od ključnih figura u kadroviranju i programskom profiliranju i jačanju njihova odsjeka u tom gotovo polustoljetnom razdoblju. Posluživši se dosjetkom Gordane Slabinac, Pavao Pavličić je Solarovo razgranato djelovanje i važnost za odsjek zorno ilustrirao sintagmom *Solarnog sustava*, koji je grijao i studente i profesore i iz kojeg su crpili neograničenu energiju.

No, osim vlastitog odsjeka, Solar je dubinom i širinom svojeg rada obilježio i hrvatsku znanost o književnosti uopće, stekavši velik utjecaj i popularnost i izvan akademskog i znanstvenog konteksta. I dobro je da je tako, bila bi velika šteta da su njegova razmišljanja o književnosti i kulturi te o suvremenoj komunikaciji i društvu bila dostupna samo ušima u sveučilišnim predavaonicama i konferencijskim dvoranama, ili da su ostala zarobljena samo na stranicama teško dostupnih znanstvenih publikacija. A recepciju šire publike Solar je zaslužio ne samo

zato što je znao postavljati prava i izazovna pitanja i davati uvjerljive odgovore, nego i zato što je način na koji je podastirao svoja razmišljanja bio pristupačan. Pritom, ta neposrednost i komunikativnost njegovih predavanja i knjiga nisu bile dio smišljene recepcijske strategije nego jednostavno način na koji je razmišljao. A razmišljao je svojom glavom, ne povodeći se za trendovima i ne razmećući se citatima i referencama na razvikane teoretičare, čiji je rad itekako poznavao i nadograđivao u svojim razmatranjima. Takav ustvari filozofski pristup do danas je gotovo iščezao iz književnoteorijskih rasprava, koje se nerijetko pretvaraju u kompilacije i kolaže citata i

parafraza teorijskih *influencera*. Solarovo djelo ostaje važna protuteža takvim pristupima, što je presudno utjecalo i na moje formiranje, iako formalno nisam bio njegov student nego tek neformalni poklonik. No, o tome nešto kasnije, a prije toga recimo još nekoliko generalija o njegovu radu.

Početke Solarova književnoznanstvenog djelovanja 1960-ih može se dovesti u vezu s tzv. Zagrebačkom školom (nazivanom i Zagrebačkom stilističkom/književnoznanstvenom školom), kojoj su temelje sazdali Zdenko Škreb, Aleksandar Flaker i Ivo Frangeš. Dubravka Oraić Tolić spomenutu trojicu naziva „očevima“ Škole, dok bi Solar uz Viktora Žmegača, Miroslava Bekera, Krunoslava Pranjića itd. pripadao „mladoj braći“, odnosno drugoj generaciji Škole, kada je već počelo i njezino razvodnjavanje pa i Solarov daljnji razvoj kreće zasebnim putem. U nastavnom i znanstvenom radu Solar se, najopćenitije rečeno, bavio teorijom književnosti i poviješću svjetske književnosti. Od užih područja u fokusu njegova interesa bili su teorija proze, metodologije proučavanja književnosti, odnos književnosti i mita te općenito prisutnost mitske svijesti u suvremenoj kulturi, relativizam ukusa, poetika postmoderne te odnos tzv. visoke i niske književnosti. Svoja razmišljanja o tim i drugim temama objavio je u tridesetak knjiga, uglavnom zbirki predavanja i eseja, omiljenog mu žanra. Spomenimo samo neke: *Pitanja poetike* (1971.), *Ideja i priča* (1974.), *Uvod u filozofiju književnosti* (1978.), *Smrt Sancha Panze* (1981.), *Roman i mit* (1988.),

Teorija proze (1989.), *Laka i teška književnost* (1995.), *Edipova braća i sinovi* (1998.), *Predavanja o lošem ukusu* (2004.), *Kritika relativizma ukusa* (2011.). S obzirom na to da većina Solarovih eseja funkcionira kao relativno zasebne cjeline, često ih je selio iz knjige u knjigu, a u pojedinim knjigama posegnuo je i za inovativnim formama, poput razgovora između književnih likova i pisaca ili fiktivnog autointervjua u knjizi *Nakon smrti Sancha Panze* (2010.).

Golemo teorijsko znanje Solar je volio primjenjivati na minuciozne interpretacije književnih djela. Čak dva izdanja doživjela je njegova knjiga *Vježbe tumačenja* (1997., 2005.) koja donosi interpretacije lirskih pjesama, a poslije je objavio i knjigu *Interpretacije* (2016.) koja donosi tumačenja lirskih, proznih i dramskih djela, ali i interpretaciju mita o letećim tanjurima te vica o dva raka koji će zbog pušenja *dobiti čovjeka na plućima*. Ta interpretacija nastala je, inače, još početkom 1970-ih, što Solara, kako je ustvrdio Josip Užarević, čini začetnikom hrvatske vicologije. Interpretacije različitih djela svjetske književnosti čine važan dio i u također utjecajnoj knjizi *Suvremena svjetska književnost* koja je doživjela čak tri izdanja (1982., 1990., 1997.). Solar teoriju, dakle, nije shvaćao kao isključivo samoj sebi dostatnu disciplinu nego kao svojevrsan okvir za tumačenje književnosti. U tom smislu ponovno predstavlja glavnu protutežu onim suvremenim teorijskim smjerovima koji *zaboravljaju* svoj predmet: „Razmislite, naime, ozbiljno kakvog smisla ima postavljati i razvijati teorije isključivo o ranijim teorijama, a ne o ‘predmetu’, odnosno ‘fenomenu’, kojeg bi teorija morala objasniti“, zapisao je u eseju *O lošim teorijama* u jednoj od svojih najvažnijih knjiga *Predavanja o lošem ukusu* (2004.).

U spomenutoj knjizi, kao i u nekim drugima, kao žarište problema suvremene književnosti, teorije, kulture i društva Solar je izdvojio zaborav, odnosno smrt ukusa. Pojednostavljeno i parafrazirano rečeno, ako je ukus mrtav, to znači da više nema kriterija prema kojima možemo suditi o djelima, što znači da je svako djelo dobro, a ako je svako djelo dobro, onda zapravo nijedno nije dobro. To bi u krajnjoj liniji onda značilo da više niti nema književnosti jer ako je sve književnost, onda ništa nije književnost, a sukladno tome znanost o književnosti više ne

može / ne treba postojati. Suprotno tome, Solar smatra da je ne samo u estetskim prosudbama, nego i općenito u životu moguće i potrebno zadržati kakve-takve vrijednosne orijentire kakve je garantirao ukus. Važna je to Solarova opomena koju bi suvremena književnost, kultura i društvo trebali imati na umu. Osobno je se često sjetim, a posebno su mi od Solarovih razmišljanja važna i ona o odnosu tzv. visoke i popularne književnosti, kojom se problematikom Solar među prvima počeo baviti u hrvatskoj književnoj znanosti, nadograđujući svoje stavove o toj temi sve do najnovijih knjiga. Promišljajući o toj temi sa svoje tipične epistemološke meta-pozicije, Solar je vrlo rano ustvrdio, a poslije i razrađivao tezu da se stroga granica između tzv. visoke i popularne književnosti ne može jasno povući jer među tim dvama uvjetno nazvanim tipovima ili slojevima književnosti postoje mnoga preklapanja, a i razumijevanje jedne i druge povijesno je uvjetovano, odnosno podložno različitim tumačenjima, ovisno o aktualnim teorijskim i drugim dominantama. Takva Solarova promišljanja bila su mi važan poticaj u bavljenju i popularnom književnošću.

Iako je većina Solarovih teorijskih knjiga naišla na širok odjek, najširem čitateljstvu ipak se najviše približio svojim književnoteorijskim priručnicima i leksikonima. Prva takva knjiga bila je sada već legendarna *Teorija književnosti*, apsolutni književnoteorijski bestseller koji je od 1976. do danas doživio dvadesetak izdanja. Mnogi i danas Solara

identificiraju (samo) s tom knjigom pa je prema njoj s vremenom razvio svojevrstu odioznost, slično kao Conan Doyle prema svojem Sherlocku Holmesu ili Flaubert prema gospođi Bovary. No, koliko god Solaru s pravom smetalo to što su ga mnogi identificirali samo s tom jednom knjigom, činjenica je da je riječ o jedinstvenom pregledu temeljnih (klasičnih) književnoteorijskih znanja čiju sveobuhvatnost do danas nije postigla ni jedna druga knjiga pa još uvijek predstavlja nezaobilaznu literaturu za bilo kakvo stručno bavljenje književnošću. Jednako nedostižnu sveobuhvatnost u svojem području postigla je *Povijest svjetske književnosti* (2003.), jedini naš pregled svjetske književnosti od najranijeg doba do suvremenosti. Najvažnije knji-

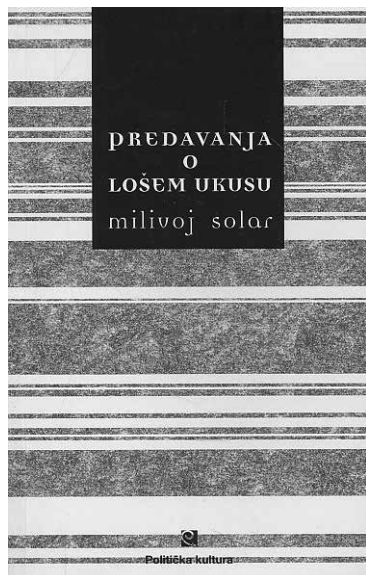
ževnoteorijske i književnopovijesne spoznaje Solar je predstavio i u leksikografskoj formi, i to prvo u *Rječniku književnog nazivlja* (2006.), zatim i u vrlo popularnom *Književnom leksikonu*, koji je doživio dva izdanja (2007., 2011.) te se prodavao na kioscima. Svojevrsan pak izraženije kritički pregled temeljnih pitanja znanosti o književnosti predstavlja jedna od posljednjih Solarovih knjiga *Književnost: vrlo kratak uvod u njezinu teoriju, povijest i kritiku* (2014.).

Osim spomenutih autorskih knjiga, Solar je bio suautor i nekoliko gimnazijskih udžbenika te je uređivao (književno)teorijske biblioteke, u sklopu kojih je i sam priredio i/ili predgovorima/pogovorima popratio djela brojnih istaknutih književnih i kulturnih teoretičara, filozofa i povjesničara (R. Wellek, H. Taine, J. Tinjanov, B. Tomaševski, C. Lévi-Strauss, J. Culler, E. A. Havelock itd.). Pisao je predgovore/pogovore i za djela istaknutih svjetskih književnika (S. Beckett, F. Kafka, A. Camus, Th. Mann itd.) te je uz Vlatka Pavletića bio i glavni urednik biblioteke *Vrhovi svjetske književnosti*, u sklopu koje su, kod više nakladnika, objavljena brojna kanonska djela svjetske književnosti.

O širokoj recepciji ovako ukratko skiciranog Solarova rada svjedoče ne samo reizdanja njegovih knjiga i velik broj posudbi u knjižnicama, nego i brojni citati iz njegovih knjiga te osvrti, recenzije i kritike o njegovim knjigama i općenito njegovu radu. Osim toga, objavljena su tri zbornika o njegovu životu i radu (*Znanstveno djelo prof. dr. sc. Milivoja Solara*, 2006.; *Poetika pitanja*, 2007.; *Jezik književnosti, znanosti i medija*, 2018.), priređena su njegova izabrana djela u pet svezaka (2004. – 2007.) te je primio više nagrada i priznanja (Nagrada HAZU, Nagrada Vladimir Nazor, Nagrada Kiklop itd.). Od 2008. bio je redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, a od 2011. dopisni član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti u Podgorici.

Kao što sam nagovijestio, nisam bio Solarov student nego se moj odnos s njim sastojao prije svega od čitanja njegovih knjiga, od kojih sam se nekima vraćao po više puta i zasigurno ću im se vraćati i u budućnosti. Prva njegova knjiga koju sam pročitao bila je, dakako, *Teorija književnosti*. Taj čuveni Solarov književnoteorijski kompendij

bio je, naime, na popisu literature za polaganje prijemnog ispita na Filozofskom fakultetu za koji sam se pripremao 2000. godine. Iako sam oduvijek – otkako sam naučio čitati – volio književnost, kao tadašnji maturant književnoteorijski nisam baš bio najbolje potkovan pa su mi neki dijelovi knjige bili teže razumljivi. No, Solarov pregledan, pristupačan i elegantan način izlaganja ipak me pripitomio, djelomično i začarao te mi omogućio da usvojim osnovne književnoteorijske pojmove.

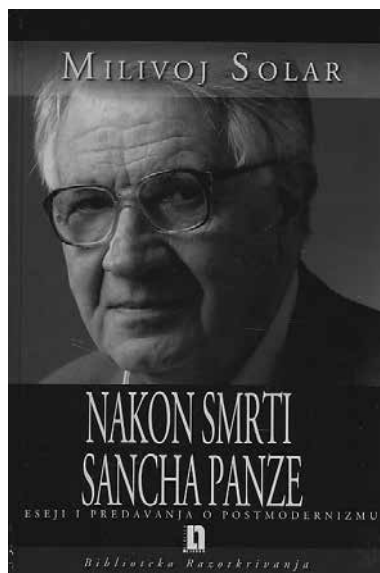
U svakom slučaju, kao maturanta impresionirala me činjenica da netko može napisati knjigu o svemu što je važno u (tada mi se činilo, a danas sam još sigurniji u tom mišljenju) nesagledivo velikom i složenom

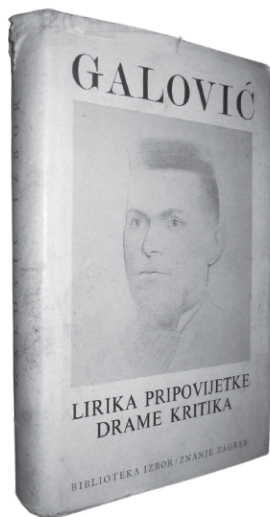
području kao što je teorija književnosti pa sam se zapitao tko je taj čovjek. Odgovor sam pronašao na stražnjoj strani korica knjige, gdje je uz fotografiju bila bilješka o autoru. Podaci o završenom studiju, akademskim stupnjevima i objavljenim Solarovim knjigama bili su mi, naravno, nerazumljivi, pa i dosadni, no jedan podatak iz Solarove biografije prvo me iznenadio, pa razočarao, a na kraju razveselio i učinio ponosnim. Bio je to podatak o mjestu njegova rođenja, koji sam nekoliko puta iznova čitao, misleći da dobro ne vidim, a kad sam nedvojbeno utvrdio da zbilja piše ime gradića u kojem sam se i ja rodio, mislio sam da je pogreška. Jer, kako je moguće da je tako važnu i pametnu knjigu napisao čovjek iz mog zavičaja? Na trenutak sam osjetio čak i svojevrsno razočaranje jer tada sam mislio (u što sam se poslije više puta razuvjerio) da se veliki ljudi rađaju u dalekim i velikim gradovima. Kad sam nakon nekog vremena racionalizirao cijelu stvar – odbacivši i teoriju da je navedeni podatak o mjestu rođenja pogrešan jer je ipak bila riječ o ozbiljnom izdanju i izdavaču – ostao je samo osjećaj ponosa.

No, taj osjećaj ipak nije bio dovoljan da velikom profesoru u nekoj prigodi i pridem nakon što sam se uspio upisati na Filozofski fakultet, ali ne na Solarov Odsjek za komparativnu književnost nego na kroatistiku i slavistiku. Nastavne obveze nisu me, dakle, tijekom cijelog studija dovele u odnos sa Solarom, a kao tipični provincijalac impresioniran fakultetom, profesorima, glavnim gradom i svime što mi je donio

studentski život, nisam ni smogao hrabrosti samoinicijativno pokucati na vrata njegova fakultetskog kabineta. Danas mi je, dakako, zbog toga žao, no djelomično sam si to oprostio zato što sam kasnije kako-tako ispravio propust. Studijske obveze na doktorskom studiju kroatistike, koji sam poslije upisao, ponovno me, doduše, nisu spojile s njim, ali nas je spojila – zavičajna veza. Naime, drugo veliko iznenađenje u Solarovoj biografiji za mene bila je činjenica da je tema njegova doktorskog rada bila interpretacija djela Frana Galovića, što sam doznao na jednom predavanju profesora Zvonka Kovača sa slavistike. Na studiju smo uvijek spominjali samo Solarove književnoteorijske knjige i nije mi bilo ni na kraj pameti da bi se Solar intenzivnije bavio mojim zavičajnim piscem, iako je Galović, dakako, mnogo više od toga, nacionalna veličina. Kad sam detaljnije istražio Solarovu povezanost s Galovićem, uvidio sam da je i poslije doktorata o njemu pisao i priređivao njegova djela, što mi je dalo poticaj da se i sam detaljnije bavim Galovićem, koji mi je do tog trenutka bio samo, da tako kažem, gotovo skrivena, intimna ljubav. Tako sam, među ostalim, o Galoviću napisao i diplomski rad kod profesora Cvjetka Milanje, a pisao sam o njemu i kasnije, kao što sam pisao i o Solarovim čitanjima Galovića.

No, Galović me nije približio Solaru samo kao tema, nego me i doslovno doveo u fizički doticaj s velikim profesorom. Naime, taman kad sam bio na višim godinama studija, koprivnički Ogranak Matice hrvatske pokrenuo je izdavanje Galovićevih sabranih djela, u što je bio uključen i Solar. Tako je, nisam više siguran koje godine, 2005. ili koje kasnije, Solar sudjelovao u predstavljanju te edicije u Koprivnici te sam mu – ponovno posredstvom prof. Kovača, koji je također sudjelovao na predstavljanju – prvi put stisnuo ruku i kratko popričao s njim. Imao sam veliku tremu, koju je ublažio sam Solar svojom neposrednošću i pristupačnošću, čime su bili obilježeni i naši kasniji susreti. A tih je susreta bilo nekoliko, i uglavnom su ponovno bili zavičajni.

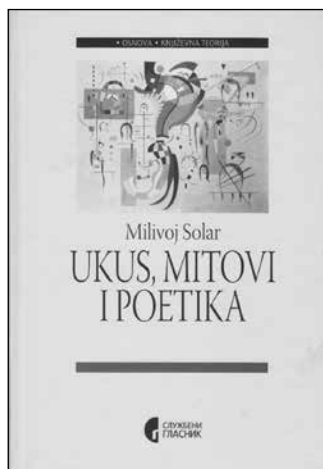
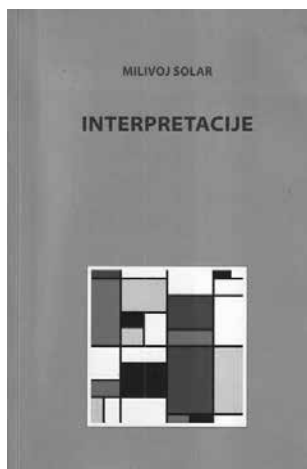
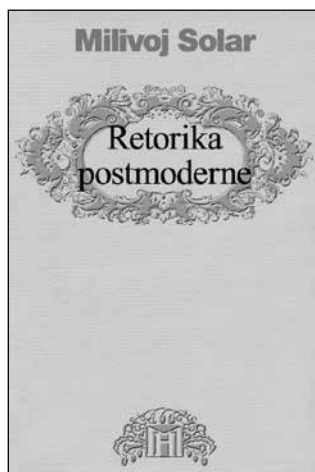
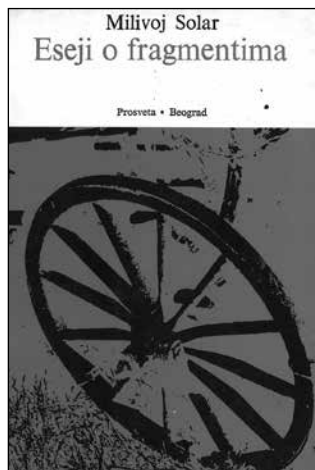

Jedan od meni važnijih bio je 2014. kada sam ga zamolio da na znanstvenom skupu, kojim smo u Koprivnici htjeli obilježiti 100. godišnjicu Galovićeve rođenja, održi predavanje na temu *Zašto sam 50 godina pisao o Galoviću*. Bila je to, naime, ujedno i 50. obljetnica njegova doktorskog rada o Galoviću, obranjen 1964. godine. Solar se rado odazvao i održao izlaganje, koje, nažalost, nije snimljeno, a sam Solar nije ga ni pretvorio u tekst. Druga važnija prigoda bila je ponovno moja molba da održi predavanje u Koprivnici, ovaj put na Sveučilištu Sjever u sklopu znanstvenog skupa kojim smo htjeli obilježiti njegov 80. rođendan. Ponovno se odazvao i 21. listopada 2016. održao predavanje *Umjetnost danas?* Bilo je to, koliko mi je poznato, i posljednje njegovo

javno predavanje u Koprivnici, ali i jedno od posljednjih općenito.

I posljednja prigoda koju bih htio izdvojiti, intervju je koji sam s njim radio za časopis *Artikulacije* 2016. godine. Naime, kad smo Marko Gregur, Darko Pernjak i ja naumili pokrenuti književni časopis u Koprivnici, za intervju u prvom broju odabrao sam upravo Solara, na što je rado pristao. Intervju smo snimili u njegovu domu i objavljen je u prvom broju. Uz ostala pitanja, bilo je neizostavno i ono zašto se praktički cijeli život na ovaj ili onaj način vraćao Galoviću, na što je odgovorio: „Moj pokojni kolega Zoran Kravar je nakon sudjelovanja na znanstvenom skupu o Galoviću u Koprivnici nekome rekao da je tek sada u Koprivnici vidio da imam neki poseban odnos prema svojim. Jasno da imam neki odnos prema zavičaju. No, ima i slučajnosti u tome da sam baš na Galoviću doktorirao, na što me nagovorio Ivo Frangeš. Tek tada sam otkrio da u Galoviću ima nekih stvari koje mogu intimno doživjeti. (...) Iako sam se Galovićem počeo baviti gotovo slučajno... pronašao sam kod njega genijalne momente, prije svega u kajkavskoj lirici, u nekoliko štokavskih pjesama, pripovijetci *Ispovijed*, a donekle i u drami *Pred smrt*. Zbog toga sam mu se neprestano vraćao.“

Solarova povezanost s Galovićem bila je, dakle, i intimna i profesionalna, što je vjerojatno idealan spoj. I moja povezanost s Galovićem otprilike je takva, a isto bih mogao reći i za Solara, kojeg uz Ivana Goluba i Dragutina Feletara smatram najvažnijim intelektualcem iz Podravine uopće. Iako, Podravina je, dakako, premalo mjerilo, a možda ni hrvatski okvir nije dostatan.

Suvremeno pjesništvo

MAJA URBAN

Gradacije

(Izbor)

Gradacija

Iva je još imala sve zubiće
kada se od hrpe rođendanskih poklona
najviše razveselila lopti

Do sljedećeg rođendana
Ivica je upoznala zubić-vilu
Raspametila se nad poderanim trapericama
Nije se odvajala od ogledala

Umjesto da od svojih frendova
Skrivam žesticu
S Ivinim krezubim prijateljicama
Sam igrao skrivača

Onomad
Kad sam počeo dovoditi doma cure
Starci su mi adaptirali potkrovlje

Za desetak godina
I tako moram mijenjati krov
Ja ću Ivici mojoj šljivici

Izgraditi heliodrom
Štedim za njen prvi helikopter

Ivančica je jučer napunila osam
Naručila je psa
Može i iz azila
Rekla je
Samo neka je mali, bijel i veseo

Nisam joj ispunio želju
Zamislilo sam se
Koji bi to bio kućni ljubimac
Kojeg ne treba šetat
Nije glasan
Ne pušta dlake
Živi u dvorištu
I može sam ostat doma
Kad otputujem

Iva je dobila kornjaču
Spasio sam je
Od pretrčavanja ceste

Ivančica je pociknula
Ja ću kornjaču Kornu
imati zauvijek!
Čak bi me mogla i nadživjeti!

Njen osmeh je postajao sve mudriji

Ivina verzija:

Iva je još imala sve zubiće
kada se od hrpe rođendanskih poklona
najviše razveselila malenoj lopti od umjetnog krzna
s dva nalijepljena plastična goofy oka
Do sljedećeg rođendana
Ivica je upoznala zubić-vilu
I umjesto da od svojih frendova
Skrivam žesticu

S Ivinim sam krezubim prijateljicama
Igrao skrivača
Razvlačile su me svojom dječjom energijom
A mene ponijelo pa mi nije bilo teško
Onomad
Kad sam trebao početi dovoditi doma cure
Starci su mi adaptirali potkrovlje
Mislili su da će me tako lakše oženiti
Ali nisu znali da ja više volim dečke
A Iva je tamo radila dječji kaos
Izvodila predstave i pričala kako će pokoriti Narniju
Dok je mahala plastičnim mačem u ruci
Ja sam je samo pustio, smijao se i motao duvana
Za desetak godina
I tako moram mijenjati krov
A ja ću Ivici mojoj šljivici
Izgraditi heliodrom
Štedim za njen prvi helikopter
Pa da se zajedno u njem krezubi vozamo
Ivančica je jučer napunila osam
Naručila je psa
Može i iz azila
Rekla je
Samo neka je mali, bijel i veseo
Nisam joj ispunio želju
Zamislilo sam se
Koji bi to bio kućni ljubimac
Kojeg ne treba šetat
Nije glasan
Ne pušta dlake
Živi u dvorištu
I može sam ostat doma kad otputujem
Iva je dobila kornjaču
Spasio sam je
Od pretrčavanja ceste
Ivančica je pociknula
Ja 'oću kornjaču Kornu imati zauvijek!
Čak bi me mogla i nadživjeti!
Njen osmeh je postajao sve mudriji

Za trinaesti rođendan
Ivana se raspametila nad poderanim trapericama
Nije se odvajala od ogledala
Nestalo je dječje energije
Pojele je pubertetlije
Pogled je postao tup
Ali bit će Ivana opet kul
Kada prohujaju vihuri promjene
Pa ćemo opet zajedno čitat fantasy literaturu
Ivana će mi zbog svojih dečki plakati na ramenu
Ja ću joj reći – Ivanka dušo, sve znam
Svi su isti – svinje jedne!
Idemo zajedno u Međuzemlje

Sikira i med

bio sam na praznicima
sve je mirisalo na pez bombone
posljednji put
sam doručkovao
kruh s putrom i medom

did je rekao da starom Gari
mora skratiti muke
i otišao kod komšije
po tetejca

baba mi je u krilo stavila košaru
s malim macama
i počela pričati kako je did
dobar čovjek

lavež
metak
cvilež
lavež
metak
lavež
cvilež

nakon petog pucnja mace
su zamijaukale i uznemirile se
tražio sam utjehu u njihovoj mekoći
prinosio ih licu
smočila ih je moja bol

još nekoliko rafala
pa me did zazvao
Mali, donesi sikiru!

noge su mi se odsjekle

baba ju je odnjela

kad čujem da je nekom pala
sjekira u med
sjetim se koliko sam volio
starog Garu
i dida koji ga nije imao snage
upucati
koji grli krvavo pseto

Tihomir pozlatio:

poroditelj Hrvoje
vratio se iz rodilišta,
izuo se,
upalio televizor,
štrecnuo se,
na katanu
recnuo se
uz potoke crvenila.

mobitel je zazvonio,
rezak zvuk razbijenog prozora
u ranu zoru.

krenuo je s pivom,
nastavio s rakijom,
zastao s pitanjem:

biti roditelj, helikopter, heroj ulice,
ne spavati, brinuti, uzgajati,
želučanu *Helicobacter pylori*?

biti bankomat, zubić-vila,
kaktus bez bodlji, bik bez roga,
čovjek bez boga?

klaun na dječjim rođendanima,

crijevna viroza, haljinica roza,
mamina mimoza?

ili jednostavno ispariti,
biti kumulostratus,
lebdeća voda, pepeo,
prašina i sloboda.

krv nije voda.

Oriđidi:

Roditelj
Hrvoje se vratio iz bolnice
izuo se
upalio televiziju

trepnuo
na barjaktarenje katanama
i potoke crvenila

mobitel je zazvonio
zafitiljio ga je
kroz zatvoren prozor

krenuo je s pivom
nastavio s rakijom
zaglavio s pitanjem

biti roditelj
pretvoriti se u taksi-helikopter
brinuti
gubiti bitke i ratove
ne spavati
postati kaktus bez bodlji
bez cvijeta
boriti se s dječjim rođendanima
s virozama i obrazovnim sistemom
biti bankomat i dobra vila
pogaziti sve svoje principe

isparavati
biti kumulostratus
postati lebdeća voda
i prašina

Für immer

Baka bi na tržnici kupovala salo
subotom bi pekla salenjake

Dori su najdraži bili vreli
s pekmezom od kajsije

Kada je počela birati odjeću
Dora je prestala jesti
mast
paštetu
hrenovke
salame i salenjake

Kada je više nisu htjeli voziti u školu
krenula se hraniti gledanjem u sunce

Puste sate provodila je pred ogledalom
svaki put bi odraz nazivala
drugom životinjom
gorilo!
nosorože!
međede!
slone!
kravetino!

Polje pšenice
pretvorilo se u slamu

Leptir u komarca

Hrast međunac u piljevinu

Dora ju je izabrala na brži put do bake
zauvijek su pekle salenjake

Dejvidi u Dubrovniku

Davide je doplivao
do Dubrovnika
iz Barija
odložio
plivače kožice
na plaži
ulovio galeba
očerupao ga
isisao krv
oglodao meso
ožednio
znao je
acqua počinje na v
uzeo votku
suknuo
ni zidine nije vidio
na vlastiti pogon
kući poletio

moj Mađar je upisao poljski
zbog plavookog putenog mesa
s votkom i krastavcima

predozirao se suglasnicima
s borščom i pierogima

čuo je da se Poljakinje
brčkaju u vansezonskom moru
krenuo u Sloveniju
ustopao do Dubrovnika

i upoznao mene
crnu Ciganku

Moj muškarac

gol
pred ogledalom
pere zube

preko četkice poručuje:
znaš da je Tončica
bila na Tonsonu

ne izgleda uzalud
ko najbolja radnica
u Aušvicu

moj cerek
zapljuje naš odraz

svog muškarca
štípam
grlim ga s leđa
grickam mu vrat
i zaljubljeno gledam
njegovu mrkvicu

Kolizija

u ljeto devedespete
po plažama
sam imala deset godina

s bakom i dedom
borila sam se za pravo
nošenja gornjeg dijela badića

baka me tada učila mržnji

mojoj prijateljici
s kojom sam se skrivećke igrala
rekla je

tvoja je baka Srpkinja!
sve Srbe na vrbe!

ideja pucanja i opće opasnosti
bila je sunčana
slana
i plava
mirisala je na produžetak ljeta
a ja sam bila loša učenica
na podukama mržnje

kad sam ostala sama
u stanu

napravila sam propuh

na televiziji sam navila
Čavoglave
i pjevala
samo u gaćama

prisjećam se
s gađenjem
i pokušajem mržnje

IVAN BABIĆ

Izbor iz recentnog stvaralaštva

Ruke

Nikada nisam bio siguran kada i odakle će se pojaviti. Nekad bi se spustila s oblacima, stvorila se kao daždevnjaci iz teških kišnih kapi. Iz njihove nestalnosti. Sada, nekom posebnom milošću i teško dokučivim ciljem, mogao sam je vidjeti. To, najčešće nevidljivo, daleko najtiše stvorenje, vrebalo je iz vrhova stabala. Imalo je nešto od tamnog lišća, nešto od repova vrana, nešto od prozirnosti oblaka. Samoća. Odsjev sjete u slabinama. Uvukoh glavu među ramena i spremih se. Prožme me poznati osjećaj. Strah od bolnih strelica, umočenih u paralizirajući otrov. S utorima na vrhu da ih se teže može izvući. Tek uz povjerenje u ruke, u nježne i čvrste prste što ih čupaju. U njihov instinkt kojemu se prepuštam sa svojom boli.

Etida za kišu

Toliko se toga važnog, što usmjerava pažnju, događa još prije prve kaplje. Čekanje. Nelagoda. Osvrtanje. Podizanje pogleda. Nešto svakako treba doći. Olakšati. Što kaže koža? Treba li vjerovati kostima? Što govore oblaci? Hoće li izaći ususret? Spustiti se? Čemu inače toliko nijansi sive? Olujni valovi i škripa brodske užadi? Svjetionici grada kao kote za spuštanje spasonosnih plutača? Zgusnuti horizont s kišobranima soneta? Samo da kapne. Da obraz takne. Da se trgne mišić bubnjića. Da udari bilo ritma. Za klavijaturu intime. Da poteče riječ. Za umirujuću misao. Za snoviti spokoj lišća. Za timpane suhih panjeva. Za odjek koraka po starom drvenom mostu na labuđem jezeru. Za upletene strune dviju vremešnih međusobno ugođenih viola.

Etida za vjetar

Bljesak je prva misao. Misao prvi zvuk. Takt udaren u slobodi svijesti. Instinkt oslobođen iz membrane mjere. Otpušten plod iz košuljice namjere. Vjetar se tek kasnije pojavio. Odjeknuo je u plućima oblaka i izazvao prasak. Gromom stjerao zvukove i umijesio ih u zidove. Radi jeke. Radi oblika. Iz njih su nahrupila krila mraka. Razigravala su slike stvaranja. Prije prve vatre. Prije prvog stabla. Prije prve šume. Iz izvora šuma. Iz lahorlišća. Poteklo je mlijeko zvukova. Taktilni povjetarac na sebe je preuzeo zujanje. Oprašio genske niti stvorova. Sijevnuo je okrajak sunca. Sve je bilo spremno za veliku tišinu. Za misao za kraj. Predvorje neslućenoga početka. Vrata ostavštine. Za dah. Za glas. Za glazbu.

Requiem für meinen Vater und mich

J. Brahmsu

Sva glazbala, sve udaraljke, puhala i trzala začuo sam u tišini Tiringijske šume. U odrazu kasnojletnoga sunca, na jezerima gorja Harz, zatitrao je mladi vjetar i oslobodio se izvor zvuka. Sijevnula je iskra zamisli. Mir godova violama je ugradio čvrstoću. Timpanima udijelio elastičnost. Ugodio visinu i dubinu tipkama glasovira. Pluća šume dahom su ispunjavala špilje zvukova. Kroz vrške crnogorice zrake sunca su ih prožimale životnom toplinom da se nose sa svojom smjelošću i slobodom. Modrozeleni obzor raširio je krila svečanoga mnogoglasja i sve se rasipalo labirintima slušnosti. Mnoštvo u jednom. Jedno u svemu. Otac i ja. Svečanost obične nedjeljne šetnje. I sada, nakon toliko godina, kad njega više nema, je li se išta promijenilo među tim smrekama? Među nama? Jer, Ein deutsches Requiem sada natkriljuje naše malo šamatorje, a ja se pitam može li se nedostajanje otkupiti ljepotom?

Valcer

Vrijeme je za šumski valcer. Sjeverac blago zavibrira poput jazz metlica. Lišće zašumi prigušivši viole. Ruke se nakratko ispuštaju. Izvode solo dionice oko tankih smreka, a onda se ponovno pronadu. Prepoznaju se vršcima prstiju. Toplina dlana pamti dobu ritma i dana. Osjeća bilo susreta, gestu zajedništva. Vrijeme je obnove obećanja. Smračuje se. Okružujemo se povjerljivom travom, bešumnim bosonogim bićima. Vjetar gladi zvučnu membranu nježnosti. Sugerira prepuštanje pozornosti. Sabiranje svijesti. Zamireš u zavjetrini mojih očiju. Nestaješ i nastaješ iz koraka u korak, kao najslađa navika. Šuma je potamnijela. Započeo je valcer sumraka. Iz oblaka se začuje orkestar predvođen dugim tihim uzdahom trube. Ili možda izdahom. – Povjerenjem, umiri me tvoj pogled.

Istina

Možda i nije tako, ali kao da se zavaravam. Ostavljam se u nedoumici. Prolazim labirintom šumskih staza da ne bih nigdje stigao. Da ne bih znao odlučiti kamo ići. Da bih imao opravdanja sjesti na panj i nikamo ne stići. Pustiti korijenje i utrnuti. Nekako se krijem iza razlistalih grana. Da me sunce ne otkrije. Da me plavetnilo ne odvede. Da me beskraj ne zavede. U sebi pjevam da me ptice ne podsjetu na kost u grlu. Udubljujem se u razmišljanje o metamorfozama zvukova da ne bih čuo muk ili došao u iskušenje šutnje. Ne pomaže skretanje pozornosti. Iz jutarnjeg sna pokušava prodrijeti nekakva ljepota. Hoće nadomjestiti. Probiti se preko već ukopanih rovova savjesti. Je li već kasno? Čim sunce grane istina će izaći na vidjelo.

Morska partitura za čelo

U daljini se valja. Muklo podrhtava. Kao da ruka po podmorju sporo prevlači gudačkom od vodenih struna. Duboki huk struže bore grebena i onda lebdi kao oslobađajući dugi dah. Vodeni prsti na vratu čela pjene se među koraljima. Koralji tiho cvatu uz korale valovlja. Ali, vjetar s hridina želi zaroniti. Želi zapjevati punim polifonim plućima. Koralji se kratko odupiru višeglasju, a onda popuste. Koral

se konačno rascvjeta. Zvučni zagrljaj vjetra i mora. Iz dubokog mrkog basa stanu se porađati tamni oblaci i gnjevno zagrme. Na trenutak, sve se naglo stiša i zgusne u šapat dubokoga svemira. Osluškujem ga u suhom lišću što se pred neveru s tvojom kosom u vrtu nadigrava.

Kiša će

Vrana se uznemirila i grakćući uzletjela k olovnim oblacima. Usljedio je dug neumoljiv muk. Stazu i drveće omotao je zvuk prodornog bezvučja. Začuo se nepoznat, nikad govoren jezik, dah nikad osjećanije tuge. Pred očima nikad ranjivija svjetlost i nikad bliži mrak. Trag tišine vodio je u nepoznato. U nepojmljivost. U Gubitak. U utrnulost. Ishlapjeli vodeni žigovi, osušene latice ljepote. Raspukla ljubav pod utegom istine, identična s pukotinama postojanja. Misao glazbe. Gotovo neupotrijebljene, netrošene, nikad dočekale ispunjenja. I gdje se sada uopće ide? Na što se misli? Kamo se gleda? Čuje li se? Što sada? Grano, što te režem! Kišo, što prijetiš! Vrano! Učinite nešto! Puknite! Padnite! Jeknite! Bože!? Može li se? Neizrecivo je.

Nedostajanje

Toliko toga ima. Toliko se toga može. Toliko se toga živi. A opet, uvijek nešto nedostaje. Možda tek djelić nečega. Možda samo ponekad. I ne znaš zašto. Tek, nedostaje. Sjediš. Nedostaje. Hodaš. Nedostaje. Ležiš. Nedostaje. Gledaš. Nedostaje. I kao da oduvijek jest. I kao da traje. I kao da ga nema. I kao da su ga puni zidovi. I oblaci. I granje. I škripa tračnica. I lišće. I kao da su ga uvijek puna usta, a da to nikada nisi prevalio preko jezika.

Ništa

Najbolje je ništa. Problem je kad ništa ne možeš. Kad ti se ništa ne da. Kad ništa ne možeš vidjeti. Kad ništa ne želiš čuti. Kad ti se ništa ne čini dobrim. Kad ništa ne voliš. Kad ništa ne želiš. Kad ništa ne osjećaš. Kad ništa ne razumiješ. Kad ti ništa ne nedostaje. Ništa ne bih dao za to ništa. Zamijenio bih sve za ništa. I ništa mi ne bi nedostajalo. I ništa se ne bi dogodilo. A ovako...

LANA DERKAČ

Iz zbirke Azil za nebeska tijela

Bob Dylan

Tragači za rečenicama, uz Savu, prosijavaju kroz sito
čestice svjetla i imenice.
Iz daljine ne vide je li koji našao poneki zlatni grumen.
Bob Dylan, pjevajući Man Gave Names To All the Animals,
protiskivao je riječi i glazbu kroz sito kasnih sedamdesetih.
Životinje i englesku gramatiku ocijedio je i spremio
u zlato rocka.
Ali što je s biljem? Je li ono sve već u pjesmi imenovano?
Na početku množile su se šume pa su i pjesme nastanjivane piljevinom,
šuminim brašnom.
Pile su posvuda ostavljale tragove koštanog praha stabala.
To brašno ulijepljeno je u krevete-kosturnice,
stolice-kosturnice, ormare-kosturnice.
Povijest je postala piromanka, sve češće pali šumu
u solo izvedbi.
No svi su zadovoljniji ako je ruši.
Kad šuma nestane, kupovat ću je kao suvenir.
Poput Berlinskog zida.
Možda će se moći nabaviti baš u gradovima,
vidljiva kao prah i pepeo u malim urnama s kraja svijeta
gdje je već sve imenovano.

Marc Chagall

Davor se vraća iz azila za napuštena nebeska tijela.
Udomio je Sunce poput psa.
Vadi ga iz jakne i kaže: Evo, za sada ga držim
u maloj džepnoj svjetiljci.

Zadovoljna, gledam ljubimca u privremenoj kućici.
Suzdržavam se da mu previše ne tepam.
No drugo jutro Sunca više nema.
Tražimo ga u predgrađu, idemo čak do obližnjeg sela,
ali ni tamo našeg ljubimca nema.

Na raskršću ugledam Marca Chagalla kako udomljava
naše crveno Sunce na semaforu.
Polako mu prilazi i pripitomljava ga.
Svakim danom sve više kolonizira san.
No Sunce i njemu odbjegne i lebdi visoko na nebu
sa snovitim bićima, bokorom, svijećnjakom, pticom.
Chagall ga više ne dohvaća.

Eno, već je nad šumom i vrijeme je za obračun
volontera svjetla s pristašama tame.
Marc čeka da dvije ekipe, svaka na svoju stranu,
povuku konopac od lišaja i lišća.

Keramičar iz Vučedola

Ako se izuzmu ruke, lubanja i donji dio nogu,
položaj kostiju vučedolskog mrtvaca
prikazuje zvijezde Orion.
I nije neobično kako su mu nakon smrti zgrčene noge,
nego to što ima visoko podignute ruke.
Lijevom drži posudu.
Nad njim povijest, poput čistačice, stoljećima drži
kišu i sunce, kao kantu i krpu.
Inficira pa dezinficira i ovo tlo.
Ratovima koji tu ostavljaju mrtvace
drukčije položenih tijela
deblja mrak.
Pri tome oživi, razigra se, ne poriče da nema
ništa protiv krvoprolia.
Potom se dugo opušta, gleda televizor.
Vidi kako se tračerica iz dopodnevne meksičke serije
naposljetku seli u tuđe tijelo,

ženu koja u Slavoniji kritizira konobara.

Mrtvac iz Vučedola svoju posudu ne pušta,
netko mu ju je stavio u ruku 3000 godina prije Krista.
Pravo nebo ne vidi,
ali vodoravna crta na najširem dijelu posude
uživljava se u ravničarski horizont.
Pa on pod zemljom ima svoju plavet.

Približi mi se smrt kada usnem vučedolskog keramičara
koji na svoje terine* ucrtava konture reljefa i zvijezda.
Vidim ga kako čeka
zapadanje triju zvijezda Oriona za horizont
i slavi proljeće.
Kako ono dokazuje da nisu samo režimi i države
oduzimali vlasništvo,
nego to čini i vrijeme, godišnja doba.
Na proljeću je da zatraži oduzetu mu zelenu.

* Vučedolske posude.

Mislim da sam našla drvo iz kojeg izlazi Pero Djetlić

Mislim da sam našla drvo iz kojeg izlazi Pero Djetlić.
Ima rupu i škilji iz drvoreda pokraj kojeg prolazim
kada ulazim u Zagreb.
U Držićevoj je aveniji i mašem mu iz autobusa.
No na ulicama ne viđam spomenutu pticu.
Pomislila bih kako ju je netko zatočio
da građani sve više ne nabavljaju ptice-dronove.
Da ne odustaju od običnih ptica
i ne tumače njihovo glasanje kao svemirsku grešku,
očitovanje krivog zemljinog koda.
U drvoredima kućanskih pomagala,
očekivali bi riječ-dvije od nekog aparata
i, ako bi im bio dovoljno blizak, njegov glas
prepoznali bi kao gugutanje.
Kako god, svi drvoredi veliki su arhivi.

Ali u njima ipak nije sve.
Iako ne dira drvorede,
Alzheimer guta ptice u ljudima.
On je pogrebno poduzeće,
svakog trenutka pokopa barem neko znanje,
baci zemlju preko trulog sjećanja.
On je rupa u drvetu koju je zaboravio Pero Djetlić
pa se više ne vraća u Držićevu.
Alzheimer je najveće reciklažno dvorište.

Ali on još nije progutao autobus u sjećanju vozača,
pticu koja hoda po zemlji.
Kad stane, otići ću u neki drvored
i tamo se pokušati opustiti.
Zauzeti mjesto lika iz crtića.
Pa makar taj drvored bio i u zgradi.
Možda glavobolja odustane.

Rečenica je agnostik

U Coneglianu žena je ždral.
U širokoj sivoj bluzi prelazi cestu.
Sat nakon nje na istom pješačkom prijelazu
kiša je sijeda.
Jesen zakorači u ljeto u lipnju
i renovira ga u hotel.
Ostat će tu dva dana.
Ponuditi svoje kiše kao konobare i sobarice.
Instalirat će zahlađenje kao klima-uređaj.
Gratis, kako bi zahvalila za smještaj.
Pa ona je poduzetnija od ljeta
i nije ulijenjena poput temperatura
koje se danima samo sunčaju
i ne da im se ni pomaknuti.
Jesen je ušla u lipanj,
lipanj u mene,
ja u razgovor s Davorom u kojem mi kaže:
Tvoja gazdarica je poezija,
A ne ljeto.
Koliko babuški koje ulaze jedna u drugu!
Uđem u hotel u Bellunu i ulazim u san.
Zaspati i sanjati isto je što i ući
u drogiranu sobu, novu veću babušku.
Tu zastajem pred rečenicom
koju želim izgovoriti.
Ona je prvo agnostik.
No kako se u stanju nagnuti, natiskati,
razmaknuti, predozirati izmišljotinama
ili trezveno ohladiti,
jedina me pušta da budem njen bog.
Ujutro kažem: Nisam u Coneglianu,
ali znam da tamo i danas žena-ždral,
žena u babuški, prelazi cestu.

Treba pomaknuti Sunce

Krv i gnoj impregniraju zidove Europe.
Nada se okamenila,
vrijeme je troši kao građevni materijal.
Šuma koristi njen kamen umjesto naprstka
pa zašiva već previše puta proderan prostor.
Nebo podsmješljivo dobacuje vremenu
što balansira na skeli: Tu gradiš?!
Na već toliko puta rabljenoj zemlji!
Kontinent je prastar,
on nije second hand Europa
jer ga je posjedovala gomila,
a ne nekoliko ruku.
U svakoj biljci raste smrt,
svaku obitelj vreba smrt.
U podrumima i uskim prolazima
čini se da je Sunce zaboravilo izaći.
Možda je uzelo slobodan dan.
Ali tamo nikada ni ne dežura.
Nakon toliko krvi u jednom danu
vani se čini da je zaboravilo zaći.
Davor pita:
Ima li Sunce majku? Ima li oca?
Vrijeme je da ga stave na spavanje.

No kako njegovi roditelji to ne čine,
postaje sve nestrpljiviji:
Treba pomaknuti Sunce!
Govori kao da je nebeska zvijezda
komad namještaja.
A mi ekipa za selidbu.

Kolut

Dvaput godišnje prekobaci se sat.
Na početku zimskog računanja vremena
napravi kolut unazad.

Na početku ljetnog radi kolut naprijed.
Te noći dogodi se šezdeset minuta
koje ne postoje.
Sat ih proguta.
Oni koji prate mašu li nam odnekud
ne vide ih nijednim dalekozorom.
Za njihova trajanja karavane noćnih sjena
ne putuju zidovima.
Ni karavane ugaslih glasova
ne prolaze svemirom.
Nijedna kuća ne upali svjetlo,
ne zapaluca električnim jezikom.
Nijedna svijeća ne isplazi voštani jezik.
Ljudima i cijevima ne zakrče crijeva
i nitko ne pomisli na majstora
koji mora popraviti peristaltiku
bez obzira na noć.
U tih šezdeset minuta baš nitko ne pomisli
da su i cijevi ukućani.

U tom vremenu ne rade
noć i njeni plaćenici.

Namnoženi brežuljci obitavaju u krdu.
Barem se tako čini iz visine.
No u tih šezdeset minuta
nitko ne susreće njihovu obitelj.
Nijedan brežuljak,
koji inače govori travom i sjenama,
u izmišljenom satu ne izgovara
ni vlat, ni sjenu. Nijednu riječ.
U tom satu nitko ne gradi
ni s građevinskom dozvolom za svoju rečenicu.
Čak i na seizmički aktivnom tlu
brežuljak ostaje bez mimike i gesta.

Ali kako je vrijeme preskočeno,
tu je i dalje metabolizam sobe.
Uz stol i krevet zastaju odredi fobija.

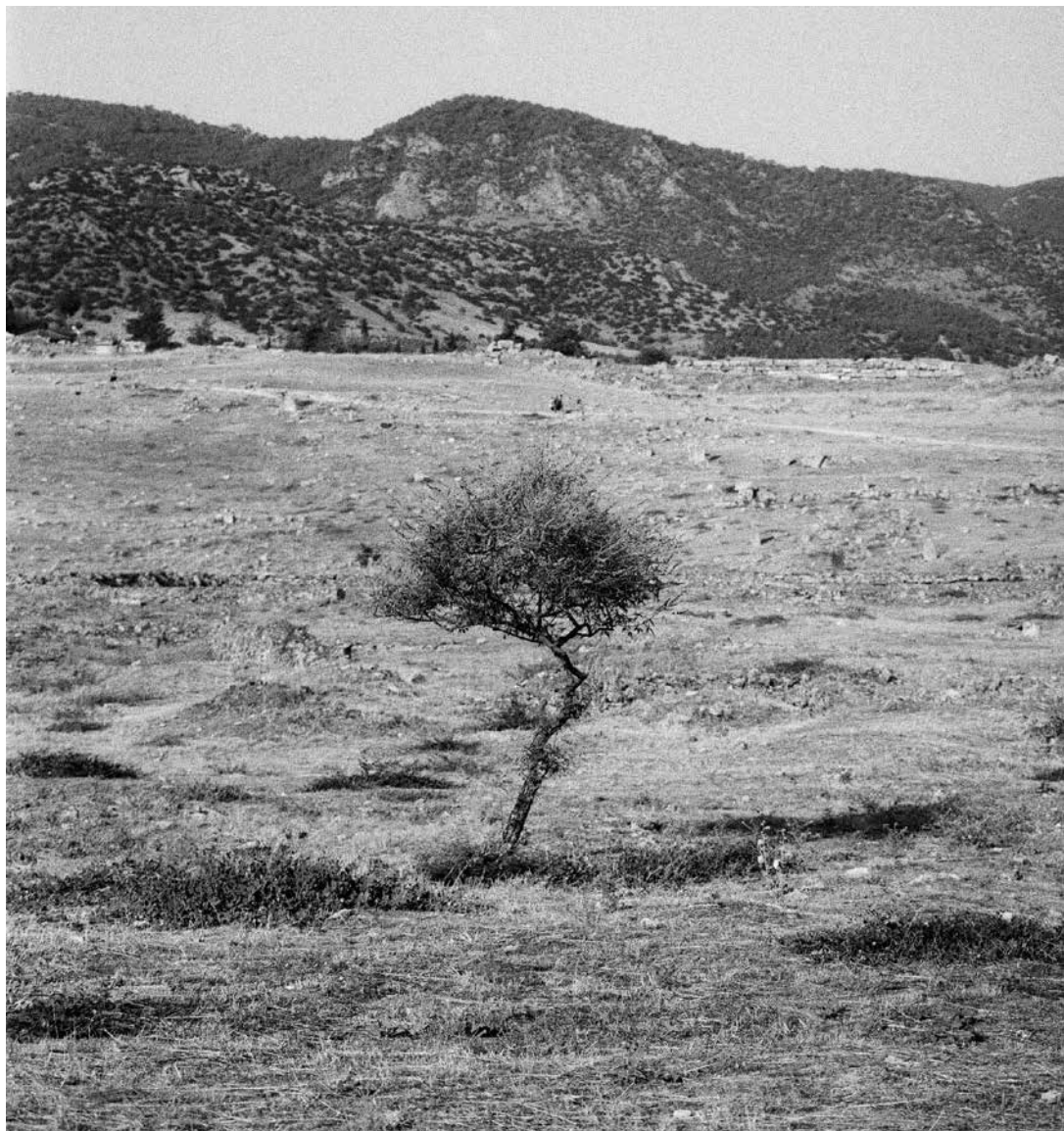
Parni strojevi i turbine tutnje
iz utrobe kuće.
Radnici za strojevima zore
već pripremaju tkanja svjetlosti.
Sve bolje vidjet će se koža tijela,
koža potkošulje, koža zida.
No i koža neba.

Dojke i slikar

Dok čekam mamografiju,
razmišljam o Rubensovom Rođenju Mliječnog puta.
Prošli tjedan gledala sam ga u Pradu.
Dojenče Herkul, sin smrtnice i Zeusa podmetnut
Zeusovoj ženi Heri, pokušava sisati njeno mlijeko
kojim će zadobiti besmrtnost.
No kapljice iz izmaknute dojke stvaraju zviježđe.

Dok čekam mamografiju,
potpuno zaboravljam kako nebo
čudesno izgovara samoglasnike.
Kako svako jutro rijeka želi ispričati sagu
o nebeskim tijelima
pa nagovara ravnici da pripovijeda i ona.
Lisicu, maglu i koga god sretne
potakne na literarni iskaz.
Dok čekam snimanje,
u telefonskom razgovoru spominjem noćno nebo,
ali ne i sliku iz Prada i mliječne božicine dojke
o kojima mi se ne govori.
Ne spominjem spokojno lice Rubensove supruge
Helene Fourment naslikano kao Herino.
Dok čekam,
glas mog muškarca dopire iz mobitela i kaže mi:
Znaš, gledao sam dokumentarac,
čitav svemir strukturiran je u stablo.
Dok čekam mamografiju,
pokušavam zamisliti bolesni dio u nečemu što ima

tako razgranat oblik, no ne ide mi.
Možda sa Zemlje dobro ne vidim pregorjelu žarulju,
defekt, u toj kompliciranoj lampi.
Mliječni put, odnedavno, vidim čak i danju.

SLAVKO JENDRIČKO

Pisanje Gaze u prvom licu jednine

Kasna jesen

Na putu u radosne riječi stigavši u srce šume progovorila je hladna jesenska kiša stigli smo u mokra mekana tijela: pljusak na vrhuncu zebe nas u horizontalnom položaju: sve dok nas svojim dahtanjem nisu osušili psi, uspravili u metafizičku vertikalnu, iz nje kišimo u što: psima se ohladila krv spašavajući nas oni su umrli.

Ždrijebac srijemskih večeri

Volio sam tog ždrijepca blatnih kopita
od putova koje su zacrnile jesenske kiše
na bunaru pojeći grlio sam ga snažnije
suosjećajnije nego Nietzsche svog izabranika
na torinskim ulicama; za njega sam tada
tek nešto načuo od učitelja; ne znajući
kako sam unaprijed mogao vidjeti tvoje
sada već zauvijek uspavano lice blagim
srijemskim večerima na ušću rijeka ispod
tvrđave gdje nisam doživio duševni slom:
možda ću uskoro u opustjelim riječima
kojima sam s Nietzscheom meko slavio ljubav.

Tigrove nestvarne djevojčice Marije Čudine

Marija, nismo sami nagnuti nad provalijom svijeta; vrtimo se riječima u svemiru u školjkama ušiju trpeći živo more poput nježnog logora u kojem se skućio život u godinama nakon što te je ogrebao Tigar iz tebe je kapalo slatko kao iz smokvi sve dalje u plamenu na pučini dok nisi pišući porodila dvije nikad začete sestre.

Petkom se žestoko pilo nakon posla u banci

Petkom podivlja more, provali u mene, i dok se koprcam u njemu postajem ono probudivši se iz sna žena me doziva s balkona; s klupe pada razbija se boca pića sa hrpe staklovine uzeo sam jednu krhotinu stavio je na dlan gledajući je svojim zacrnjenim pogledom; prevelika je za mene u tijesnom svemiru počinje svjetlom uzvraćati Suncu; dlan se zažario od njihovih riječi: spremaju se zagrliti radosne.

Eliotova kćeri

Marina, ne moja, morska lijepa kćeri noću grudima udaram o hridi ispod svjetionika u čijem svjetlu zatočena pjevaš meni najdražu žensku pjesmu tog kolovoza okrenuvši se za tobom u ogledalu more me je živog utopilo sada te pust ovisnički na daljinu dnevno uživam poput opijata visoke čistoće.

Ne znam trebam li se brinuti

Na skijama bistri nakon buđenja savršeno jasni u opasnom glasu oštrice noža vrtimo se osvijetljeni u crnoj točki završne rečenice koja se ne prestaje kretati kližući se bešumno na meni nerazumljivim jezicima svojih bešumnih proroka poput grudve snijega niz planinu: ne znam trebam li se brinuti da se ne pretvori u opaku lavinu koja će zatrpati njih dvojicu zaboravivši da su oni odavno umrli.

Tetovirana ruža

U osami kada mi nitko ne vidi lice dok gledam stotine tetoviranih tijela memorirajući za nasladu čistu svetinju žensku guzu s tetoviranom ružom.

Sloboda

Užareni jezici u kojima ima nešto erotično na sav glas viču razbijajući bubnjiće u sezonama bitki uspinjanja na stabla moći dajući sve od sebe u zavođenju duša svjedočim odgovorno, suptilna riječ sloboda opire se lakoći upisivanja u pjesmu.

Pisanje gaze u prvom licu jednine

Gaza, meki tekstil nemoćniji od siline provala krvi
Gaza, dom zavijenih usta na samrti, umiruća
Gaza, gladna, žedna jedne jedine sitne kišne kapi
Gazo, prezri, prezri ovo pisanje u prvom licu jednine.

Adorno, ne pitaj čije kosti zvone ispod zemlje

Stariji su nam govorili: kada smo bili poput vas derišta s olovnim kuglicama u praćkama išli smo pucati na sve što izlijeće iz krošanja, mi nismo mogli razumjeti da s njima hodamo po istoj zemlji koja skriva puno uvijek svježih ljudskih kostiju s istrulim lišćem; oni nisu prestajali govoriti, djeco, i mi se toga sve slabije sjećamo, nakon rata liječe nas tabletama s rajskim svojstvima.

Mesija tamnijeg u nama

Zagrabi svemirsku vodu iz posude ljetne noći s dvostrukim dnom tamne tvari
učas će se ukazati lažljiva strana srca; s utezima u grudima upamćene su izdaje;
mesija sam samo onoga što ima tamnije u nama od metalnih riječi lakih poraza
u kojima tvrdo spavamo sada budim jutarnje želje u sve kraćim danima, ne tebe:
i to je tako dobro poput svitanja svih ženskih mekanih puti.

GORAN MILAKOVIĆ

kruh za poslije

(izbor)

alkoholist

jedna od literarnih opsesija pisca
refika ličine je švedski grof hermelin
„luralica, legionar i alkoholist“

sveti grešnik koji je na švedski jezik
u ludnici preveo trideset i šest
knjiga sufijske poezije

diplomirana riječ alkoholist

razlikuje ovog pustolova
s posebnim potrebama
vikinga nijanse

on je sjene specijalizirao

kao što okulist
vrši opite nad vidom
tako alkoholist vrši opite nad vidom

doping očiju njega zanima
sedefi u pipi vida

danijel

na jednoj fotografiji danijel dragojević
u zimskoj prevelikoj jakni bježi brzo

iz fotografije žuri čini se
još nešto treba obaviti gore

prije nego se izjednači
voda koraka s nulom srebrnom

na trenutak izgleda
kao da će uspjeti

ali gdje da bježi čovjek
meki s klapnama

radovan

često na pjesničkim
susretima u regiji

glave koje nikad nije
posjetila niža misao

lijepi brkovi koraljni
lagane floralne košulje

tarkovski ili kiarostami
opširno shvaćanje game

sporedni latinizam
naših centralnih trgova

pitam se koja mogla bi
opet postati radovan

kad zatrubi zoološki
u šuplje govno narod

ex libris maksima gorkog

iz knjige uspinje se čovjek
lomi korbač preko koljena

okove je sebi pokidao
noć je šumila po zemlji

to znaju gavrani u letu
prolomit će se ovo nebo

ovo zlonebo nad nama
ovo zlonebo pod nama

ove kupole kremaljske
daleko neka stoje sitno

jer neke apstrakcije
konkretno su

jednom sam u zračnoj luci
u tuzli vidio čovjeka

imao je kapicu s peteljkom
i crni pastirski kišobran

za njim koračalo je
stado prtljage

čisti vasko popa

michaux

michaux je prestao
jesti tripove u 67. godini

života uzimajući savjet liječnika
kao znak da se umorilo čudo

istupilo srce

čuvenu rupu u sebi
rupu kroz koju duva vjetar
nije drogom zatrpavao nego širio
oslobađao prazninu za dublji prozor
u sebe i riječ od tog trenutka pa do smrti slika

piše flaubert

u jednom trenutku između
cicerona i marka aurelija

više nije bilo bogova
čovjek je bio sam

pod vučjim nebom
miran kao pegla

jedna pozitivna
prirodna činjenica

jedna glava dvije noge
bez perja

ničije koplje rata

Zbigniew Herbert:
Priča o ruskim emigrantima

Bilo je to godine dvadesete
ili dvadeset prve
stigli su
ruski emigranti

vrlo visoki plavi
sanjalačkih očiju
sa ženama kao san

kad su prolazili preko trga
govorili smo – ptice selice

odlazili su na plemićke balove
okolo se šaptalo – kakvi biseri

ali kad su se gasila svetla zabava
ostajali su bespomoćni ljudi

sive novine stalno su ćutale
i samo je pasijans imao smilovanja

ućutavale su gitare po sobama
i čak su bledeće oči čarne

uveče bi ih u rodne stanice
odnosio samovar s piskom

posle nekoliko godina govorilo se
samo o troma

o onome što je poludeo
o onome što se obesio
i o onoj kojoj su odlazili muškarci

ostali su živeli po strani
i polako se pretvarali u prah

Tu priču priča Nikolaj
koji razume neminovnost historije
da bi me uplašio to znači ubedio

priča o ruskim emigrantima sto godina poslije

ruski emigranti uhode bez otiska
tiho kao čajevi
jedni druge kroz stoljeća

u beskonačnosti se dodiruju
ovi koji sada odlaze s onima onda
bespomoćnim srnenim plavim kao san
samo što izmišlja herbert okolo se nije šaptalo
a svjetla zabava nisu se nikad ni palila

ovi danas bez poniženja svete ikone
koji crni samovar zub svetog kirila
izdali su sve zastave nigdje nisu posebno dobrodošli
idu smjerom neke nade nada je u noći
nada je u šapicama humanista
više o njima ne znamo

samo lice cezara inače vrlo zdravo
kroz stoljeća blago kisi kao kefir
sve ostalo je manje-više isto

tu priču priča dima
koji vozi taksi od mirijeva do miljakovca tri
da bi me uplašio znači ubedio

da rusija nije zemlja
rusija je pola zemlje

AI

*Tko leti, vrijedi. Tko ne leti, ne vrijedi.
Grunf*

programski jezik teži
prirodnom jeziku

prirodni jezik teži
praznoj ravnoteži

jednoj kesi ponekad
balerini na propuhu

GORAN REM

Meandar u labirintu, Cres

Dubokopurpurna creska noć

Kad smo Paula, Benjamin, Slade i ja,
Kad smo četvoro nas,
Kad smo s Nelom šetali kroz obližnji tajanstveni meandar
Kroz creski miris čaja,
Tad smo se gledali sa slobodnim ovcama oči u oči,
A zatim mirno preskakali
preko niskih
zidića
Kao da smo davni tamni vinilni zapis Made in Europe, s
Malo zgrebanim Mistreated
Pa preskačemo

Džemanje smokve

Dobro smo se proveli s Culetom u plivanju gustim noćnim
grabarskim meuzama,
one
su se pristojno rukovale, ostavile trag, dobra večer...
Pa je Nelina mama zaronila taj noćni vrisak u kg Nivee, u plavi
Šum zasmijanog vodenog drumu
Koji je zapekao dok džemiramo
Svu memriz
U
benediktinsku dušu onih smokava koje neprestajno padaju
kad oštrom uzbrdicom vedro biciklira
mladić
od svojih, brat-bratu, canadskom bratu-sinu,
devedesetidevet

Marina

Maca koja maše bijelim repom benediktinskog samostana
zatim njena
vitka i zelenobodljikava sonata u predvorju pa
Sestra Veronika
u tipkama koje prebira pedagošku bonacu i sestra Marina koja ko
pravapravcata
Marina
ne voli marinu što neskriveno u ćošku zaljevčića
prlja
i pije iz bilijuna plastičnih boca... ali one nisu opis nego
ženski kraul kojim prije dupinskog zaranjanja
Giacoma Giorgi Colombis
moli
svoj vječni crying time

Grabar

Nelina pak susjeda, rođena Grabarka Sandra
Ne ide i ne odlazi,
Radije se vedri i smije u bijelo rublje
i bere i cvrči sa zrikavcima, iako oni nisu isto, kroz mudru lavandu,
istovremeno dok
njen dom
popravlja vešmašine i maše dobrosusjedsku zabrinutost
A sve se to događa u umornim maslinicima,
u Kojima
pri kočenju obližnje kočarske noćne šetnje – pjevaju zvuci koji su i
nerealno bliže i nadrealno dalje
a najtočnije kao najnagliji lubenički zalazak
one jezne fantastike
inlive,
kad odjednom ne vidiš

Dupli analogni album

Kaže Fučić Valunska ploča dupli je analogni album
a meni
svaki put kad dotrajektiram krajem ikojeg tisućljeća piše kišom
samo hladnu i posve
jasnu jesen
Tjehe, Bratohna i Juna, tih troje,
sa sentiš pjesmicom o Marku koji apstraktno pleše, podsjećam, a
bio je moj đak.
Iako ta točka, iza riječi đak, ne označava bogznašto, sada ovdje,
glumi
i grafira još dvije
dimenzije kojih ploča nema, nema. Nema vremena, nema prostora,
kao u školama i po selima gdje djeca nestaju, nekako kao autobusi
koji nestaju, ali svakako brže od kukavičkih romobila
stog točka kao labirintna mrlja ostataka stanova
samo kišom riše
dok ploči more manjeviše diše za vratom
svih tih dvije tisuće i devetsto osamdeset i osam...
jednim moćnim posljednjim plimnim valunom, ni manje ni manje
ni-nini-nana-nana-nunu
niti više
ni nini
kaže Fučić

Leptiri

Merag i Porožina su sasvim lepršava
I sasvim pristala pristaništa, ali, nepristojno je
Odati, da su sela i
njihove plaže iza, još pristališe i zaronjenije, dodati da su
nekako iza svega – sveti i svete i da
zbog
bilo čega
tamo u tom „iza“
treba njima prošetati i prehodati jer
što im god padne na pamet –

Dvojina Vranskog jezera

Vrulje tim nekim
Tim jugoistokom
 Struje ledeni slatkovodni meandar
 Rimovan mekim Vranskim jezerom
Meandar iz srca sunca
Meandar iz srca sunca
 u čije gruntove bijelog ulijeću nečujnim tj.
 u skoku Iris i Tea, i nijedna kap pljusk pak
pri njihovu zaronu ne odskoči površinom
nego svaka pođe za njima dok Paula tka i
 leđno roni one kontrastne pokrete
 Dok svi ostajemo nagnuti ulijevo, a
Dock u Nelinom Puntu, hm
mlađem, hm, oood trideset
 miriši netom ubrana kadulja
 miriši netom ubrana kadulja
Onda čitamo sveske Dilana Doga, kupljene u Malom Lošinj
Onda čitamo sveske Dilana Doga, kupljene u malom Lošinj
 A ali crtamo i naizust recitiramo
 Nikolu Kraljića, no on je iz Velog

Kod Pogane

U uvali Jadriščica, Punta križa, kod Pogane
tamo,
Čovječe, tamo budi ispod zvijezda, kakavgod, tamo si siguran
Od praha i laste kojom sasvim kopneno i slatkovodno
Poletiš...
kao Goga i Sanjin bez cipela do najdubljih cipala na dah...
Jer je svemir tamo pješčan, plav, svemiran i plaća duplu oštru
cugu
Svakoj misli koja strmo potegne
Kakav spor
tih
prelet belih supova, onih neoznačenih, bijelo Belih

PETAR MATOVIĆ

Trolejbus i druge pjesme

Milosrđe

Propada žitnica, javljaju mediji,
umire diktator, pustinje eksplodiraju
sistematično po društvenim mrežama.
A običan čovek gine. Mnogo puta
na dan. Ostaje bez krova, bez zaručnice,
pojurio bi za hlebovima, a stopala
nema. Patronažne sestre ne previjaju
pupke, obdaništa su prazna, nema
stomačnih i respiratornih virusa,
deca ne postoje!, traktorista nema
ruke da ih, pune zemlje i nafte, obriše
o pantalone, karmin nema usana, crveni
lak sa šaltera nadmenih noktiju, nema
zgubidana da po vascelo jutro i podne
sede u birtijama, *nema!, nema!*, jer
običan čovek gine, svakodnevno, suviše
u minuti, sekundi, jer ništa drugo ne zna
da čini, ni za šta drugo ga nisu pripremili,
ničemu drugom ga nisu naučili, niko ga
ne pita je li ti svega dosta, jesi li
umoran, gladan, žedan? Tek će mu
konačni anđeo reći *Evo ti napokon*
malo ljubavi!, i pomilovati ga
belim krilima smrti.

In the cloud. Parusia

Plavet dolazi iz utičnica,
nemirni obrisi predmeta
u polutami sobe, kuler
u pozadini: Majko!, oče!,
vaši avatari kruže mrežom,
vaši glasovi dopiru kroz buku
servera: samo smo zajedno
u oblaku. Na skrin sejveru sveće
gore za vas. Pop up reklame
obaveštavaju o parastosima.
Umrle ne susrećem više u snu:
Bog je milosrdni pauk, tešim se.
Svako buđenje je vaskrsla smrt
i strepnja: hoće li Hrist moći
da nas podigne sa digitalnog groblja,
kao iz sećanja Oca?

FM

Noćas sam pobegao vucima.
„Brate“, odizalo mi pete,
„sjebaćemo te!“ A mene je
već sjebala devojka jednog od njih
kod bilborda na gradskoj margini
u noći: „A ne, to toliko – neće u mene!“
Tako suv a mokrih starki bejah srećan,
nekako. Vratio sam se preko bašta:
bile su osvetljene tv ekranima od okupa
porodičnog pred *pujajumu uoyom*.
Čuo sam povremeno hrkanje, smeh,
cvrčke i vetar. Sve je kako treba
u mojoj porodici: tišine i prostori
koji se ne ukrštaju. Majka, u fotelji,
hekla, otac, u kupatilu, masturbira,
ja pušim travu: svi slušamo Drugi
program Radio Beograda.

Ormar

Ovo je jedan mali ormar od iverice. Kada zatvorim oči, dođe miris orahovog stabla posle kiše. Još ponekad slušam *Child in Time*: ta radost je drugačija – kao napetost, kao jurišanje na logorsku žicu. Sused mi kaže: kad pušim, nisam usamljen. Tad, tek sam pepeo u prstohvatu vazduha, krijumčarenog od loših šarki vrata.

U njemu stoji nekoliko knjiga, prigodnih po bojama, upaljač, zgužvana maramica sa mirisom lavande, telefon, kafa u šolji okamenjena: moje nedresirane životinje. Čistim prozorima se razmećem, ne znam gde staju granice doma. Nekada se rastvorim u duboke, spore ritmove, ili u koloritni esid, ili u bezbedno zračenje sunca, nekada osetim miris lepka u ovoj troslojnoj iverici, ili ustajalost zavrtanja.

Najčešće me prihvata – kao ovu svetlu prašinu, koja brzo pokrije otiske jasnom vedrinom.

Suočavanje

Nekome sedam godina
na Tibetu nama pet
godina u sudokremu To je
Soko Banja to smo mi
sa dvoje dece sline
ne prestaju ni na odmoru
traži se pedijatar više
laboratorija koja radi vikendom
šta su nama ovi parkovi
turistički vodič termalni bazeni
do li beg taj sramotni beg

pobeći!, pobeći!
akutno odjekuje nemirenje:
postali smo sve ono
što smo u mladosti
duboko prezirali

Praznik fimoze

Sanjao sam noćas fimozu
kao Novu godinu,
srećnog oca i uplakanu majku,
bradatog sveštenika i
britvu, bol, vrisak
i krv na podu hrama.

Video sam i njega,
u praznoj stolici,
sitog od plamenova:
u metropolama su požari
izbijali sekundarama
sa praznih trgova.

Jutros uleću gavranovi
i ključaju nepometeno telo.
Doći će leto, plodovi kažu
da pupoljci uvek lako prevuku
prepucijume.

U nekom zalivu devojke
vežbaju za mažoretkinje,
penzionisani oficir FSB
preplivava januarsko more.
Ova rana i dalje cveta
pod praznim kupolama,
vetar soli hramove.

Corvux corax

„Pogledajte gavrane kako ne seju ni žanju,
koji nemaju podrume ni žitnice,
i Bog ih hrani“ (Luka 12,24)

Porinut u night club
kao u reku Jordan,
na rame sleteo
kokain, pivom
isprskan a čađav
poput dvocevke,

ujutro ću izaći
nagih udova i torza:
u crnom mantilu i čizmama
ulazim u intenzivno svitanje
dok razara oblike
odblescima.

Postajem dan
tek sa kiselim bojama
razmrljanog grada:
u čoporima solitera
vidim obalu
za napuštene u matici
svetlosnih stropova.
Zeleni kontejneri
prepunjeni su kao i
mi u ravnoteži sunovrata
i hemije. Saobraćajno
zagušenje prevodim u
pejsmejker frekvencu
bulevara. Po njoj,
zapulsiraće naši organi,
usklađiće, preživeti
nas.

Nakon toliko godina

Konačno u noćnom kafeu,
Tako siguran je šank,
kao kad se imaju jasni
ciljevi pred sobom.

Absent, i svi zvuci
pretapaju se u tok
streljajućih boja.

Nekako sam groblje
havarisanih automobila.

Pod svetlosnim stropovima,
plesaći se ljušte krto
kao loša farba.

Pred jutro, ostaće goli,
zarđale karoserije. Samo će
zruci praskozorja odblesnuti
na njima, pobunjeno i milo.

Pobuna

Napisao sam pesmu.
još jedan tren
kada nisam mrtav.

Tako se podižem
iz zenice Boga,
protiveći mu se.

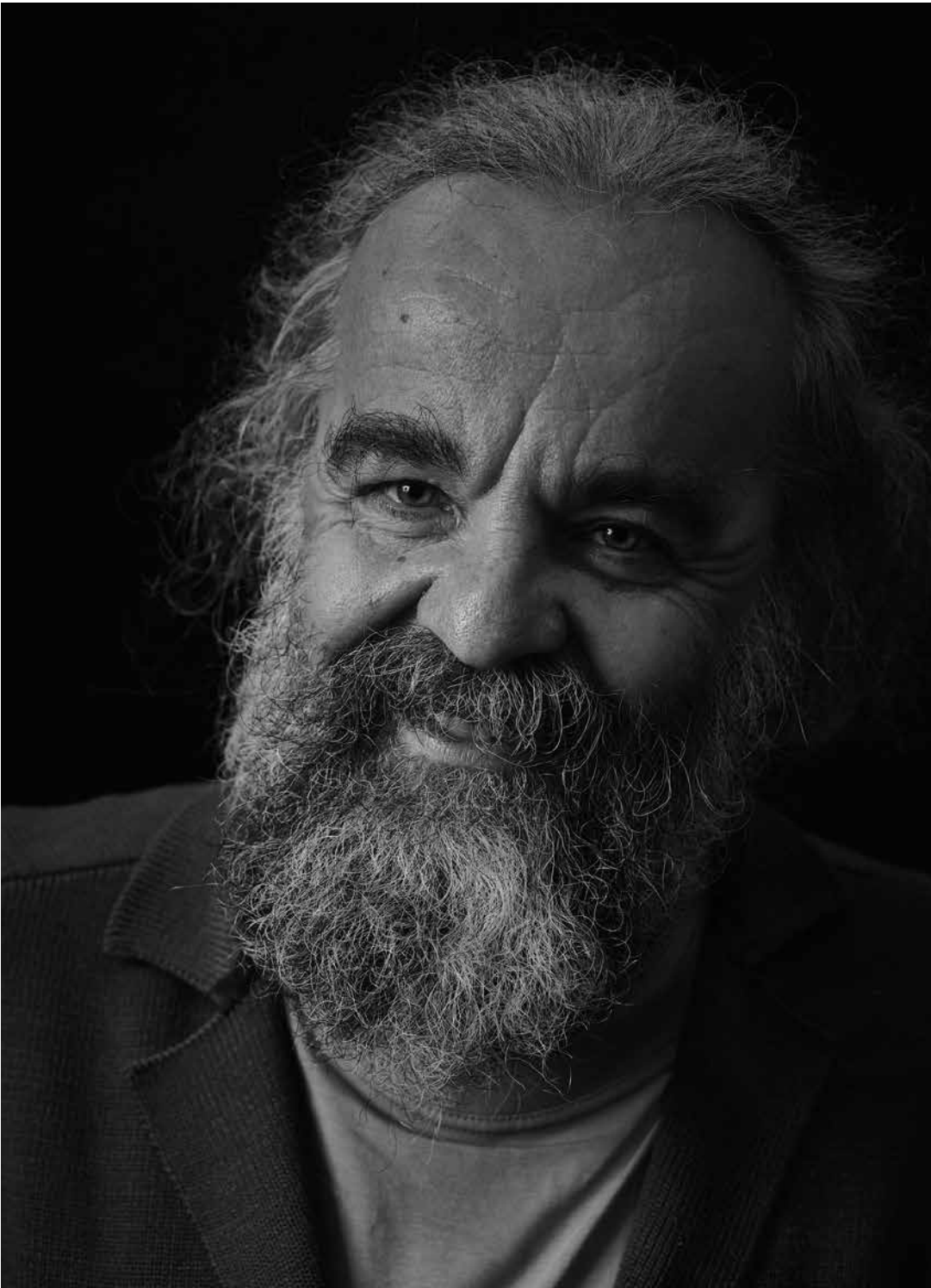

Iz trolejbusa

U onoj crvenoj troli,
koja će mesto u muzeju
završiti na otpadu, svega
nas nekoliko. Tipski likovi
večne tranzicije. Sve je stalo
na četvrt časa. Zebra se
uzdigla parolama.

U raširenim zenicama
juvenalnog putnika tok
misli: „Reči, rade nas
reči, one bez glasa, a jače
od majčinog zvočanja,
ova tišina je truba jerihonska,
zaroji misli mase, dešava
narod, i ne stidim se da
kažem To je poezija!,
samo u njoj nisam mrtav,
samo u njoj dišem čisto,
samo u njoj ova trola
kretaće se i kada bude
rashodovana.

Jer jedno smo sada
u nemosti – moji saputnici
okno su kroz koje umrli
pružaju ruke sa svećama
zapaljenim za sve nas.”

Razgovor

MILJENKO JERGOVIĆ

Godine kojima ne počinje povijest

Razgovarao Franjo Nagulov

Fotografije Dino Rekanović

Povod za intervju s piscem neprijepornog međunarodnog renomea bili su, dakako, novi naslovi (počevši od najnovije knjige, romana 1983., za koji će Goran Gavranović u kolovoskom izdanju Best Booka konstatirati kako ne pamti „da je na ovim prostorima netko napisao takav roman o jednoj godini“). No, kako to biva s povodima, a imajući u vidu Jergovićevu ulogu postojanog i dugogodišnjeg društvenog kritičara te kroničara koji se ne libi ulaziti u konfrontacije (što za jednog pisca, razmislimo li, ne bi smjelo predstavljati neuobičajenu karakteristiku), razgovor o književnosti prometnuo se u razgovor o hrvatskoj, regionalnoj, pa i globalnoj sinkroniji (koju, dakako, nije moguće razumjeti bez prethodnog poznavanja dijakronije).

Uostalom, koliko god takav pristup odbijao pristalice posvemašnje neovisnosti literature o ideologiji (i kritici ideologije), razumije se da jedna od funkcionalnih okosnica književnosti, nerijetko upravo one stvarane u doba rata, poraća i tranzicije, jest angažman. Njega možemo shvatiti svakojako, no i potpuna interpretativna sloboda na koju polažemo pravo, siguran sam, neće nas odvratiti od pomisli kako je posrijedi potreba suočavanja s nepravdama kakvih u rečenim okolnostima ne manjka.

A suočavanje, još onda kada ne možemo računati na sigurnu pobjedu (kao što obično s velikom izvjesnošću računamo na poraze), preduvjet je otpora. Možda je uvod pretenciozan, no sva je prilika da

će nas po tom pitanju, i u ovoj prilici, autor prisutan na sceni već blizu četiri decenije iznenaditi svojim opservacijama – s kojima se možemo i ne moramo složiti, ali čijem potpisniku, baš kao ni reprezentativnu spisateljsku praksu, nije moguće odreći hrabrost – kako građansku, tako i autorsku. Svi trenuci, uostalom, vape za takvim glasovima: trenutak u kojem živimo, dodao bih, i mnogo više, premda se katkad čini da je vrijeme na ovim prostorima nemoguće podijeliti u trenutke. Osim, dakako, u literaturi.

>> Vaša nova knjiga, roman naslovljen 1983., pored ostalog možemo shvatiti kao utočište (u vidu bijega u prošlost), ali i kao proročanstvo (koje se očituje u prošlosti). Nezahvalno Vas je to pitati kao autora, no kojoj ste od rečenih dviju solucija bliži? Je li posrijedi svjedočanstvo pokušaja pronalaska sigurnijeg mjesta – kakav je mogao biti analogni svijet – ili nastojanje da društvu osvijestite prijetee, možda (iznova) i krvlju natopljeno vrijeme?

Nije to bijeg u prošlost, nego pokušaj da se fiksira trenutak vlastitog, da ne kažem subjektivnog vremena. Da sam se htio baviti godinom koja se vraća, bavio bih se 1941. To je godina koja se u Hrvatskoj već osamdeset i koju godinu vraća, a ni u bližoj nam okolini prilike nisu bolje. Hrvatska imaginacija zakovana je u 1941. Ne postoji u mašti ovog kolektiva, to jest u onom što se naziva domoljubljem ili velikim

hrvatstvom, baš nikakva ideja o tome kako bi se do bilo kakvog kolektivnog zanosa ili samoidentifikacije stiglo mimo 1941. Recimo, kada desni komentatori uglas s Vladom i režimskim udrugama svih vrsta govore da je Hrvatska zasnovana na Domovinskom ratu, i da ništa osim Domovinskog rata u hrvatskoj povijesti nije ni postojalo – samo da bi rekli da u pozitivnom hrvatskom smislu nije bilo ni partizana ni antifašizma – oni se nužno pozivaju na HOS i na poklič ZDS, kao i na koloplet ustaških pjesama, koje su se, pod zaštitom hrvatske policije, pjevale u Bogovićevoj ulici, dan pred Thompsonov miting, nekim čudom tačno ispred onog ulaza, gdje je na broju 7 30. travnja godine 1941. otvoren Židovski odsjek Ustaškog povjerenstva. Tu su, od tog dana, Židovi zaduživali žutu traku, koju će pod smrtnom prijetnjom morati da nose na sebi vidno istaknutu.

Oni, dakle, kažu da povijest počinje od 1991., ali da je ta po-

vijest zasnovana i na ustaškim tradicijama, i na ustaškim stečevinama. Osim što na taj način grdno vrijeđaju sve poginule Hrvate u ratu iz 1991., oni se pozivaju na nešto što je 1991. baštinila samo stranačka vojska Hrvatske stranke prava, zvana HOS, koju je Franjo Tuđman zabranio, tvrdeći da iza HOS-a stoji Udba. Ali na stranu sve to, hajde pokušajmo zamisliti hrvatsku konzervativnu, desnu i tradicionalističku matricu danas, koja se, izravno ili neizravno, ne poziva na ustaše. Nezamislivo! Međutim, to je od 1991. pa sve do Tuđmanove smrti postojalo. Kao što je postojala cijela jedna prilično impresivna radićevska tradicija, koja je bila i antiustaška, i antiklerikalna. HSS je, pod vodstvom Drage Stipca, tih devedesetih bio antikomunistička, ali barem jednako toliko antiustaška stranka. A danas? Znaju li Hrvati s Thompsonovih mitinga i s misa biskupa Košića tko je uopće bio Stjepan Radić? Pritom, povijesni HSS nije bio desna i konzervativna stranka, ali ni Ante Starčević nije bio desničar. Međutim, to je već nešto drugo.

>> Potonja dilema također je rezultat promatranja korelacija Vaših dviju knjiga – kultne zbirke Sarajevski Marlboro i razmjerno nove, uvjetno rečeno, inačice toga ostvarenja, zbirke

Trojica za Kartal koja se ne doima tek kao prisjećanje na rat, već i kao upućivanje na cikličnost djelatne povijesti...

Više su to dvije iste knjige jednoga pisca: prvi put kad mu je dvadeset i osam, drugi put kad mu je pedeset i šest. Premda su iste, te dvije knjige gotovo da i nemaju ništa zajedničko. Ne mislim da je previše vanjskih faktora imalo utjecaj na nastanak *Trojice za Kartal*. Znaate, mi imamo mnogo sreće što smo pisci jednoga slabofrekventnog jezika i jedne tržišno gotovo beznačajne književnosti. Možemo pisati što nas je volja! A kad možete pisati što vas je volja, imate ispunjenu prvu pretpostavku da, možda, napišete i nešto dobro. Ta pretpostavka

Mislim da ima smisla pisati samo o onom što se onoga koji piše najdublje tiče, a o čemu je, opet iz njegove perspektive, nemoguće pisati.

je nedostižna nekom američkom, pa i francuskom ili njemačkom piscu. Koja bi budala morao biti neki američki pisac, pa da objavi da je napisao knjigu koju je prethodno već bio napisao! Čak i ako bi pisao takvo što – što je teško zamisliti! – morao bi sve učiniti da sakrije da je to ista ona knjiga, samo posve različita.

» Ne smijemo zaboraviti ni prošlogodišnju proznu zbirku *Rat* koja, u kompilaciji s rečenim dvjema knjigama, provocira nedoumicu: može li pisac, koji je neposredni svjedok ratnog iskustva, vlastitu literaturu držati podalje od rata? Ako može, polaže li uopće moralno pravo na nepisanje o ratu? Može li književnost bez rata, makar i ondje gdje čovjek misli da može bez književnosti?

Mislim da pisac, ili čovjek koji piše, sve može, a ništa ne mora. Tako je i s pisanjem o ratu. Istina, isto tako mislim da ima smisla pisati samo o onom što se onoga koji piše najdublje tiče, a o čemu je, opet iz njegove perspektive,

nemoguće pisati. Rat je najintenzivnije društveno iskustvo u mom životu. A možda i najintenzivnije unutarnje iskustvo. I rat je, ako smijem to kao čitatelj reći, ona tema o kojoj je napisano najviše loših i pogrešnih knjiga. Pokušavao sam, dakle, pisati nešto što za mene kao čitatelja ne bi bilo pogrešno. I vjerojatno ću to i dalje činiti, jer ne vjerujem da postoje teme koje su „iscrpljene“. Nije tema nafta da se „crpi“, niti je toalet papir da se „troši“. A što se tiče knjige *Rat*, ona i nije o iskustvu rata. Ili nije o direktnom iskustvu rata.

» Može li nam književnost poslužiti kao sredstvo prevencije? Može li umjetnost barem jednom spriječiti rat? I može li se takav civilizacijski protudar primarno dogoditi u kutku Europe čije su čitalačke navike preduhitrile apsolviranje „sažetaka“ svojstveno za recentno, digitalno doba?

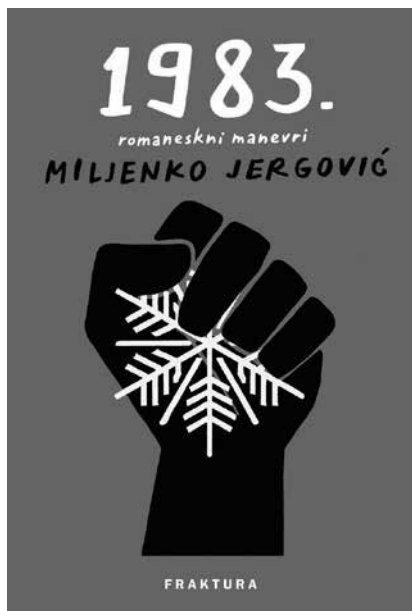
Nitko ne može znati je li književnost sprečavala ratove, jer ako jest, onda tih ratova nije bilo. Ali da, književnost je mnogo važnija u smirivanju divljačkih nagona u ljudima – a rat je krajnji izraz divljačkog nagona čovjekova i potvrda ljudskog životinjstva – nego što bismo se usudili pretpostaviti. Uostalom, književnost je nakon

1945. Nijemce vratila u normalno stanje. Kao što je književnost nakon 1945. u istočnoj Europi čuvala sjećanje na slobodu. Književnost je Česima, Slovacima i Poljacima omogućila tranziciju prema demokraciji. A što se tiče čitalačkih navika u našem kutku Europe, ali i drugdje, one su odvajkada odlikovale elitu, duhovnu i intelektualnu. Nekad davno, samo je elita bila pismena. Danas svi, navodno, znaju sva slova, ali to ih ne čini pismenima. I danas također samo elita čita dobre knjige. Ona je čak i nešto brojnija u ovim krajevima, nego što je to bila tridesetih godina dvadesetog stoljeća. Hoće li elita spasiti svijet? Nema pojma, ali dosad ga je spašavala.

>> Znamo da ste istovremeno baštiničar dijakronijskog, ali i kroničar aktualnog društveno-političkog iskustva, što nam daje za pravo napustiti očekivane okvire razgovora, a za potrebe preispitivanja možda i same svrhe stvaralaštva u vremenu kada na zveckanje oružjem osuđujućih reakcija nema dovoljno. Govorimo li o književnim krugovima, doduše, hrvatski PEN i HDP oglasili su se povodom – nazovimo stvari pravim imenom – genocida koji Država Izrael provodi nad palestinskim narodom u Gazi. Pa ipak, većina struktura/institucija u nas šuti. Potvrđuju

li time ne samo spregu s vlašću, već i (ne)formalni status proizvedenih ruku dominantne politike u polju kulture?

Ne znam što me više onespokojuje, kada reagiraju ili kada ne reagiraju. Pogrom Palestinaca u Gazi jedan je od najstrašnijih događaja naših života. Najprije zato što se događa u našem dijelu svijeta, ljudima koji su dio naše kulturne i identitetske matrice (Palestinci su, kao i Izraelci, naši upravo onoliko koliko su naši Španjolci i Portugalci). A onda i zato što je većina reakcija na pogrom kriva, tendenciozna, histerična. I, što ne reći i to, intencionalno antisemitska. Uznemirujuće je to što ljudi nisu u stanju misliti o ovako strašnom događaju, a da se istodobno ne zalažu za nečije uništenje. Jedni bi da unište Palestine. Drugi bi da unište Izrael. Jedino, međutim, što ima smisla i moralnog utemeljenja jest: i Palestina, i Izrael. Smeta mi kad kod naših podržavatelja palestinske stvari vidim kartografski obris povijesne Palestine, koja obuhvaća Državu Izrael, obojen bojama palestinske zastave? Što to znači? Izrael i Izraelce da bacimo u more? Čak i kada bi to bilo moguće, ne bih nikada bio među onima koji to podržavaju, kao što nikada ne bih bio među onima koji podržavaju pogrom Palesti-

naca u Gazi, pa ga pravdaju time što je 7. listopada Hamas počinio zločin nad građanima Izraela. Ono što mene zanima, i što mi se čini jedino ispravno, jest mjesto za dvije zajednice, što onda, političkim govorom znači i dvije države. I jedini čije me mišljenje u ovoj stvari doista danas i uvijek zanima oni su Palestinci koji razumiju Izraelce i oni Izraelci koji razumiju Palestine.

A pravo na zemlju? Ono je uvijek i posvuda pravo onih koji zemlju naseljavaju. Je li njihovo naseljavanje posljedica nepravde? Svako naseljavanje u ljudskoj povijesti posljedica je nepravde. Godina 1948. bila je godina strašne nepravde za Palestine. Ali povijest ne počinje tom godinom.

Bile su i neke prethodne godine. Većina današnjih Izraelaca rođena je u toj zemlji. Svedeno je gdje su se rađali njihovi roditelji ili njihovi djedovi. A kad je o doseljenicima riječ, Židovi nisu u Izrael dolazili samo iz Europe, nego i iz arapskog svijeta i iz drugih muslimanskih zemalja. A dolazili su, uglavnom, zato što su protjerivani. Kao što su Palestinci 1948. i nekoliko narednih godina odlazili jer su protjerivani.

I još nešto: kada zamišljamo Izrael i cijelu povijesnu Palestinu, čini nam se da je to zemlja veličine barem Velike Britanije, ako već nije kolika je i Francuska. Izrael je, međutim, dva i pol puta teritorijalno manji od Hrvatske. A značajan je dio tog malog teritorija neplodna pustinja, u kojoj povrh svega nema ni plina, ni nafte. Ali to ništa manje važnim ne čini da je nekim Židovima i nekim Arapima to najljepša zemlja na svijetu, jedina njihova zemlja.

I na kraju, pažljiv će čitatelj primijetiti da ovdje govorim o izraelskom pogromu nad Palestincima u Gazi. Ne izgovaram riječ genocid. Ali ne zato što bih je izbjegavao – povremeno je, upravo zato da me se ne bi optužilo za izbjegavanje, i upotrijebim u govoru o Gazi, ali radije ću, naročito u tekstu koji se tiče književnosti, govoriti o pogromu. Ta riječ je tačnija, istinitija,

natopljenija strašnim iskustvom našega vijeka. Pritom, za razliku od genocida, koji je filološki konstrukt i pravni termin, pogrom je živa riječ, koja je do nas stigla putem književnosti, iz ruskog i iz jidiša. Genocid je pomalo neriječ, nešto što funkcionira u pravnoj terminologiji, ali je uljez u živome jeziku. Genocid je pesticid, insekticid, biocid. Trebalo bi više voditi računa o ispravnosti riječi, filološkoj, poetskoj, jezičnoj. Pogrom nad ljudima u Gazi, pogrom nad Palestincima, pogrom nad jednim narodom i svijetom, meni je to, čisto jezično govoreći, strašnije od svakog genocida.

» Možemo li naposljetku zaključiti da neosuđivanje zla, u ovom slučaju genocida ili pogroma, znači suučesništvo u istom? Na što je osuđena kultura takva neosuđivanja? I potvrđuje li postojeće stanje konformistički predznak djelatne kulture u Hrvatskoj, poglavito one konzervativnog predznaka?

Da, to se među ozbiljnim svijetom naziva saučesništvom. Upravo onim i onakvim za koje smo i za kakvo smo optuživali bešćutne i nezainteresirane ljude na Zapadu. Koji su, i to valja reći, za stradanje ljudi u Hrvatskoj i Bosni bili dramatično zainteresiraniji nego što smo mi danas za

bilo čije stradanje. I pritom se nisu vodili vlastitim etničkim ili vjerskim podrijetlom. Naprimjer, trebalo bi biti vrlo poučno, za ljude u današnjoj Bosni i Hercegovini i u današnjem Sarajevu, to da su svjetske židovske organizacije bile daleko najaktivnije oko podizanja svijesti na Zapadu oko zločina nad bosanskohercegovačkim muslimanima. Ako mi je i to dopušteno reći, većina novinara, intelektualaca, fotografa, pisaca... koji su se angažirali od Bosne, u rasponu od Rona Haviva do Susan Sontag, bili su – Židovi. Dok je, recimo, tadašnji gradonačelnik Istanbula prema sudbini bosanskih muslimana 1992. i nekoliko narednih godina iskazivao vidnu kurcopolju. Gradonačelnik se, tko ne zna neka ovim putem sazna, zvao Redžep Tajip Erdogan, da mu i ime napišemo fino po bosanski. Ali to što govorite nije, na žalost, samo stvar kulture konzervativnog predznaka. Nisu ljevičari nimalo bolji. Njihov je pozitivan angažman oko palestinskog pitanja privid, koji se tiče neke prethodne aktivističke pro-

Možda je Treći svjetski rat već i završio. Ako jest, to znači da smo ga mi izgubili. Tko bismo to bili mi? Oni staromodni čitajući ljudi, koji vjeruju da su svi ljudi sestre i braća.

palestinske pozicije. Takvog angažmana nije bilo ni oko Ukrajine, ni oko Jemena, a da o azerskom pogromu u tursko-ruskoj koprodukciji nad Armencima u Nagorno Karabahu ne govorim. Pritom, i taj je angažman oko Palestinaca, barem što se mene tiče, kod ljevičara i tobožnjih antikonzervativaca krajnje sumnjiv.

» Možemo li, osim toga, govoriti o efektu spojenih posuda? Drugim riječima, prijeti li nam Treći svjetski rat?

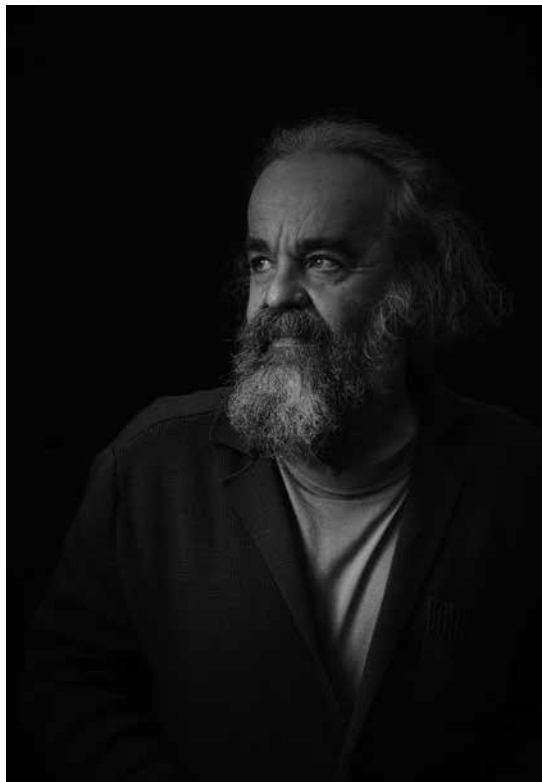
Možda je Treći svjetski rat već i završio. Ako jest, to znači da smo ga mi izgubili. Tko bismo to bili mi? Iz moje perspektive: oni staromodni čitajući ljudi, koji vjeruju da su svi ljudi sestre i braća, makar i sestre po stricu i braća po tetki, a koji pritom drže da prošlost nije dobro prepravljati ni popravljati po nalogu sadašnjosti i budućnosti. Dakle, kao što nam je neprihvatljivo da netko prepravlja događaje iz Drugoga svjetskog rata i učinke 1945., tako nam je neprihvatljivo i da netko prepravlja davno napisane knjige, romane, pjesme i pripovijetke, zato što ne odgovaraju normama današnje političke korektnosti. Osjećam jednaku odvratnost prema protjerivanju izraelske lektorice sa zagrebačkog Filozofskog fakulteta, prema hajci na izrael-

skog koreografa, pa još i protivnika Netanjahuova režima, koji je došao u Rijeku raditi svoj posao, kakvu odvratnost osjećam prema hrvatskoj policiji koja u Rijeci privodi čovjeka s palestinskom zastavom, kao i prema hrvatskoj Vladi, koja uporno podržava izraelski pogrom Palestinaca u Gazi. A to, po mom sudu, čine iz jednog osnovnog razloga: da se Izrael ne bi bunio protiv Thompsonovih mitinga, protiv urlika ZDS, protiv toga što je među urlikavcima i sam hrvatski ministar obrane, te općenito protiv rehabilitacije ustaškoga pokreta i svih stečevina Nezavisne Države Hrvatske.

» Iako smo se tog pitanja upravo dotakli, kako objašnjavate vidljiv zaokret u narativu domaćeg medijskog mainstreaama posljednjih mjeseci? Kako objašnjavate afirmativno komentiranje Thompsonova estradnog uskršnuća, kao i uvođenja vojnog roka potpomognutoga gotovo konsensualnom podrškom u parlamentu? Svjedočimo li okupaciji medijskog prostora u režiji vladajućih struktura? Priblizava li se tako medijska Hrvatska vučićevskoj, tabloidnoj Srbiji? Kakve su, prema Vašim saznanjima, prilike drugdje u regiji? Mogu li neovisni mediji poput *Lupige* ili *Foneta* parirati takvom stanju?

Najprije, nema nikakvog zaokreta. U Hrvatskoj postoje režimski, partijski mediji, poput HRT-a, koji je od vrha do dna isto što je i režimska radiotelevizija u Lukšašenkovoj Bjelorusiji. Ljevičari se prave da nije tako, pa onda veličaju treće, tobožnje kulturne kanale na radiju i televiziji, premda ja doista ne vidim nikakvu razliku između tih kanala i dnevnika ili emisije *Otvoreno*. Na trećem televizijskom programu Srbi su na zlu glasu, kao i u *Otvorenom*, i postoje hrvatski umjetnici i pisci – naprimjer, evo, ja! – čije je spominjanje zabranjeno i koje se može samo negativno konotirati. Postoje u Hrvatskoj i komercijalni mediji, koji žive od crkavice koja se na ovom tržištu može zaraditi. Oni su većinom, vrlo glupavo, procijenili da bi na Thompsonu mogli nešto zaraditi. A zaradili su samo sočan ustaški pozdrav i ništa drugo.

U Srbiji medijska situacija nije lošija nego u Hrvatskoj. Tamo postoji više neovisnih televizijskih stanica, postoje neki lokalni i *underground* radiji, postoji prilično širok spektar tiskanih medija. U Hrvatskoj, istina, nema srpskih tabloida, ali zar su hrvatske novine u vezi Thompsona, u vezi vojne parade ili u vezi progona obitelji Kekin reagirale drukčije nego što bi reagirali srpski tabloidi? Uz jedva poneki izuzetak, nisu. Do-

datni je problem u Hrvatskoj taj što zapravo baš i nema pisaca, novinara, javnih intelektualaca koji bi se izložili rizicima javnog progona. Možda nekoliko žena, a kad je o frajerima riječ, slabo ili nikako.

» Vjerujem da pitanje koje ću postaviti slabo dolazi na red – znam da pratite, no kako stojite s proizvodnjom poezije? Sigeran sam da će se naći ponešto čitatelja koji možda ne znaju da je Vaš knjiški prvijenac bila pjesnička zbirka *Opservatorija Varšava* (1988.), rukopis nagra-

đen nagradom „Goran“ za mlade pjesnike. Među važnijim je trenucima suvremenog domaćeg i regionalnog pjesništva i *Hauzmajstor Šulc* (2001.); no može li poezija, kao književna vrsta u zapećku iscrpljenih iskustvenih polova – metonimijskog i metaforičkog – uopće iznenaditi? Mogu li, primjerice, poezija Radmile Petrović, Monike Herceg ili Šabana Šarenkapića djelovati na recentnu, sve rjeđu i reduktivniju čitalačku populaciju?

Povremeno pišem nešto što bi se moglo nazvati poezijom. Ali dok bih se i mogao predstaviti sebi i drugima kao samostalni proizvođač fikcionalne i nonfikcionalne proze, poeziju nikada zapravo nisam proizvodio. Niti me je proizvodni proces poezije zanimao. Jedan je osnovni razlog tome: proizvoditi pjesme po određenoj matrici, dakle biti lažni pjesnik, relativno je jednostavan, fizički i intelektualno nezahtjevan posao. Hrvatska obiluje u svojoj književnoj povijesti lažnim pjesnicima i proizvođačima poezije po mjeri. Pisanje proze, pak, zahtijeva disciplinu i određenu mjeru mazohizma. I doista, zahtijeva nešto što bismo mogli nazvati proizvodnim procesom, pritom s vrlo neizvjesnim krajnjim rezultatom. Dok je pjesme po mjeri pisati lako, i vješt će ih

pisar napisati mnogo, tako da dobro i uvjerljivo izgledaju, pisati roman ili pripovijetku već je i fizički mnogo teže. I još nešto: za pisanje proze, morate izmisliti mjeru i matricu, ali to ne znači da će vam ona biti od pomoći, kao što vam je od pomoći mjera koju ste si uzeli za pisanje pjesme. Dakle, da zaključim, poeziju pišem iz osjećaja koji bi se, možda, premda sasvim uvjetno, mogao nazvati i nadahnućem. Prozu pišem iz ideje. Koja je, opet, stvar nadahnuća. Ali iz te se ideje stvara prilično opsežan tekst.

A što se tiče Radmile Petrović, Monike Herceg i Šabana Šarenkapića – troje mojih (očito i vaših) pjesnika koje ste spomenuli – meni su oni dragocjeni. S tim da

bih, bez nabiranja imena, jer bi to nabiranje iz različitih razloga bilo nepotpuno, taj trojac mogao značajno proširiti na priličan niz pjesnikinja i pjesnika koji pišu na našim jezicima, a od čijeg teksta živim. Loše je što oni koji također žive od onog što napišu njihovi suvremenici ne govore i ne pišu o tome. Književnost je, kao i svaka umjetnost, strogo hijerarhizirana djelatnost, lišena demokratskih ideala i imperativa marljivosti. I silno je važno da nam netko svakodnevno otkriva što više dobrih pjesnika i pisaca, općenito. U živoj književnosti silno su važni živi književni kanoni. Mučno je rudariti po onome što se piše, bez ikakvih usmjeravanja i bez ičije pomoći. Književna kritika, onakva kakva ona u našim zemljama danas uglavnom jest, od slabe nam je pomoći.

>> Za kraj, tragom nedavno objavljene knjige Borisa Postnikova *Književna republika Jugoslavija* – što je za Vas postjugoslavenska književnost? Je li njena egzistencija prijetnja po egzistenciju tzv. nacionalnih književnih kanona? Može li se netko legitimirati i kao pripadnik nacionalnog književnog kanona (tj. kao pretendent na uvrštenje u isti), i kao akter postjugoslavenske književne autonomije? I je li, makar u daljoj perspektivi, uop-

će moguće institucionalno arbitriranje koje će doprinijeti estetičkom vrednovanju literature?

Najprije, da kažem: važna mi je *Književna republika Jugoslavija* Borisa Postnikova. Dok sam je čitao, osjećao sam se kao da je netko otvorio prozor. Za mene, to je jedna od općenito zanimljivijih i važnijih knjiga o suvremenoj književnosti u nas, objavljena u proteklih trideset i pet godina. Ali to, naravno, ne znači da se ja nužno moram suglasiti s njezinim tezama.

Pitate što je za mene postjugoslavenska književnost: to je ona književnost koja nastaje na jezicima čiji se govornici međusobno razumiju, kao i na dijalektima tih jezika, te biva objavljena u jednom od dva naša pisma, ćirilici ili latinici. Ne postoji u postjugoslavenskim zemljama živonastajuća književnost koja nije postjugoslavenska.

Je li njezina egzistencija prijetnja po nacionalne književne kanone? Naravno da nije. I u jugoslavenska socijalistička vremena postojali su nacionalni književni

Poeziju pišem iz osjećaja koji bi se, možda, premda sasvim uvjetno, mogao nazvati i nadahnućem. Prozu pišem iz ideje. Koja je, opet, stvar nadahnuća.

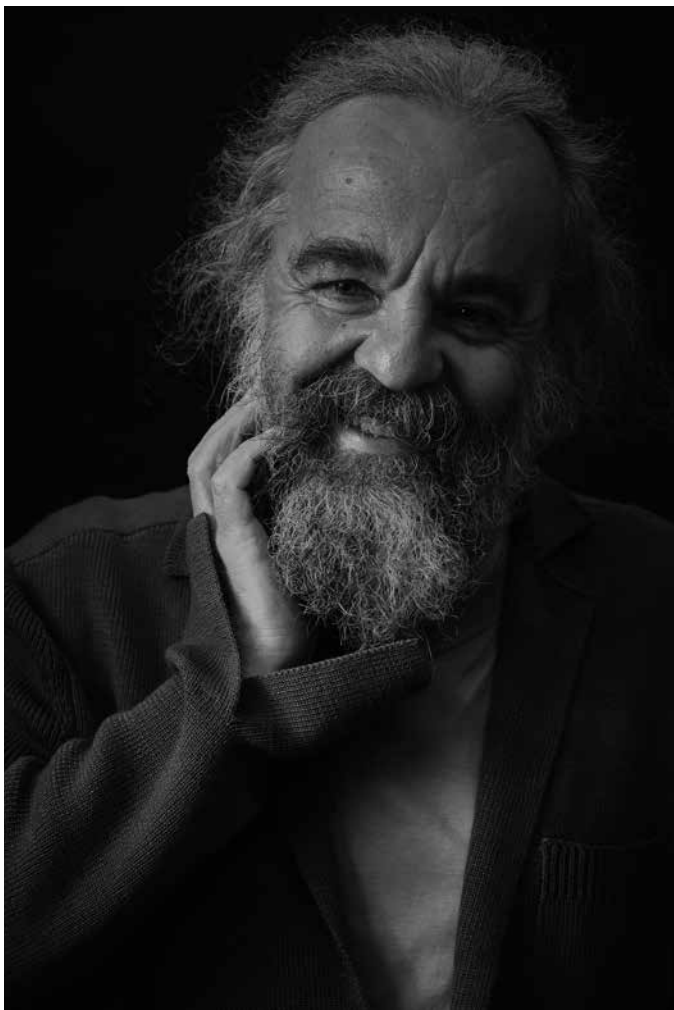
kanoni, čijem je formiranju od pomoći bila upravo velika zajednička književna scena. Ili, da se poslužimo naslovnom metaforom, književna SFRJ. Recimo, Marinkovićev *Kiklop* postao je temelj kasnomodernističkog hrvatskog kanona preko – Beograda. Da nije bilo Prosvete, i da nije bilo beogradskih kritičara, da nije bilo Ninove nagrade, ja nisam siguran što bi *Kiklop* značio Hrvatima. Ili ovako: *Grobnica za Borisa Davidovića* postala je velika i moćno subverzivna knjiga srpske književnosti zahvaljujući Zagrebu, hrvatskoj književnosti i njezinom velikom uredniku Slavku Goldsteinu. Ja nisam siguran ne samo u to kad bi u Beogradu Kiševa *Grobnica* bila objavljena, nego

ni u to bi li ona ikad postala dio srpskog kanona, kao ni bi li Kiš s njom uspio prekoračiti granice svoje zemlje i jezika. To je, dakle, bio utjecaj te prethodne Književne republike Jugoslavije na nacionalne kanone.

A kakav je taj utjecaj danas, u postjugoslavenskoj varijanti? Ne znam, jer nisam siguran da mi je jasno što je danas kanon suvremene hrvatske književnosti. Naime, u tompsonovskoj je i plenkovićevskoj Hrvatskoj, kako se meni čini, glavni pisac Miro Gavran. Ispod tog gavrana, svi su ostali u nekoj filatelističkoj i hobističkoj ravni, na uslugu „ljubiteljima književnosti“. Ako, pak, predete granicu na Brežicama, na Bajakovu, ili na Izačiću, ili ako sjednete u avion za Frankfurt, Krakov ili neku udaljeniju destinaciju, recimo za New York, i ako s tamošnjih perspektiva osmotrite famozni hrvatski kanon, doći ćete do gotovo skandaloznih otkrića. Pritom, ono što je relevantno u Književnoj republici Jugoslaviji, kako je vrlo precizno, po knjigama i po imenima, prati Postnikov, isto to je relevantno, istina u ponešto suženijem izboru, u Frankfurtu, Krakovu, New Yorku, ili bilo gdje u svijetu gdje postoji neki profesor koji svojim studentima tumači djela nekog hrvatskog pisca, ili gdje postoji neki čitatelj koji na svom dalekom tuđem

jeziku ta djela sam od sebe čita. Književna republika Jugoslavija, kakvom je vidi Postnikov, savršeno se, dakle, poklapa ne samo s Književnom europskom unijom i njezinim malenim hrvatskim odjeljenjem, nego i sa Svjetskom književnom republikom, i njezinim još manjim hrvatskim odjeljenjem. Što to znači? Ništa, osim tog da je Gavran lokalni parafenomen, i da hrvatski književni kanon, koji valjda za potrebe vojske i policije stvara ju na zagrebačkom Filofaksu, u Leksu, u HAZU i u Matici hrvatskoj, ima svoje djelovanje i dejstvo isključivo između Brežica i Bajakova, te u eksteritorijalnim prostorima hrvatskih diplomatskih predstavništava širom svijeta, a da nikome drugom ne znači apsolutno ništa. Takav kanon, na žalost ili srećom, ništa ne znači ni ozbiljnijim hrvatskim čitateljima. Pritom, ne mora, i ne treba, nužno biti tako. Nisu svi nacionalni kanoni gnijezda čudnih ptica i utočišta netaleantiranih konzervativaca. Kanoni u

zrelim kulturama i književnostima sasvim su pristojna i za kraći boravak ugodna mjesta. Ako bismo ih i izbjegavali, to bi tamo bila stvar našega stilskog izbora. U Hrvatskoj, međutim, književni kanon jedno je besprizorno mjesto.

Romani koji nastaju

KRISTINA HAMPLOVÁ

Lover/Fighter

(Ulomak)

Izmigoljit ću se iz ludila kao miš iz hlača, vidjet ćete!

Ladislav Klíma

Trebao bih poduzeti nešto u vezi toga.

Moram nešto učiniti u vezi s tim.

Jen', dva, tri, četiri, dubok udah u cijelo tijelo.

Smack One

Prolog

Nije teško prepoznati čovjeka na steroidima. Potrebno je samo znati što tražite i imati malo strpljenja. Postupno ćete sigurno primijetiti lice koje naglo stari, prekriveno masivima akni, crvenu kožu ili podbuhli trbuh. Brzo ćete opaziti kako se iz kutova poput gladnog stada širi halapljiva ćelavost i kako se po cijelom tijelu napinju neprirodni oštri mišići, dakle naravno ako upotreba prati odgovarajući trening. Učinak anaboličkih steroida može se najbolje vidjeti na ramenima i leđima. Lijepo ih je isklesati muka, ali bilderima na steroidima dovoljno je nekoliko mjeseci i već im iz ramena strše deltoidni mišići kao dva oštra krila, a na leđima im se komešaju snažne grude trapeza, tako da izgledaju kao da im se pod potiljkom podiže kruh.

Govori se također o utjecaju steroida na osobnost, ali ovdje često dolazi do pogreške: anabolici ne potiču agresivnost, nakon njih

nemate potrebu izmlatiti nekoga, povećavaju jedino asertivnost. Velik dio korisnika baš naprotiv spominje veću razboritost koja proizlazi iz kemijskog samopouzdanja. Ljudi „na bockama“ obično se osjećaju sposobnijima, jačima, dobro su raspoloženi, a tek ako izbace anabolike, proživljavaju dubok pad raspoloženja ili depresiju.

Sirdin, u posljednje vrijeme omiljeni ekstrakt iz plavog mesa jedne vrlo raširene vrste papagaja, ne može biti udaljeniji od klasičnog steroida: to je snažno halucinogena tvar koja u korisnicima pobuđuje kaotičnu agresivnost. Sirdinska radost traje samo nekoliko sati i više od osjećaja sreće u pravom smislu te riječi može se govoriti o bujici nekakve slatke, bezglave zloradosti. Dugoročni rastući učinak sirdina nešto je manji nego u anabolika, ali nije nužno davati ga intravenozno. Općenito vrijedi da kod *Oxane*, *Diane* ili *Trene*, kako klasične steroide odmila nazivaju bilderi, u osnovnim crtama znate što očekivati. Korištenjem sirdina, suprotno od toga, upuštate se u neistraženi teritorij gdje vas može čekati što god i tko god.

Tučnjave korisnika sirdina izuzetno su zabavne. To je i razlog zašto ekstrakt uživa takvu popularnost u nekim egzibicijskim borilačkim sportovima. Ako ste u posljednje vrijeme vidjeli da netko gorljivo grize ili davi na osobito kreativan način, radilo se sasvim sigurno o korisniku.

Fizički učinci sirdina na prvi pogled nisu lako uočljivi. Ni u slučaju jače doze ne mogu se primijetiti proširene zjenice, ukočena čeljust ili primjerice poznati tikovi koji odaju korisnike pervitina. Sirdin ne uzrokuje ništa od toga, ne opterećuje čak ni srce ili bubrege. Osim rasta mišićne mase, jedan je od vidljivih dugoročnih učinaka dlakavost u većoj mjeri. Reklo bi se da su dugoročni korisnici, kojih do sada imamo zabilježenih samo nekoliko, rundavi kao ovce.

U posljednjih deset godina bila sam optužena za lijep niz kaznenih djela, od krijumčarenja egzotičnih ptica, pa sve do davanja droge maloljetniku. Iako se većinom radi o izmišljotinama, nevoljko sam postala lice sirdinove groznice. Istina je da pripadam ljudima čija je priča s ovom supstancom najviše isprepletena, i ne mogu zaniijekati određeni dio krivice zbog epidemije žderanja papagajeva mesa koja trenutno trese Prag. Vjerujte mi da sam i za to ne jednom dobila po gubici. Sama sam sirdin prvi put uzela 2014. i posljednji put 2023. godine.

Usprkos tome što se o meni govori, na papagajevu mesu nikada nisam zaradila ni krunu. Isto tako nikada ga nisam dala maloljetniku, iako sam odgovorna za smrt jednog mladog čovjeka. Svrha ovog

pripovijedanja dakle nije da očistim svoje ime, već da otkucam ostale. Na početku sirdinske manije osim mene bile su još tri osobe: strastveni biolog iz južnog dijela Praga, provincijski diler i moja bivša djevojka. Jedno od njih već je mrtvo, a preostalo dvoje može me poljubiti u guzicu.

2014.

**Četvrtak navečer:
Pod svjetlima baterija
osjećam se predivnom
kao popstar**

Vjerojatno je nezgodno to tako reći, ali moj rodni grad upropastio je biciklizam. Stanujem u odvratnom, natečenom selu prepolovljenom najprometnijom biciklističkom stazom u Srednjočeskom kraju. Mještani su odavno odustali od borbe sa sportskom invazijom: ili su i sami zajahali bicikl, ili su se navikli na bujicu luda u kacigama kao na nezaustavljivo unutarnje krvarenje.

Kad bi se netko pomučio i napisao vodič po našem gradu, na prvoj bi stranici pisalo iduće:

Tradicionalno je piće bezalkoholno pivo s grejpom.

Tradicionalna je odjeća biciklistički dres.

Državni je praznik svaka subota.

Biciklistička staza u stvarnosti više je od samog trga. Ona je središte, ekvator, aorta. Slično kao što ljudi koji žive na obali oceana vežu svoje rituale s morem, i mi prepuštamo biciklističkoj stazi da nas vodi kroz sve faze života: djeca ovdje uče rolati, mi dolazimo piti, tu se sklapaju dogovori između susjeda, amaterske kazališne družine igraju raskalašene francuske komedije, dolaze tri kralja i prodavači s teškim naprtnjačama punim ružne keramike. Na vrućem asfaltu u ljeto odzvanja topot kopita umornih konja koji moraju svake godine opet i opet dovoziti kraljevske insignije iz Praga u obližnji zamak. Biciklistička je staza ukratko za nas sve.

Asfalt su položili duž rijeke negdje poslije poplave 2002. godine. Tada nam je nakon nabujalog vodostaja doplivalo mnogo prašine. Velika voda jedna je od mojih prvih uspomena uopće: stojim na mostu,

a poda mnoom pluta kućanski namještaj. Kao divlja modna revija, samo se umjesto modela ovdje šepure kuhinjski elementi i perilice rublja. Mi smo živjeli na brdu, tako da od tog vremena potajno mislim da su sve prirodne katastrofe barem malo zabavne.

Most je na kraju srušila voda, a grad je onda dao izgraditi novi za milijune koje se nakon poplave uspjelo iskamčiti zahvaljujući tim blatnjavim obalama. Novi most moguće je vidjeti čak i iz susjednog grada: to je slavljenje opstanka, novog identiteta grada, sjajne sutrašnjice prepune *prosecca* i *border collieja*. Da bude jasno, taj je ogromni most namijenjen samo pješacima, sa svake su strane zabili jedan odvrtni, otprilike pola metra visoki klin kao barijeru. Ti su klinovi dugo bili najružnije skulpture nadaleko i naširoko.

Njihovu je ogavnost grad uspio nadmašiti puno godina kasnije: svako selo u regiji (čitaj, na biciklističkoj stazi) moglo je odabrati šahovsku figuru koja bi ga predstavljala. Stanovnici našeg grada u internetskom su glasovanju jednodušno izabrali pješaka, dali su odliti jednog dvometarskog i ponosno su ga postavili pored biciklističke staze. Ponekad se niti ne moram šaliti na račun svog rodnog grada, dovoljno se vrijeda sam.

Posljednja skulptura-uvreda pridružiti će se provincijskoj panorami 2022. godine. Bit će to veliki mramorni termometar, koji će inaugurirati gradska vijećnica kako bi proslavila to što nigdje drugdje u državi nije tako grozno vruće kao kod nas. Hura.

Ali sada je rujan 2014. godine, puno prije pješaka i termometra, ja se naslanjam na taj blještavi klin na kraju mosta i zurim u tamu na biciklističkoj stazi. Julie stoji kod ograde i nadvija se nad njom. Danas ćemo dobiti po gubici. Gdje drugdje nego na biciklističkoj stazi.

To znamo zato što je Julie ujutro dobila SMS, a u njemu je pisalo:

Dodi u ponoc do klupica, dobit ces po gubici.

Klupice se kaže za betonske klupe koje su raspoređene po obalama biciklističke staze. Strašno su neudobne, korisne su za zatezanje kopči na rolama ili da bi na njihovu naslonu mogle sjediti pubertetlije i u miru se oblokavati.

Problem je što ih je duž biciklističke staze otprilike petnaest i mi ne znamo kuda ići, ako već želimo dobiti po toj gubici.

Nikoga ne vidim, izvijesti Julie, vjerojatno su negdje dalje.

Pa krećemo u suprotnom smjeru od toka rijeke.

Ići suprotno od toka rijeke uvijek je kao da idemo uzbrdo, tako da nam se put čini beskrajan. Što ti je to na cipeli? pita me Julie

razdraženo. Negdje sam nagazila na razbijeni Jelzin, kažem joj. Piće za glupe i trudne, reče mudro i šutke nastavimo dalje.

Doduše već je ponoć, ali mrkli se mrak ovog puta nije spustio, nebo je izbljedilo u nepravilnim mrljama, kao da ga je netko prebrisao varikinom. Iz suprotnog smjera odjednom se podiže snažan vjetar. To je ona vrsta vihora kod kojeg se osjeti da je izdaleka. Trga krajolik na komadiće, sjecka razdaljinu, baca nam drveće iz daljine u oči, a ono što nam je pred nosom, s druge strane, jedva da vidimo.

Vjerojatno zato gotovo da ne primijetimo nekoliko osvijetljenih podlaktica koje odjednom lebde pred nama. Čeka nas postrojena neobična formacija: šest cura i svaka od njih u nas je uperila jasno svjetlo koje bliješti pored oka fotoaparata na mobitelu. Snimaju nas. Kad malo bolje pogledam, shvaćam da ih je zapravo sedam: jedna od njih ima obje podlaktice sakrivene u tami. To joj dodaje posebnu važnost – ne treba maknuti ni malim prstom, ima ljude za to.

Kako se Julie i ja približavamo klupicama, s vjetrom iz tuđine u kosi, blještavi mobiteli izgledaju mi kao puna koncertna dvorana. Gomila od sedam glava pozdravlja nas uzbuđenom tišinom. Čekaju nas. Samo bi

mi vjerojatno bilo malo neugodno, ne volim da me netko čeka, i kad bi to trebao biti moj neprijatelj. Ali Julie se ne zamara takvim glupostima: dobro zna da smo danas glavne zvijezde programa, a one nikada ne izlaze na *stage* prije ponoći. Slijedim je i njeno je samopouzdanje zarazno: pod svjetlošću baterija osjećam se predivnom kao *popstar*. Ne samo da je krava, još je i glupa, prolomio se glas cure s rukama u mraku i moj je slatki trenutak završio. To je Saša.

O njoj znam ovo: prije smo se znale dosta dobro, premda je nekoliko godina mlađa od mene, ali naše su se mame družile. Njena obitelj živjela je u velikoj kući sa psom i dobro potkoženim ocem koji je radio negdje u Emiratima i bio non-stop odsutan. Saša je jako voljela plivati – bila je uvjerena da ima nekakav bliži odnos s vodom od svih ostalih, bila je malo naporna s time i nitko pred njom nije smio reći da se voli kupati zato što ju je to razdraživalo. No sve je to bilo stvarno davno, u vrijeme kad nismo mogli izabrati niti s kime ćemo se družiti, a držimo se kao da se to nije dogodilo i da se uopće ne sjećamo jedna druge. Saša je sad prekrasna kao *Bratz* lutkica i do ove sam noći mislila da je i posve draga. Još se sjećam da je na skijanju povratila na vučnici i da hoda s nekim dečkom koji bi trebao biti dosta stariji jer mi je netko rekao da ga je vidio kako Sašu skuplja autom ispred škole.

Tako Saša obavijesti Julie da je glupa krava, a onda iz mraka izleti njen desni kroše i Julie dobiva poštenu udarac u nos. Ja sam poprilično u šoku, ali onda se sjetim da se to snima. Sigurno ne želim da bude na videu kako samo glupo stojim i promatram. Dok se pokušavam tući, izjeda me pomisao da se slučajno ne borim na krivoj strani. Naime, Julie u stvarnosti gotovo da ne poznajem i, da budem iskrena, poprilično je čudna. Ali nemam puno vremena za razmišljanje o tome, osim toga te su cure u prednosti. Postaviti se za slabijeg ipak je uvijek ispravno bez obzira na to tko je baš u pravu. Julie sada čupa Sašu za kosu kao da je u borbi na život i smrt. Možda bi se u toj brojčano nadmoćnijoj igri snašla i sama.

Moja prva prava tučnjava u životu traje nemoguće dugo, doslovno oko pet sati, ali sve me to dosta zabavlja. Mlatimo se, obilazimo klupice i oko nas se pomalo razdanjuje. Na ohlađeni beton pada sunce, vjetar se utišava. Duboko dišemo i guramo se malo blaže. Nekoliko cura već leži na zemlji, oslanjaju se na laktove i prate nas. Nitko odavno ne snima, materijal je prikupljen, ali još ne želimo sasvim odustati i otići kući. Imam ogrebanu potkoljenicu i razbijeno koljeno, iz noge mi na zemlju kapa krv i škaklja me kao da po meni bježi mali miš.

Borba završava tek u trenutku kad se na obzoru nazire sjena. Ta sjena nosi ime Zdeněk i on je otac dečka kojeg nazivamo Pelikan, neću vam reći zašto. Doplovljava pred nas na rolama, prijeti rukom u sportskoj rukavici i sav se trese od dubokog grlatog smijeha. Što bi nam rekli roditelji na tako probdjevenu noć?

Pristojno pozdravljamo, skupljamo se, ja sakrивam nogu koja krvari i put pod noge svaka svojem Zdeněku kod kuće. Većina tata u gradu je takva – biciklistički dresovi, glasovi meki poput frotirnih ručnika i ruke podignute samo iz zabave. Dođi po šamar, govorio je uvijek Zdeněk Pelikanu dok je sin bio drzak, a na licu mu se pritom razvukao osmijeh u obliku polumjeseca. Zdeněk je rano imao djecu – kad mu je bilo dvadeset i pet, na svijetu su bili već svi troje. Bio je to otac-mazga koji je za sobom vukao Pelikana u biciklističkoj prikolici sve dok sin nije bio dovoljno star da vozi vlastiti bicikl. Pelikanova majka, zabrinuta, ali u konačnosti laka za nagovoriti na bilo što, o svojem se djetetu brinula preostalih pet dana dok je otac-mazga upregnut u praškom uredu i svojim zvonkim smijehom trese ručke aparata za kavu ili cijevi točionika u praškim gostionicama.

Moji roditelji bili su u tom pogledu uvijek drukčiji i protiv djece držali su čvrstu frontu. Tiho klizim do predsoblja, gladna sam, ali ne mogu se zaustaviti pored hladnjaka jer mama može čuti priljublivanje brtvi vrata hladnjaka i u najdubljem snu te odmah dolazi u obranu. Roditelji se već nekoliko godina ni s kime iz mjesta ne druže i zapravo ne druže se ni s nama, svojom djecom. Na obiteljskim proslavama mama sjedi s koljenima pod bradom kao tinejdžerica i koluta očima.

Srijeda poslijepodne:

Julie je paranoična

Julie i ja prvi se put družimo dan prije tučnjave na biciklističkoj stazi. Upoznajemo se poprilično romantično: na benzinskoj.

Nije da do tada nismo znale jedna za drugu, ali u malom je gradu više slučajnost s kime obično razgovarate, a koga ignorirate. Za većinu ljudi ugrubo slutite tko su, gdje žive ili čiji su, ali opet ne možete uvijek pozdravljati sve. Ima smisla čuvati pristojnost za starije ljude i djecu, a za pubertetlije te boli briga, naravno ako baš nisu prijatelji. Na početku rujna 2014. Julie definitivno nije bila moja prijateljica.

Na benzinskoj na rubu našeg odvratnog grada nedavno su dogradili zonu „stop and relax“, što znači da je vani stavljena lijepa drvena klupica sa stolom, a unutra prodaju hrenovke s čili umakom. Znam, zvuči grozno, ali za nas je to baš idealno mjesto. Nije skupo kao u kafićima na glavnoj ulici ili u piceriji, tu te roditelji neće vidjeti s pljugom u ustima kao pored rijeke i nitko te ne gnjavi kao u bistrou na kolodvoru.

Taman izlazim iz kabine zahoda, Julie sjedi na umivaoniku kao tarantula i promatra me. Odmjeri me od glave sve do vrhova nožnih prstiju, zidovi i pod još šume od puštanja vode, a ona ispali:

U životu nisam upoznala *hot* curu koja nema problema s probavom.

Kako vam padne na pamet reći takvo što? Ali polaskana sam. Slušaj, frendice su ti tu, nastavi odmah Julie i ja ponosno kimam glavom, vani su, većinom su iz Praga, stigle su zato što mi je danas zadnji dan kazne. U kazni sam, ali uvijek mogu van s psom (leži ispod stola), tako da mogu i jesti hrenovke s čili umakom u zoni *stop and relax* pa imati problema s probavom, kao svaka *hot* cura.

Netko me vreba. Trebam se obraniti, kaže mi Julie i ja tek sad primjećujem da je, osim što izgleda čudno tako cijela šćućurena na umivaoniku, i pomalo munjeno odjevena: ima sportsku vjetrovku, crnogrimizni korzet i u kosi zapetljane tanke šarene gumice. Ne želiš li to odmah reći i curama vani? predlažem. Nije da znaju što napraviti, ali ne da mi se to poslije ponavljati.

Julie je lesničarka. To nema veze s prezimenom, već znači da živi u stambenoj zgradi gore kod šume. Ne znam jesu li svi lesničari u rodu ili

ne, naprosto se tako za njih kaže. Naime, te su zgrade izvorno izgrađene za zaposlenike šumarije ili neke slične organizacije. U svakom slučaju, lesničari su u grad stigli puno prije poplave, puno prije biciklističke staze, puno prije perspektivnih mladih parova s hipotekama kao što su moji roditelji ili Pelikanov tata. Julie ima stariju sestru koja me nekoć trenirala u Sokolu i koja je poznavala sve starosjedioce. Na putu kući iz dvorane zatvarala je prozore napola urušenih kuća na glavnoj ulici, kojih danas naravno više nema, i govorila je, Isuse, Vohejl, još će ga opljačkat, on se jadnik uvijek nacuga tak da ne može pronać vrata koja su mu sa strane pa mu moraju otvarat prozor.

Netko me vreba, ponovi Julie poslušno curama vani, sad opet sjedi s koljenima pod bradom i u drhtavoj ruci izgara joj L&M-ica *light*. Jedna od nas nažalost nije uspjela suzbiti smijeh, ali tako je kratak da je više zvučalo kao da je zastenjala.

I kako to prepoznaš, pitamo Julie, a ona odgovara da se ne radi o tome što ti se događa, ne događa se ništa posebno, više je kao kad imaš sa sobom *plus one*, a ne znaš tko je to. Ujutro u školi navodno bi mogao prepoznati da je na tvom mjestu netko već sjedio, ponekad se javiš na mobitel, zove te skriveni broj i nitko ne govori.

Julie se ogledava po parkiralištu i mi s njom. Nikoga ne vidimo. Dok budem odlazila, moli nas, možete li paziti da netko ne ide za mnom? Pratimo je pažljivo i u potpunoj tišini kako bismo s čistom savješću mogle reći da je stvarno totalno prošvikala. A nakon toga promijenimo temu na nešto zabavnije.

Ali ipak to nismo mogle pustiti. Morate shvatiti: u 2014. smo godini. Milenijalci tek doživljavaju sve ono o čemu će za nekoliko godina pričati na Wave-u¹. Mentalno zdravlje još nije otkriveno.

Tada ni za koga ne govorimo da je „teški a-de-ha-de“ kad mu je dosadno, niti da nas „muči ou-si-di“ kad nam smeta nered. Ne znamo puno o dijagnozama, a od onih par koje poznajemo, osjećamo strah. Više ne pamtim tko se prvi put usudio reći da je Julie paranoična. Za nas je to značilo dvije stvari: kao prvo, mogla bi biti opasna, a kao drugo, to joj je od trave.

Prevela Nives Ratković

1 Wave – postaja češke radiostanice Český rozhlas sa zabavnim programom, glazbom i aktualnim temama. (nap. prev.)

JUAN MIHOVILOVICH

Ljubav puževa

(Ulomci)

More

Nebo se odjednom smračilo. Počela je padati kiša. To je uistinu bilo čudno: kiša u prosincu. Nije padala već deset godina. Barem je tako rekao djed dok je promatrao nebo i odmarao naslonjen na svoju motiku. Skuplja travu za naša dva konja. Ljeti je nema pa jedu sijeno iz bala; tada vlada suša ili jako kiši. Mi živimo na jednom brežuljku. S visine se vidi selo, a malo dalje, pretpostavljam, nalazi se more. Gotovo nikada ne idemo do njega; ne samo zato jer je daleko nego i jer se zbog događaja od prije par godina, plašimo odlaska na nj. Onoga dana tata je rano ujutro kazao:

„Danas je velik dan.“

„Velik dan?“ upitala je mama.

„Vidjet ćemo more“, odgovorio je.

„Pa vidjeli smo ga“, rekla je ona.

„Mi jesmo, ali naša djeca nisu. A ako pola obitelji nije vidjelo more, onda ga obitelj nije vidjela i zapravo nije obitelj“, tvrdio je tata.

Nakon što smo hodali dan i pol, napokon smo ga ugledali. Spavali smo u šumi. Idućeg je jutra pred nama bilo to nešto što se u daljini pomicalo.

„Ovo je more“, kazao je tata pokazujući ga prstom.

Nalazili smo se na nekom brdu i gledali more koje se uznemireno gibalo. Nalikovalo je velikoj glinenoj posudi prepunoj vode koja je dopirala do njenih rubova.

„Voda pleše“, zaključila je naša malena sestra.

Zvala se Laura. Sada bi imala dvanaest godina; u ono je vrijeme imala deset. U tome je trenutku more bilo nešto uzburkano što smo vidjeli u daljini.

Naši su roditelji sišli s brda, a mi smo ih slijedili. Napredovali smo do ruba posude kao da prisustvujemo kazališnoj predstavi. Sada

znamo što je kazališna predstava, ali onda – prije dvije godine – još uvijek nismo bili niti na jednoj. Naš pas Calpún – što na mapudungun² jeziku znači crni orah – njemački ovčar crne boje, dotrčao je do vode, ušao u nju nekoliko metara i zavijajući izašao. Drugi naš pas, škotski ovčar po imenu Huaquén – što znači nestašan i razigran – koji je lukav poput lisca, promatrao je more iz daljine. Rijetko kad reagira naglo, tako da se motao uokolo i pratio Calpúna koji je trčeći izašao iz njega. Gledajući ogromnu vodu, osjetili smo se malenima.

„To je more“, ponovio je tata.

„I živo je“, dodala je mama.

More se talasalo i malo podizalo a zatim je, nalik lijepoj bijeloj mrlji, palo pored naših nogu. Tu se, dok je Huaquén njuškao po pijesku, raspršilo. Nebo je bilo djelomično oblačno, ali sunce se pojavljivalo među oblacima i odražavalo se u valovima.

„Ove su kovrče koje more njiše valovi“, objasnio je tata.

Utonuli u razmišljanje, odjednom smo začuli jezivu buku. Užasnuto smo se pogledali: činilo se da ne dopire s nekog mjesta na Zemlji. Nikada nismo čuli nešto slično.

„Moramo trčati, trčati kao što nikada nismo!“ uzviknuo je tata, primio za ruku Lauru i mamu te silovito gurnuo brata i mene kako bismo potrčali.

Psi su lajali, a neke velike ptice, koje su ispod kljuna imale ogromnu vreću što im je visjela na vratu, nisko su letjele i dodirivale obalu. Pablo, moj mlađi brat koji je tada također imao deset godina, podigao je ruku kako bi mi pokazao nebo. Tamo gore ima stotinu galebova – kasnije smo saznali da se radi o njima – koji se vrte u krugu. Dok se tlo ispod nas neprestano treslo, svi smo trčali.

„Zemlja sve više drhti“, uzviknula je mama.

„Da, ali nemojte gledati unatrag!“ još je glasnije vikao tata.

„Zbog čega ne bismo gledali unatrag?“ pitali smo se dok smo trčali. „Ako se zaustavite, umrijet ćete“, kazao je on. Činilo nam se da govori isto ono o čemu smo mi razmišljali. Tada smo osjetili da nas nebo štiti; nismo znali od čega. Nakon toga, neka je bijela i ljepljiva mrlja prošla jako blizu nas i ona nam je zaglušna buka, ovoga puta u obliku ogromnog vala, smočila lica. S brda smo promatrali more koje se spuštalo proplankom. Sa sobom je sve odnosilo: kuće, konje,

2 Mapudungun – jezik kojim govore Mapuche Indijanci, najznačajnije i najbrojnije pleme iz skupine Araukanaca koje živi u Čileu i Argentini. (nap. prev.)

kokoši, magarce, koze i kola iz obližnjeg sela. Odnijelo je i Lauru. To smo saznali kad si je mama počela čupati kosu i plačući grebla zemlju.

„Proklet bilo“, psovala je, „proklet bilo!“

Nismo znali proklinje li more ili oca koji je, nepomičan, gledao kako se ono udaljava od naših nogu.

Bdijenje

Lauru nismo jako dugo vidjeli. Odnosno jesmo. Vidjeli smo je u drvenom sanduku. Stavili su ga usred blagovaonice i tu je, mokra i drhteći, bila dva dana. Pablo i ja milovali smo joj kosu i sušili njenu vlažnu odjeću na užetu. Ona je sjedila u drvenom sanduku i zvala nas.

„Idemo se igrati ulaska u more“, govorila nam je smiješeći se.

Tada bismo donijeli veliku glinenu posudu punu do vrha i ostavljali je u blizini sanduka. Pablo i Laura, budući da joj se odjeća sušila, kupali su se nagi. Psi su drijemali. Calpún bi se s vremena na vrijeme uspravljao, mahao repom i pio iz posude. Nakon toga ponovno bi zadrijemao. U blizini drvenog sanduka nalazili su se tamni stolci. Na njima su sjedili muškarci i žene odjeveni u crninu. Bilo ih je nekoliko i šaputali su u uho onoga tko im je bio najbliži. Međusobno su si dodavali krunicu i molili. Naši su roditelji činili isto. Mama bi s vremena na vrijeme jecala i uzdisala.

„Moja Laura, moja Laurica!“ govorila je i gledala je. Ili, bolje rečeno, gledala je onaj sanduk u kojem je trebala biti.

Neka starica, koja nije bila naša baka, udarala se u prsa i, proizvodeći neke čudne zvukove, zatvarala oči. Na tlu se nalazila ogromna svijeća veličine debla hrasta. Iznad svijeće koja ga je grijala, sa stropa je na lancu visio lonac s juhom od ugora. Znali smo da je ugor jer ga je tog jutra tata kupio na tržnici.

„Idemo kupiti ribu“, kazao je. „Pođite sa mnom“, dodao je.

Vidjeli smo mrtve ugore. Izgledali su onako kako obično izgledaju ribe na drvenim pultovima. Neke se od njih odjednom uznemire i otvaraju usta.

„Još uvijek dišu“, upozorio je Pablo.

„Da, dišu kako bi što prije uginule“, kazao je tata.

„Ugor je dobar za bdijenja“, dodao je.

„Što je bdijenje?“ pitali smo.

„To je oproštaj koji ćemo prirediti Lauri“, odgovorio je.

Šutjeli smo. Nismo odmah shvatili zbog čega bi Laura trebala otići na neko mjesto, niti smo željeli znati na koje. Kupala se u onoj posudi i, ako baš bude morala nekamo ići, prvo ćemo se s njom malo igrati.

„Nećeš otići na dugo vrijeme, zar ne Laura?“ pitali smo.

„Nemojte biti glupi“, odgovorila je.

„Kamo bih išla?“ dodala je kliznuvši ispod vode i svako malo izranjajući.

Juha od ugora već je ključala ispod ogromnog plamena svijeće kojoj se mama približila kako bi maknula lonac. Postavila ga je na stol u blagovaonici, a u glinenu je zdjelu stavila ribu. Muškarci i žene u crnini odjednom su svi ustali i stali u red. Svatko je od njih u jednoj ruci držao duboki tanjur a u drugoj drvenu žlicu. Kako su napredovali, tata je rezao komade ribe i dijelio ih dok smo mi u vrčeve lijevali crno i bijelo vino. Više mu nije bilo hladno i nije drhtao. Pokrivajući si usta, s vremena bi nam se na vrijeme nasmiješio. Pitali smo ga čemu se smije, a on se pravio da je ozbiljan i rezerviran.

„Smijem se živima“, rekao je i legao u sanduk dok je naš djed, koji je stajao pored sanduka, podrignuo.

Sprovod

Toga dana poslijepodne krenuli smo ostaviti Lauru na groblju. Bližio se sumrak i nebo se obojalo bojom rubina koja je nalikovala onoj boje naranče, ali bila je puno jača. Gotovo svi seljani izišli su na ulicu. Na nekim su se vratima starice križale. Ljudi koji su hodali u povorci glasno su molili. Pablo i ja išli smo na čelu kolone, pored naših roditelja. Oni su bili tužni. Mama se rukama čvrsto primila za sanduk i priljubila lice uza nj.

„Mama jako plače“, rekao je Pablo.

„Ona misli da je Laura umrla“, odgovorio sam.

„Što znači umrijeti?“ upitao je Pablo. Približio sam se njegovu uhu i odgovorio:

„Umrijeti znači hodati iza tog sanduka u kojem se, pretpostavlja se, nalazi Laurica. I, također, znači vidjeti kako se sunce koje se nalazi tamo gore na nebu skriva iza oblaka. Ili, pak, kako ribe koje smo jučer vidjeli zijevaju jer ne mogu disati.

„Vjerujem da umrijeti znači odrezati repove gušterima“, dodao je Pablo.

„Odrežeš ih, ali oni su i dalje živi i kreću se premda više nemaju repove.“

„Tako nešto“, odgovorio sam dajući mu znak da ušuti.

Odjednom je pala noć. Pogledi ljudi bili su usmjereni na otvorenu jamu ispred nas. Groblje je bilo maleno i nalazili smo se na njegovu kraju, nasuprot redovima eukaliptusa. U daljini se vidio crkveni toranj, a još dalje od njega šuma iza koje se nazirao čitavi planinski lanac. Na nj smo se Laura, Pablo, tata i ja popeli prošle godine.

„Tamo u daljini“, kazao je on pokazujući jednom rukom i bradom, „nalaze se Ande.“

Gledali smo te ogromne planine čiji su vrhovi bili prekriveni nečim bijelim.

„Ono je bijelo, što se vidi na najvećoj visini i što je boje morske pjene koju ćemo vidjeti iduće godine, snijeg“, dodao je.

To znači da su snijeg i morski valovi dio iste stvari, mislili smo dok smo gledali kako sanduk s Laurinim tijelom spuštaju na dno jame, a ona je s blještavim zlatnim krugom iznad glave sjajila pored nas.

Clarita i Pablo

Ne znam što će misliti Clarita. Ona živi preko puta nas. Tako se kaže: živi preko puta nas. Ali, zapravo, živi u drugoj kući na brežuljku, udaljenoj četrdesetak metara od naše. Vidim je kroz prozor. To se isto samo tako kaže jer prozori te kuće zapravo su rupe u zidu. Kroz njih gledamo poslijepodne i, ponekad, kad nemamo nastavu u školi koja je udaljena pet kilometara odavde, jutro. Tata nekad kaže da moramo ostati kod kuće jer treba pomusti kravu koju nam je dao stric Anselmo. On nas katkad dođe posjetiti s druge obale Mataquita. Ima veliku katnicu i barem tisuću krava, stotinu teladi, tridesetak kozlića a da se i ne spominju konji, ovce, kokoši i petnaest lovačkih pasa. S njima noću odlazi u lov. Lovi zečeve i, također, srebrne lisice s ogromnim repom koji se vidi prije nego njihova glava. Znam da će nas stric Anselmo voditi u lov ako krajem tjedna ostanemo kod njega. Kad smo bili mali, a mama je zbog odlaska k liječniku morala ići u sedamdeset kilometara udaljenu Talku, tata nas je ostavljao u kući strica Anselma i njegove supruge, strine Magdalene. Ona je bila, i još je uvijek, dobra prema nama. Kad bismo došli k njoj, nudila bi nam limunadu koju je napravila od desetak limuna čija su se stabla nalazila u dvorištu i punila nam trbuhe ogromnim prženim tortiljama koje je pripremala njihova kućna pomoćnica Antonia. Strina Magdalena bila je srednjeg rasta, ni visoka ni niska, i imala je crvenkastu kosu boje sunca u predvečerje na plaži La Trinchera. Oči su joj bile plave. Ako bi ih netko jako izbliza pogledao dok joj je sunce bilo iza leđa, izgledale su zelenkaste, a boje mora ako se sunce nalazilo u njemu. Imala je običaj odvoditi nas do rijeke Mataquito kako bismo se kupali. Ta je rijeka bila u blizini njihove kuće, zapravo baš pored nje, i kroz njeno bi se dvorište do pješčane plaže stiglo za par minuta. Plaža je bila malena i okružena tužnim vrbama i raznim ljekovitim biljem raspršenim obalom koje je pravilo sjenu. Čitavo smo se poslijepodne kupali, jeli tortilje i pili limunadu. Na kraju dana bili smo jako zadovoljni i lica toliko crvenih od sunca da nas je strina Magdalena mazala kremom od zelene salate koju je sama pravila. Bila je svježja i vlažna i zbog nje je koža izgledala poput dječjeg obraza. Voljeli smo dolaziti u tu kuću u kojoj je bilo prostora za sve: mogli smo trčati ili se, ako smo to željeli, igrati skrivača, kupati se te jesti i piti koliko smo god željeli. Osim toga, imali smo mogućnost jahati bilo kojeg od deset konja koje su posjedovali stric i strina. Dvije

smeđe kobile bile su vrlo pitome; penjali smo se na njih bez ičije pomoći te bez ikakvih problema jahali po putu. Nismo čak ni osjećali strah. Pablo je pao s konja samo zato jer se nije sagnuo kad je naišao na granu narančina stabla.

Kad su došli naši roditelji, Pablo se nalazio u krevetu. Bijeli mu je zavoj prekrivao čelo i jedno oko. Na vratu je imao dvije zgrušane kapljice krvi. Tog se puta tata naljutio na strica Anselma, odnosno na svoga brata. Rekao mu je da je neodgovoran jer nas je pustio da jašemo na konjima koje nismo poznavali i da, premda mu je bio zahvalan što nas čuva, nije imao pravo donositi odluke vezane uz nas. Nismo shvaćali kakve su to odluke donijeli stric i strina jer smo mi bili ti koji su uvijek ustrajavali na tome da jašimo. Isto kao i kupanje u Mataquitu, jahanje nas je na kobilama po prašini i brdima oduševljavalo.

„Jahati na konju dok ti vjetar šiba lice uistinu je nešto jedinstveno“, govorili smo Pablo i ja podbadajući konje mamuzama kako bi brže trčali. Tako da je sudar sa stablom naranče bio samo obična nezgoda.

„Da, to je obična nezgoda“, rekao je tata stricu Anselmu.

„Koja je Pabla mogla stajati života“, dodao je.

Taj put, isto kao i poslije kad smo potajice dolazili u njenu kuću, strina Magdalena nije ništa rekla. Pogledala je mamu i odmahнула glavom. To je bilo sve. Ne znam zbog čega toliko govorim o stricu i strini; možda zbog osjećaja krivice koji su nakon toga događaja osjećali. Pablo je izgubio lijevo oko. Ne odmah, nego nakon neprimjerenog liječenja, odnosno operacije. Dobio je zarazu za koju je mama rekla da se zove septikemija. Osim toga, mogao je umrijeti ili imati mentalne smetnje.

Konačno, želim nešto reći o Clariti koja ne živi daleko od nas. Spomenuo sam da joj je kuća udaljena od naše četrdesetak metara. Dajem joj znakove, a ona odgovara mahanjem bijelim rupcem iznad glave. Ne vidim je baš dobro i zamišljam njezino pjegavo lice, oči boje gline i blistavu, sjajnu kosu nalik zlatnoj ili crvenkastoj slami u ljetu.

Ponekad sam se sastajao s Claritom. I, s vremena na vrijeme, vodili smo ljubav. To je drugačiji način da kažem da je volim jer je voditi ljubav zapravo nešto sasvim drugo. Voditi ljubav, rekla je mama, znači osjetiti nešto tvrdo među nogama kad je tata zajaši. Za promjenu, voljeti Claritu znači rado razmišljati o njoj i zamišljati da hodam pored nje stazom punom cvijeća ili da trčim u proljeće za žutim leptirima koji se, ne znam na koji način, pojavljuju u šumi. I, premda mi to nije rekla, ona voli mene. Nema potrebe da kažemo što osjećamo jedno prema

drugom. Volimo se. Kad je njezin brat Remigio, div od metar i šezdeset – ja sam još uvijek visok samo metar i pedeset – naišao na nas dok smo s obale bacali kamenčiće i pravili krugove u vodi, uhvatio me je za vrat i jednom me rukom podigao do svojih očiju.

„Ako te ponovno vidim sa svojom sestricom, ovo nije ništa u usporedbi s onim što ću ti učiniti“, izrekao je pljunuvši mi u lice.

Clarita ga je nogom udarila u koljeno i Remigio me je pustio. Gotovo sam prestao disati. Dugo sam kašljao, a ona mi je milovala kosu. Tada sam se uvjerio da me voli i da nas njezin brat nipošto ne može razdvojiti. Za sada se moramo gledati izdaleka, barem toliko dugo dok ne narastem i ne budem u stanju suprotstaviti se Remigiju. Nije da ga se bojim: ne bojim ga se, ali nema mogućnosti da se obranim od njega. Dvostruko je deblji i puno veći.

„Tako da ćemo čekati“, rekao sam Clariti nakon svoje privremene asfiksije.

„U redu je, čekat ćemo“, složila se dok mi je još uvijek milovala kosu i dala mi prvi poljubac u zarumenjeli obraz.

Ubojstvo

Rapilermo se nalazi južno od naše kuće. Udaljen je od nje najviše petnaest kilometara. Cesta koja vodi u nj puna je zavoja i žuti autobus koji svakog utorka i četvrtka vozi tamo iza sebe ostavlja oblak prašine. Ne idemo često u Rapilermo premda u njemu žive tri mamine sestre i četiri brata, znači mojih sedam ujni i ujaka. Prije ih je bilo desetero. Prezivaju se Nikolao. To rijetko prezime po maminoj strani upotrebljavamo nakon onoga Herrera koje je po očevoj strani.

Obitelj Herrera dobro je poznata i vlasnici su gotovo čitavog mjesta. Doduše, to ne znači da posjeduju puno toga: radi se o selu od dvadeset kuća čija su najveća atrakcija toplice. Nisu uopće moderne, ništa od toga. Radi se samo o hrpi sivoga i plavog kamenja kroz koje teče topla voda.

„Ako imaš artritis, ta ti topla voda jako pomaže“, kaže mama. „Dobra je i za kralježnicu i bronhijalnu astmu“, dodaje smiješeći se.

Ako neki starčić zbog starosti hoda pogrbljeno, toplice u Rapilermu mogu mu omogućiti da trči. Zbog toga djed u njih ide često, odnosno barem dva puta mjesečno. On je bio jedan od vlasnika toplica sve dok

Rogelio Herrera nije naslijedio zemlju njihovih roditelja i dok mu on nije postao smetnja. Krajem tjedna dolazio je u selo i obilazio zemljišta. To se dešavalo pedesetih godina, prije više od pola stoljeća, i za njega je dolazak u Rapilermo bio pustolovina. Da, prava pustolovina.

Rogelio je bio djedov brat. Bio je jer mu je ovaj ispalio hitac u prsa. Djed nije ubojica. Ma ne. Ovaj je bio stariji, prvorodeno dijete kao i ja. Pravio se važan i imao je običaj svima šefovati, osobito djedu. Dok je bio mali – barem prema onom što djed priča a sada to, vidjet ćete i zašto, više ne radi često – ovaj mu je naređivao – *napravi ovo ili učini ono*. I on je u mojoj dobi morao ići ovamo i onamo. Meni ponekad Pablo također prigovara ako sam prema njemu strog. To što je djed upucao brata nije slučajnost.

„Čini se da nije bilo slučajno“, govorio je.

„Dogodilo se u srpnju. Estuarij se u Rapilermu širio poput mora i preplavljivao grmlje, drveće i stabla lješnjaka na obali. Rogelio i ja gazili smo po njemu u blizini kamenja koje je gradska vlast postavila kako bi spriječila njegovo širenje. Nastojali smo zaustaviti ili skrenuti vodenu struju, ali bila je toliko jaka da je mogla povući ljude zajedno s konjima i svim ostalim. Nalazili smo se tristo metara nizvodno. Plavi i drhteći od hladnoće, ali živi. Možda smo trebali umrijeti tamo i sudbina nam ne

bi bila ovakva. Dobro, uvijek se govori da nam sudbina ne bi bila ista a ona je onakva kakva mora biti“, objašnjavao je tužno se smiješeći.

„Rogelio je tada imao više od četrdeset godina a ja trideset i osam. Bio sam najmlađe djetete i nedonošče; kad me je rodila, vaša se prabaka bližila četrdeset petoj godini. Mislili su da sam mongoloid odnosno da, kao što se kasnije govorilo, imam Downov sindrom. I bilo je tako, premda se to zamjećivalo samo u fizičkom izgledu. U glavi sam bio sasvim bistar i znao sam da su dva i dva četiri. Za Rogelija i ostalu moju braću, zbog njegova pogubnog utjecaja na njih, bio sam obiteljska luda i sramota. U Rapilermu su me zbog njegove zlobe znali kao 'Mongića'. Pred svima me je ponižavao. Nisam ga mogao mrziti, ali ponekad sam mu jako zamjerao i imao želju da ga zadavim. Jasno je da su to bile puste želje; bio je previše velik i širok da bih to mogao učiniti makar nisam baš bio slab.

Konačno, nisam ga ubio zbog toga nego zbog onoga što se kasnije desilo. Već sam vam rekao da smo se nalazili tristo metara nizvodno. Tu smo se, natučeni i zadihani, pokušavali približiti obali. Nisam znao plivati. On je pomalo znao jer je, dok smo bili djeca, ležeći na leđima ljeti barem plutao estuarijem. Utapao sam se i Rogelio mi je rekao da je to stoga jer mi je glava jako velika i šuplja. To je, po običaju, izgovorio smijući se. Uvijek je želio da mi se i drugi smiju, što se uglavnom i dešavalo. Vrtjeli smo se po estuariju i okrenuvši se, vidio sam da se, nakon što se kao i ja sudario s kamenjem, uhvatio za korijen nekog drveta na obali. Dok se voda spuštala i uzdizala, ugledao sam njegovu desnu ruku koja se čvrsto držala za korijen i povikao mu da me uhvati lijevom uz koju sam se očajnički priljubio. Znadete li što je učinio taj prokletnik?

Kad je osjetio moj pritisak na laktu udario me je nogom i počeo urlati da ga pustim. Zbog udarca sam se strmoglavio u vodu i bio prepušten sudbini. A ona je htjela da ne umrem ja nego on. U nekoj vrsti sna dopustio sam da me voda nosi. Nisam se uopće micao. Ostao sam miran i odjednom osjetio da me neka nježna i blaga struja uspavljuje. Probudio sam se napola mrtav na nekoj pješčanoj plaži u blizini estuarija u El Guindu³. Dok sam ležao na leđima i gledao treperave zvijezde iznad sebe, pomislio sam da je onaj dan završio. Boljelo me je čitavo tijelo, a najviše duša. U daljini sam čuo lavež

3 El Guindo – čileansko selo smješteno u Pichilemu, u pokrajini Cardenal Caro. (nap. prev.)

lovačkih pasa koji su pripadali mome bratu Lindorfu i koji su me – to sam kasnije saznao – tražili. Izašao sam na put ili sam pao na nj. Tu su me psi, ližući me, probudili. Premda ga nisam namjeravao ubiti, ono što se kasnije dogodilo nije teško objasniti. U kući su bili svi ukućani. Kad me je vidio kako ulazim poput mokrog pileta i drhteći, Rogelio mi se smijao u lice.

"Tako da si se spasio Mongiću!" uzviknuo je podrugljivo.

Jedva sam se odzvukao do očeve sobe i izvukao sačmaricu koja je uvijek bila puna. *U slučaju da lisice dođu u kokošinjac*, govorio je tata. Jednako polako kao što sam i ušao, vratio sam se u kuhinju. Pred obitelji sam stavio puščanu cijev na prsa i ispalio. Još uvijek vidim njegovo iznenađeno lice. Nikada nisam saznao je li to bilo zbog straha ili stoga jer nije mogao vjerovati u ono što vidi. Njegovo je tijelo odskočilo oko tri metra i palo u Lindorfovo naručje. Ovaj ga je užasnuto gledao. Te iste noći, dok su zvijezde još uvijek treperile, došli su me potražiti policajci. Bio sam sedam godina u zatvoru. No, to je druga priča i ispričat ću vam je ako budemo imali vremena⁴, rekao je.

Naš se djed zvao Laureano. To nam je ime zvučalo čudno. Kao da je peder, šaputali smo. No, radilo se samo o imenu; bio je pravi muškarac. Imao je ovalno lice, široka ramena i izravan pogled premda je bio pomalo plašljiv, osobito ako ga je netko zazivao njegovim imenom. Možda je otac u znak sjećanja na nj našoj sestri dao ime Laura. Tako da je djed mogao misliti ili je mislio da se radi o tatinoj laganoj osveti jer se ovaj često žalio na udarce koje je primao od njega budući da nije želio naučiti pognuti glavu. Djed je bio sijed i imao je smeđe oči, iste boje kakve su bile one nekih naših mačaka. Svoga je brata Rogelija ubio jer je to bio pravedni čin i nije u redu da je sedam godina proveo u zatvoru. U svakom slučaju, tamo je tako dobro izučio zanat pletenja košara da je bio u stanju na jedinstven način isplesti razne životinje. Nitko drugi to nije mogao. Od silnog savijanja šipčica vrbe i *coligüea*⁴ ruke su mu postale snažne i šakama je mogao razbiti ciglu. Ponekad je to činio kako bi nas zabavio. Upoznali smo ga kad je već pet godina bio u zatvoru, u vrijeme posjeta zatvorenicima. Uzeo je Lauru u naručje i pokazao joj nebo:

„Jednoga ćeš dana letjeti poput ovih lastavica“, rekao joj je.

Naime, u tom su trenutku iznad zatvorskog dvorišta letjele tri lastavice. Pratili smo ih pogledima.

4 Coligüe/Chusquea – vrsta jestive trave koja raste u Čileu i Argentini. (nap. prev.)

„Vidjet ćeš da zemlja iz visine izgleda kao igračka“, dodao je smiješeći se.

Laura ga je zaneseno gledala. Jednako je tako zaneseno gledala u nebo, a poslije u svakog od nas. Djedove su oči bile vlažne. Budući da su mu blistale usprkos tome što je bio zatvorenik, vjerovali smo da je to zbog sreće. Prvi nas je put vidio sve zajedno u zatvoru i sigurno je procijenio da je taj posjet obiteljska odluka. Jasno je da je Pablo uništio čaroliju susreta.

„Djed Laureano izgleda kao kreten“, rekao je gledajući tatu.

Smiješili smo se. Samo to. Nismo se čak niti uspjeli smijati jer je mama uz nelagodu ustala i rekla da je vrijeme da krenemo. Na odlasku, pogledali smo djeda koji je sjedio na kolicima gdje su zatvorenici pili *mate*⁵ i razgovarali kako bi ubili dosadu. Dok smo ga gledali kroz šipke, činilo nam se da njegovim pritvorenim očima smeta sunce. No, nalazio se u sjeni koju je pravio nadzorni toranj.

Curepto⁶

Živimo u Cureptu. Živimo ili živjeli smo, nema nikakve razlike. Početno slovo c izgovara se k; kao kilogram ili kilometar. Bolje kao kilometar; jer, ako dobro pogledate, stotinjak smo kilometara udaljeni od nekoga većeg grada ili od onih koji naizgled djeluju da su veliki i gdje se ni slučajno ne može vidjeti par *queltehuea*⁷ kako gledaju u nebo ni volove s jarmom na rubu puta. Ako to već nisam rekao, Curepto na araukanskom ili jeziku Mapucheja znači „zemlja blagih povjetaraca“. Nosi domorodačko ime kao i većina naselja, ušća ili klanaca na tom području. Lako je utvrditi da je to zemlja blagih povjetaraca jer preko dana puše lagani vjetar koji dolazi s obale koja nije daleko. Ako se netko, primjerice, popne na planinu koja se zove Cerro Los Cristales⁸ i koja se, ako se gleda sa sjeverne strane, nalazi nasuprot rijeke Mataquito, može namirisati more. Tako se barem priča, ali, u svakom slučaju, to nije pretjerivanje. Jer, kad se prođe preko mosta Lautaro koji se nalazi na Mataquito i spaja Curepto s morem, u daljini se može nazrijeti neki

5 Mate – čaj od istoimene biljke, tradicionalno piće u nekim zemljama Latinske Amerike. (nap. prev.)

6 Curepto – grad i općina u čileanskoj pokrajini Talca. (nap. prev.)

7 Queltehue – čileanska ptica močvarica. (nap. prev.)

8 Cerro Los Cristales (španj.) – Kristalno brdo. (nap. prev.)

valovit i nejasan oblik. To je more, ali nije naše. Naše se more nalazi s druge strane, u smjeru jugozapada. Smatramo ga našim premda smo mi luka bez mora ili luka s oceanom u daljini. Pješčana plaža, nalik dugačkome sivom maču što reže vodu, zove se Trinchera⁹. Ona je slika našeg grada. Premda djeluje nevjerovatno, u njenoj se blizini noću pojavljuju čudni brodovi. Kasnije ću vam objasniti o čemu se radi; sad je važno samo to da dobro zapamtite gdje se nalazi ovo mjesto. Vjetar koji šiba breze i pomiče lišće eukaliptusa dolazi odatle. Ponekad nas uzdrma, a povremeno se pretvori u oluju ili u neku vrstu tornada koji s mora dolinom napreduje prema unutrašnjosti. Razvidno, ne radi se o karipskim ciklonima, ali djed je pričao da su se sredinom prošlog stoljeća blagi vjetrovi pretvorili u tornado. Nedvojbeno. Premda ta vijest nije objavljena niti u jednim novinama, snaga vjetra ponekad je bila toliko nevjerovatna da nije samo iščupao od zimskih kiša već oslabjele topole i *peumos*¹⁰ nego je i srušio bolnički krov te za devedeset stupnjeva nakrivio crkveni toranj. Možda je to pretjerivanje, ali budući da ne postoji službena potvrda, treba vjerovati u dobre namjere i pamćenje onih najstarijih.

Konačno, ako je doba noći a mjesec pun, vidjet će se da uz Trincheru plovi osvijetljeni brod. Ne radi se ni o čemu osobitom. To je *El Oriflama*¹¹ koji je bio i još uvijek jest španjolski brod pun blaga i predmeta neprocjenljive vrijednosti. U kolonijalno je doba doplovio ovamo kako bi na ovoj strani svijeta tražio domorodačka bogatstva. I tu je ostao. Nije točno da je potonuo ispred rijeke Huenchullamí koja utječe u Tihi ocean i malo nas pritišće uz Mataquito. U izvjesnom je smislu doživio brodolom, ali činjenica da ga u noćima punog mjeseca svi vide kako plovi sigurno nije slučajnost. Osim toga, mjesto koje je luka bez mora, odnosno bez mora u blizini, ima pravo imati svoj vlastiti brod. Možda je neobično što danas *El Oriflamu* prikriva večernja sumaglica, ali gledajte što je sudbina: vidite li onu visoku i otmjenu gospođu kovrčave plavkasto-zelenkaste kose koja prolazi trgom? Na grudima nosi sliku Djevice i djeteta Isusa; možda ju je ona spasila od smrti utapanjem. Vidite li je? Dakle, upravo je sada prošla i sigurno će i idući mjesec doći ovamo. Prava je sreća što sam je vidio. Jer, vidjeti nju isto je kao vidjeti *El Oriflamu*, slažete li se?

9 Trinchera (španj.) – rov. (nap. prev.)

10 Peumo (*Cryptocarya alba*) – zimzeleno drvo koje raste u Čileu i Argentini. (nap. prev.)

11 Oriflama – stijeg, barjak. (nap. prev.)

Anđeo

Naši su se roditelji, jako mladi, vjenčali jedne nedjelje u proljeće. Imali su jedva dvadeset i nešto godina. Mama – koja je nedavno umrla – bila je trudna šest mjeseci. Zbog toga su – ne zna se točno da li zato ili stoga što je uistinu voljela tatu – otišli u matični i župni ured, potpisali sve što su trebali i rekli da su se vjenčali kako bi zauvijek živjeli zajedno. Da ga nije voljela, imala je priliku rastati se već idući mjesec jer se naš najstariji brat rodio prije vremena. Došao je na svijet, pogledao u strop bolnice, razbolio se i odlučio odmah zatvoriti oči.

Roditelji kažu da su ga dovoljno oplakivali. Dijete koje umre pri rođenju zapravo ne umire: pretvara se u anđela. To nam je vjeroučiteljica, gospođa Filomena Quiroz, rekla prije nego što smo za brata dobili anđelčića. Rubovi puta koji, ako se ide na jug, vodi u Lién, a ako se ide na sjever, u Hornillos, prepuni su kapelica malih anđela. U slučaju Lautara, što je bilo ime koje mu nisu stigli zapisati u rodni list, njegovo je tjelešce odnijeto na vrh planine Cerro Los Cristales. Tako je se naziva jer je obložena kvarcnim kamenjem. Dok čovjek hoda njenim obroncima, u tijelu osjeća posebnu energiju i čini mu se da mu krv ključa. Na njezin su vrh naši roditelji stavili križ baš od kvarcnog kamena, koji je djed napravio nekoliko godina prije njegova pokopa. Postavili su ga prve nedjelje u listopadu, što nam je rekao župnik Mujica koji je vodio sprovod. Djelovao je ljubazno i predano svom zanimanju, ali zapravo je bio prilično čudna osoba. Nosio je knjigu anđela u kojoj je osim datuma smrti zapisivao i onaj otvaranja kapelice te broj vjernika koji su došli na obred. Prema pričanju naših roditelja, župnik je prvo poškropio prašni put, a zatim umrlo dijete službeno proglasio anđelom. Nakon toga je održan proces obožavanja i pročitao popis čuda koja je anđeo napravio. Ako ih je bilo puno, svećenik ih je zapisao u knjigu. U suprotnom, prekrizio bi popis i kapelica bi bila prekrivena mahovinom, korovom i zaboravom. Vezano uz Lautara, nije bilo tako.

„Lautaro je“, govorila je mama, „učinio ono što je uspjelo malobrojnim anđelima.“

Mi smo čeznutljivo čekali ostatak rečenice.

„Omogućio je da čaplje u jatima dođu živjeti u blizinu sela Puente de La Laguna smještenog na sjevernoj strani pri izlasku iz Curepta. U to se vrijeme istoimeni estuarij koji se ulijevao u jezero isušio jer su kiše rijetko padale.“

„I, također, zbog ogromnih rovokopača koji su ga, navodno zato da bi poboljšali navodnjavanje, uništili“, dodao je tata.

Tu su čaplje, isto kao sad prosinačke kiše, prije više od deset godina krajolik obogatile životom. To je bilo čudo anđela Lautara, njegov odgovor na obvezujući zahtjev zbog kojeg je u knjizi anđela postao svetac. Taj je zahtjev, kratko vrijeme prije poroda i njegove prerane smrti, uputila mama. Željela ga je uputiti u nebo, ali nije bilo potrebno: rodio se Lautaro kojemu su na čelu i na obrazima bile otisnute andeoske oznake.

Na njih je ukazao otac Mujica kad je vidio njegovo opušteno ali bojažljivo, polunasmijano lice čiji je pogled bio čvrsto uperen u oljušteni strop bolničke sobe.

Sa španjolskog prevela Željka Lovrenčić

LUDWIG BAUER

Škola za mlade galebove ili Kako su nastajali romani

(Ulomci)

Tko bude čitao ovu knjigu kroz ozbiljne naočale, sam si je kriv. Ovaj roman sastoji se od epizoda koje su nastajale u uzajamnom djelovanju: a) odrastanja, sazrijevanja, starenja, b) tekstova koje smo čitali, od proza Ivane Brlić-Mažuranić do romana Margaret Atwood, i c) promjena u vremenu u kojem smo živjeli, a koje je bilo pomalo i smiješno.

Prvo poglavlje

Prvi poticaj za pisanje romana Erik je dobio u djetinjstvu. Imao je prijatelja Anđelka s kojim je dijelio mnogo toga, iako su im sudbine u mnogo čemu bile različite. Anđelkovi roditelji stradali su u ratu pa su se o njemu i njegovoj sestri brinule tri tetke. Bile su stare i vrlo pobožne. Njihov pogled na svijet razlikovao se od onog kojem je Erik svjedočio u svojoj obitelji. Erikovi su roditelji u ratu bili na *pravoj* strani, srećom pošteđeni od toga da se bore s puškom u ruci. Ali roditelji njegovih roditelja borili su se i na takav način. Pobožne i bojažljive Zdravkove tetke smatrale su da je dobro i poželjno da se Anđelko druži s tim nekima u to vrijeme prihvaćenim neznabošcima koje su prezirale, ali su dobro znale da se to ne pokazuje javno. Erik i Anđelko često su bili zajedno i razgovarali su satima. Tavanska prostorija u kući u kojoj su živjele tetke bila je pogodno mjesto. To je bio onaj zasebni dio tavana nad sjevernom stranom kuće kamo se ulazilo ljestvama prislonjenim na oluk. Onamo se prilazilo između stražnje strane kuće i zida koji je ograđivao vrt i voćnjak od čega je trećina pripadala starim Anđelkovim tetkama, a iz tog je vrta potjecalo voće i povrće koje je za tetke prodavala siromašna rođaka Magda. Ako nitko nije gledao iz kuće, do ljestava se moglo neopaženo doći, a

otvor za ulaz na tavan nije bio zaključan. Trebalo je samo odmaknuti okno od sitne žičane mreže koje je sprečavalo da kukci dođu do smokava ili šunke koja je visjela s grede. Tamo im nitko nije smetao. Anđelkova blizanka Anđelka koja je gotovo uvijek bila priljubljena uz brata uglavnom je bila nepomična i šutjela. Neko vrijeme njih dvojica dijelili su maštariju o plovidbi oko svijeta. Zamišljali su kako će nabaviti jedrenjak jer neki drugi oblik plovidbe osim na jedra nije dolazio u obzir. Nabavili su i nekoliko časopisa u kojima se opisuju jedrenjaci i njihova svojstva. Naučili su što je kod broda *seaside*, a što *portside*. Učili su štošta i o navigaciji. Anđelko je smatrao da se kormilo nikada ne bi smjelo napuštati. Dogovorili su se da će tako upravljati brodom u dvije smjene po dvanaest sati. Eriku se ipak činilo da bi to moglo biti zamorno. Tada se oglasila Anđelka s prijedlogom da smjene budu po osam sati, a ona će naučiti upravljati i kormilom i jedrima.

„Šta ćeš ti na brodu?“ upitali su uglas.

„Pa neko vam mora kuvat!“ Zatim je dodala: „U moru ima puno ribe. Moramo samo ukrcat konžerve od pomidora za brudet.“

Tome nisu mogli prigovoriti. Dakle, bit će ih troje. Ona je ionako bila uvijek uz brata, zaključio je Erik, najčešće dlanovima obješena o njegovo desno rame.

Sljedećeg jutra Erikov je otac opsovao iza raširenih novina. U novinama je pisalo, kako je objasnio, da je neki republički sekretarijat odlučio da se u našem mjestu sagradi tvornica koncentrata od paradajza. „Koja je to glupost“, žestio se Erikov otac, „graditi takvu tvornicu ondje gdje se paradajz ne uzgaja! A kako bi se i uzgajao na ovakvom kršu.“

Eriku se učinilo da je Anđelka možda vidovita. Svakako ju je već zbog toga trebalo povesti. Osim toga, Anđelka je imala najljepši rukopis – ona će voditi dnevnik. Kasnije bi se na temelju toga dnevnika mogao napisati roman. Bit će to uzbudljiv roman, prepun pustolovina. Beskrajno more, lijepo vrijeme i olujno nevrijeme, neobične luke širom svijeta, stanovnici dalekih obala, ribolov na otvorenome moru gdje ima riba koje su tako velike da ih jedva možeš izvući na brod, sve je to trebalo biti podloga zanimljivog romana.

Za dan mornarice stari trabakul barba Lone, okićen zastavama, prevezio je građane u Podgoru na središnje slavlje. Bilo je jugo, valovi su valjali zaobljen brod i svi su povraćali. Kući su se radije vratili jednim od onih kamiona koji su imali klupe s obiju strana. I u kamionu im je bilo muka, ali nisu povraćali. Plovidba oko svijeta više se nije spominjala.

I Anđelko i Erik voljeli su čitati. U gradskoj knjižnici uzimali su sve što bi im došlo pod ruke i pažljivo bi to pročitali. Hvalili su jedan drugome pročitano knjigu pa su na kraju sve što su pročitali – pročitali obojica. Knjige su bile sasvim dobra i poticajna tema, gotovo jednako čarobna kao i plovidba oko svijeta. Isticali su što je u pojedinoj knjizi bilo najbolje, a zamišljali su i vremena i prostore koje su knjige opisivale. Anđelka je pritom stalno šutjela.

Njih troje bili su najbolji u razredu. Anđelka je bila čak i u graničaru najbolja. Rasla je nešto brže od njih dvojice i svojim dugim rukama spretno je gađala protivnike, a još spretnije hvatala lopte koje su trebale biti sigurni pogoci.

Vrlo brzo pročitali su sve one knjige iz knjižnice koje su bile namijenjene početnicima, kao slikovnice i *Pale sam na svijetu*, pa su ih knjižničarke puštale da slobodno lutaju među policama i uzimaju baš sve što im se svidjelo. Erikov tata bio je profesor u srednjoj ekonomskoj, ali također je bio zaljubljen u književnost. Obožavao je Balzaca. Tvrdio je da je Balzac naučio Engelsa više o političkoj ekonomiji nego sve stručne knjige. Imao je i nekoliko starijih izdanja Balzaca koja nisu imali ni u knjižnici. Erik je neke od tih knjiga donosio Anđelku. Naravno, čitala ih je i Anđelka.

Djeca imaju strašno puno vremena. Odrasli se ponekad s velikim čuđenjem prisjećaju na što su sve stizali kao djeca. Kad si dječak stižeš u istom danu juriti na konju po krševitom poluotoku Boroviku, uz odgovarajuće coktanje jezikom, zajedno s još petoricom ili šestoricom vršnjaka biti dio bande Ali Babinih četrdeset hajduka koji na putu do svoje spilje s blagom virkaju na parove koji se grle dolje u osami ispranih hridi na kilometar od luke, ili čak rade ono, ili se samo kupaju goli. Kad si dječak, onda skupljaš orezane grane murve u ulici pokraj rive, odabereš štapove koji su dovoljno debeli i dugi, a ipak ne i preteški, oguliš koru, osim na onom dijelu koji će predstavljati dršku, i dobio si odličnu sablju, čvršću od ičega čega se mogu domoći dječaci u okolini Kalalarge ili njihovi saveznici s periferije, u dijelu mjesta koji se neslužbeno zove Potok, iako je tamošnji potok odavno nestao s površine tla, stjeran u betonsku cijev koja ga je ispod grada vodila u more. Kad si dječak, imaš dovoljno vremena da napraviš luk od ljeskova pruta i od šipki odbačenog kišobrana tanke strelice kojima izbrusiš vrh o komad kamena pa time možeš gađati glamoče koji se lijepe uz kamenje u plitkom moru, a možeš i manje uspješno gađati čvorke, tamo u onim voćnjacima iza franjevačkog samostana. Nekoliko puta

strelica je poslužila Eriku i kao lukavstvo, zapravo kao isprika: kada ga je fratar zatekao u vinogradu gdje je Erik provjeravao je li grožđe već zrelo, izgovarao se da traži strelicu koja mu je nekamo odletjela dok je gađao čvorka. Bio je to dobar izgovor jer čvorci su bili štetni. Za razliku od blizanaca, Erik je mogao lagati i fratru; njih dvoje nisu jer bi se poslije morali ispovjediti.

Za čitanje je uvijek ostajalo dosta vremena. Uz usvojenu naviku čitanja, Balzac je bio uvijek zanimljiv, njegov je tekst prirodno tekao čak i onda kada nije bio sasvim razumljiv. Kada su razgovarali o tome, došli su do zaključka da je Balzac često spominjao stvari koje bi bili bolje razumjeli da su bolje poznavali francusku povijest. Anđelko je pitao Erika što je zapravo politička ekonomija, a Erik mu je pokušao prenijeti ono što je čuo od oca. Tata mu je bio objašnjavao tko je Adam Smith, ali dok je to prenosio Anđelku, Erik je shvatio da je očevo objašnjenje bilo pojednostavljeno, tata ga je i dalje smatrao djetetom. Politička ekonomija nije mogla biti samo vještina uspostavljanja blagostanja u društvu. I neki su im pojmovi bili strani. Anđelka je govorila da bi rado bila kurtizana iako nije baš određenije znala što to jest. Na unutarnjim koricama jedne Balzacove knjige spominjala se neka druga koja je imala tu riječ u naslovu. Možda bi to trebalo potražiti u knjižnici? „Mislin da bi to bila ona dvorska dama koja poučava dvorjane koji bi plesni pokreti išli uz neku glazbu“, razmišljala je naglas. „I oblači onu haljinu koja iznutra ima okvir ka neki sepet, neku košaru.“

„Ako poučava plesne pokrete, to bi bila koreografkinja“, smatrao je Anđelko.

„A možda“, nagađao je Erik, „poučava bonton. Pristojnost se kaže i kurtoazija.“

„To bi vjerojatno bilo to“, složila se Anđelka. „Ali mislim da ipak oblači onu haljinu s košaron.“

U knjižnici su se pojavile neke nove knjige, novi prijevodi naslova koje su nazivali omladinskim pa su opet počeli čitati knjige koje su bile bliže njihovom uzrastu. Došla je i nova knjižničarka. Bila je sasvim mlada. Imala je dubok dekolte koji ju je činio privlačnom, posebno kada bi se nagnula nad debelu knjigu u koju su se upisivale signature posuđenih knjiga. Ona je smatrala da djeca ne trebaju posuđivati baš svaku knjigu koju skinu s police. Erik je s police donio *Put k Swannu*, ali knjižničarka to nije htjela upisati u knjigu posudbe.

„Tebi to možda zvuči kao neko avanturističko putovanje, ali to je Proust. Marcel Proust! Prekompliciran. Zatvoren u samoga sebe.“

Dosadan je i odraslima! Umjesto toga predlažem nešto zanimljivije. Imamo nekoliko novih naslova Karla Maya. Ako ti ne smeta čitati ćirilicu?“

„Uopće ne primjećujem razliku“, rekao je Erik ne odvajajući pogleda od njezinih grudi.

„A zar te ne uzbunjuje drugačiji jezik od onoga kako ti govoriš?“

„Znate, teta... gospodo...“

„Možeš me zvati Monika. Nisam ti ja baš stara. Još sam studentica. Doduše, izvanredna.“

Erik je pružio ruku i rekao: „Erik!“

Nasmijala se. „To znam. Imam u ruci tvoju iskaznicu! Ali počeo si nešto sa ‘Znate’, zar ne?“

„Da. Monika je jako lijepo ime! A vi ste i najljepša studentica koju sam ikada vidio.“

Opet se nasmijala. „Laskavac! Šta si htio reći u vezi s jezikom?“

„Za mene je jezik sredstvo sporazumijevanja. Ne prvenstveno izražavanja, kao što kažu neki pjesnici. Prvenstveno razumijevanja. Mi ovdje govorimo dijalektalno. Ja s vama sada razgovaram drugačije.

Zbog vašeg položaja, možda i zato što smo u knjižnici. Ali onaj jezik, dijalekat kojim govorimo ovdje među sobom, ne daje iste mogućnosti sporazumijevanja kao neki bogatiji. One knjige štampane ćirilicom, negdje u Srbiji, ili u Sarajevu, koriste drugaćije izraze, drugaćije riječi. Možda se ja sada ne izražavam najpreciznije, najtoćnije... Imam naprosto osjećaj da što više riječi znam, bolje se sporazumijevam.“

„O, pa ti govoriš kao neki mudrac. Kao profesor! Ali vjerojatno si u pravu. Da, jesi u pravu! I mislim da je dobro i što ti ni ćirilica nije problem. Bolje je znati više nego manje.“

Sljedeći put uvjerila ga je da treba posuditi *Posljednjeg Mohikanca*, sasvim nov prijevod. „Rekle su mi kolegice da si proćitao gotovo sve dječje knjige, ali da si proćitao i mnoge knjige za odrasle. Da se mene pitalo, ja ti ne bih savjetovala ni Šenoinu *Branku* koju si danas vratio. Ali dobro je ako te to zanima. Samo što mnoge knjige treba proćitati dok si još dij... hoću reći, treba ih proćitati u mlađem uzrastu. Kad budeš stariji, nećeš više htjeti ćitati takozvane dječje knjige, a onda kada si ih ćitao, možda još nisi imao dovoljno životnog iskustva da sve razumiješ. Hoću reći, vraćaj se još knjigama za mlađi uzrast! Još ćeš puno novoga u njima oćkriti.“

„Hvala! Ja... svakako ću vas poslušat, vidit ćete.“

Popodne je Erik s druge strane zida oćkinuo nekoliko crvenih karanfila koji su ondje u sjeni cvali ćijelu godinu. Oćnijet će ih Moniki i zahvaliti na korisnim savjetima. Pa i nekim su nastavnicama donosili cvijeće. Zaboravio je u kojim toćno prigodama. Prije sedam navećer stajao je pred knjižnicom s onim karanfilima i preslagivao u glavi rijeći koje bi bile najpogodnije. Onda ga je uzbuđenje natjeralo da se uspne uz stepenice i uće u knjižnicu. Ondje je bila samo ona teta s maramom koja je voljela da je takoder smatraju knjižnićarkom, a ostajala je poslije zatvaranja da pomete, obriše i posloži razmještene stolice.

„Gdje je... Dobra većer! A gdje je Monika?“

„Nije ona za tebe Monika nego drugarica knjižnićarka, ko i ja. Sišla je na službeni prolaz. Eno je, još možeš vidjet kroz prozor!“

Ondje se ulica spuštala i Monikine noge već je sakrila nizbrdica. Uz nju je hodaćo visoki muškarac koji joj je prebacio ruku preko ramena.

Erik je oćišao s karanfilima k Anđelki na tavan. Anđelko je bio na većernjem treningu. On je bio nadareni nogometaš, a trener Bikanić preko dana bio je na poslu u lućkoj kapetaniji. Anđelka je odložila *Djecu kapetana Granta* i zagledala se u karanfile koje je Erik još uvijek držaćo u ruci. Isprićao joj je da ih je htio dati Moniki.

„Njojzi? Zašto?“

„Pa, davala nan je dobre knjige i savjete. Oćeš ji' ti?“

Zavrtjela je glavom. „Nisi ji' za me ubro.“

„Daj tetkama.“

„Ne može tako. Znale bi oklen su ukradeni.“

„Da san bija pametan, bija bi ji' ubra za tebe.“

Neko su vrijeme sjedili pod žutom svjetlošću gole žarulje na žici pod krovnom gredom. Šutjeli su.

Erik je uzeo knjigu i počeo listati. Zastao je. „Jesi zapamtila di si stala?“

„Uvik zapamtin!“

Opet su šutjeli. Anđelka se promeškollila.

„Bi l ti tija da budemo par? Ka ono što govoru: cura i dečko?“

„Može.“

„Oš se pojubit?“ upitala je Anđelka tiho.

„Može.“

Poljubac je tiho zacvrčao kao kada se iz šuplje kosti koju je mama izvadila iz juhe usisava moždina. Erik se osmjehnuo. „Mislin da se ne triba čut. Izvini!“

„Ništa. Bilo je dobro. Morat ćemo malo trenirat.“

Malo se kolebao prije nego što ju je upitao kakva su njezina iskustva u *jubavi*. Imala je dosta iskustva, *prije dvi-tri godine dok su bili dica*, Anđelko i ona igrali su se mame i tate.

„On bi lega na me i leža bi tako dok god san mogla disat. Ono... ka pravo. Koji put smo se i skidali. Nismo mislili da je to grij, samo smo se igrali. Onda me je za vrime ispovidi Fra Jure pita grišin li s braton i ja san rekla kako je bilo. Onda je on tija prston provirit jesan li divica...“

„I?“

„Nisan mu dala rukon u gaćice. Poslin san išla kod velečasnog. On mi je reka da mi i pripadamo u župu. Reka je da su fratri misionarski red koji triba bit ondi di se vira nije učvrstila.“

Zastala je i Eriku se činilo da joj je žao što mu se toliko povjerila. Anđelka je uzdahnula i rekla mu da sada mora sve ispričati do kraja. Velečasni je, *ovi naš župnik*, rekao da bi to bio smrtni grijeh ako je brat uša u nju. „Nisan bila sigurna kako to misli pa san prešutila da je uša samo malo prston. Dobila san za pokoru očenaše i zdravomarije, a za svaku sigurnost izmolila san dvostruko. Poslin je velečasni i Anđelka nešto pita, ali Anđelko nije tija ništa reć. Meni je reka da je to bila samo igra i da nismo grišnici.“

Malo su šutjeli i Eriku se činilo da ga ona gleda pokajnički. Ponovno su se poljubili. Ovaj put zacvrčalo je sasvim malo, gotovo nečujno.

„Nauči ćemo se jubit i po filmski“, rekla je Anđelka.

Monika, pomislio je Erik, Monika o tome sigurno zna sve.

Drugo poglavlje

Između dvanaeste i trinaeste godine života kao da se ugruralo cijelo desetljeće. A onda je iznenada stigla i četrnaesta. Tanki dječarac Anđelko u kojem je trener intuitivno prepoznao nogometni talent upornim se vježbanjem pretvarao u pravog žonglera s loptom. Sada je mogao prijeći gotovo cijeli teren udarajući neprekidno loptu nogom, a da nijednom ne padne na travnjak. U Slobodnoj Dalmaciji objavljen je članak o njemu, a u nedjeljnom broju i intervju. Neki nogometni stručnjak usporedio je talent mladog Dalmatinca s talentom nekog crnog dječaka iz Brazila. Onaj dječak Brazilac zvao se Pelé, i klub Santos iz Sao Paola već ga je zaposlio kao nogometaša prije godinu dana za plaću od šest cruseira. Novinar je pitao Anđelka Babića vidi li sebe kao svjetsku nogometnu zvijezdu u budućnosti, a Anđelko je odgovorio da ima puno ozbiljnije ambicije nego da samo uvježbava svoje reflekse i fizičku kondiciju. Novinar je zaključio da mladi nogometni talent za svoje godine previše filozofira, a Anđelko je u razgovoru na lokalnom radiju smrtno ozbiljan izjavio da takav novinar mora puno još naučiti o novinarstvu da bi zaista bio pravi novinar. Pomalo zbunjena radioreporterka sugerirala je da će Anđelku ipak ta igra cijeli život pružati najveći užitak.

„Najveći užitak čoviku pruža čitanje!“ rekao je odlučno Anđelko.

„Je li ti tako misliš, kao tvoj prijatelj?“ upitala je Monika sljedeći dan Erika.

„Jašta!“ odgovorio je Erik pomalo grubo. Još uvijek nije joj bio oprostio onu mušku ruku na ramenu.

„Je li se ti na mene nešto ljutiš?“

„S kojim pravom bi se jutija?“

„Ne znam. Ti si mi simpatičan, i bilo bi mi žao da sam te nečim uvrijedila. Sviđa ti se James Fenimore Cooper?“

„Može proc... Niste me uvrijedili. Zašto ste mi to zapravo ponudili? Mislim, sviđa mi se, ali je malo drugačije od onoga što više čitam“, rekao je Erik pomirljivijim tonom. Sada je nastojao ne govoriti u dijalektu.

„Pratim ono što te zanima. Vidjela sam da čitaš Balzaca, iako je to malo preozbiljno za tvoj uzrast. E, pa taj Balzac jako je rado čitao Coopera. I veoma ga je cijenio. Iako je Cooper više romantičar, a Balzac je izraziti realist.“

„A sviđa li se i vama Cooper?“

„Mislim da je to više za dječake. Što se tebi tamo sviđa?“

„To je dosta složeno“, rekao je Erik i bio je svjestan da govori ozbiljnije nego što se to od njega očekuje. „Zanimljivo je to šta su Indijanci više dorasli problemima života i preživljavanja u divljini od ljudi koji dolaze iz civilizacije. Nekako me to navodi da razmišljam o tome kako bi se ljudi snalazili kada bi odjednom sva civilizacija bila uništena. U zadnje vrijeme dosta se govori o toj atomskoj bombi. Šta bi bilo da je sve uništeno i da se ono malo preživjelih mora snaći bez... ne znam pravu riječ... bez sredstava civilizacije za preživljavanje. Trebali bi ponovno otkrivati neka znanja kakva je čovječanstvo imalo prije nego šta je stvorilo civilizaciju. Nekakav život u skladu s prirodom.“

„Ti si jako pametan dječak! Možda i ti jednoga dana postaneš pisac.“

„Pa, baš mi je palo na pamet da počnem pisati roman... nešto na tu temu.“

„Već sada? Već sada počeo bi pisati roman?“

Erik je dobro uočio osmijeh na njezinu licu. „Mislite da sam premlad?“

„Pa... mlad jesi. Šta ti misliš o tome?“

„Ljudski se intelekt razvija brže, hoću reći, mozak raste brže nego ruke i noge!“

Monika se sada glasno nasmijala. „Ti uvijek iznenadiš mudrošću svojih odgovora! Možda si u pravu u pogledu razvoja mozga, ali pisanje romana nije ni za vrlo pametne ljude mačji kašalj. Mislim da je za pisanje romana potrebno i veliko životno iskustvo. A tu nema preskakanja! Ti još svašta moraš doživjeti i proživjeti.“

Okrenula se da ode, ali Erik ju je zaustavio povikom: „Šta konkretno?“

Monika ga je pogledala iznenađeno.

„Ispričavam se!“ rekao je Erik. „Ne znam zašto sam bio tako glasan. Izvinite! Ali na kakva ste iskustva mislili? Ljubavna?“

„Pa... i to...“

„Dobro“, rekao je Erik, a imao je osjećaj da je nehotično namignuo, „to je već sasvim poseban teren. Takva iskustva čovjek ne može steći sam.“

„Pazi, mali, sada si na skliskom terenu, kada već spominješ teren!“ rekla je Monika i hitro se udaljila prije nego što je stigao izreći neki odgovor.

Zapravo je odgovor već imao u glavi. Da je bilo vremena, rekao bi da se iskustvo može i posuditi od drugih, posebno preko knjiga, kao i od onih koji ga već imaju. Ali Monike više nije bilo, ostala je samo gorčina od onoga *mali*. Pa on zaista nije dijete!

Provjerio je sa Anđelkom i njegovom sestrom trebaju li se oni zaista smatrati neiskusnima.

„Nikako. Sve moje kolegice o ljubavi znaju zajedno manje nego što san ja naučila čitajući Balzacov roman *Ljiljan u dolu*“, rekla je Anđelka.

„Ne treba reć kolegice nego kolegice!“ rekao je Erik.

„Drugarica iz hrvatskog kaže kolegice!“

„Drugarica iz hrvatskog došla je iz Srbije“, rekao je Anđelko.

„Dobro, govori ću kako treba. Kolegice! Zaludu in iskustvo!“

„Iskustvo je pamćenje doživljaja“, rekao je Anđelko. „A radnja romana nije drugo nego zapisani stvaran ili zamišljen doživljaj. Ako je zamišljen, jope' se bazira na stvarnon.“

Sljedećeg dana kupio je Erik bilježnicu tvrdih korica. Anđelka je imala najljepši rukopis. Ona je na korice upisala naslov romana, onako kako su se bili dogovorili: PONOVI POČETAK. Ni ona ni Anđelko nisu željeli biti navedeni kao autori. To je bilo povezano i s onim stavovima koje su im tetke nastojale nametati i usađivati.

„Mi imamo obaveze u vezi sa crkvom. Idemo na mise i drugo. Ja san i ministrant. Anđelka pomaže urediti crkvu. A oboje imamo dužnosti po kući koje ti nemaš. Tetke su stare“, rekao je Anđelko. „A bit autoron – to je odgovornos. Ideja je ionako tvoja. Pomaga ćemo ti koliko bude tribalo, a ako baš bude potriba, spomenu ćeš nas kao redaktore. To postoji u knjizi, ako se ne varan. U nekiman bar.“

Nekoliko dana kasnije Monika je upitala Erika razmišlja li još uvijek o romanu. „Možda bi ti nešto kasnije to bilo jednostavnije“, rekla je. Zvučalo je to kao neka vrsta isprike.

„Nisan odusta! I već pišen!“

„Bravo! Kako ide?“

„To je kao kada se pođe na visoku planinu“, rekao je Erik. „Čovik... Čovjek“, ispravio se jer je s Monikom uvijek želio razgovarati književnim jezikom, „čovjek stavlja nogu pred nogu i tako nastavlja unedogled. Noga pred nogu!“

„Mislim da je to pravi put!“ rekla je Monika. „Roman ne nastaje preko noći. Roman podrazumijeva rad, puno rada. Ako ti ustreba savjet ili pomoć, rado ću ti izaći ususret.“

„Hvala. Sigurno će trebati nešto oko gramatike i stila.“

„Možeš se slobodno na mene osloniti!“ Monika je slijedila njegov pogled i stavila ruku iznad svoga dekoltea. „Mislim na gramatiku i stil! A ovo kamo gledaš – to ti je banalno. Nisam to očekivala od tebe.“

„Izvinjavan se! Nisan tija bit banalan. Stvarno! A za pomoć – fala unaprid!“ izgovorio je Erik sada u dijalektu.

Ispalo je da se Erik više oslanjao na *Redakciju*. Tako je njihov trio prozvala Anđelka. Blizanci su bili ustrajni u tome da je Erik jedini autor, ali smatrali su da ne bi trebao ni jedan dio teksta smatrati dovršenim prije nego što ga Redakcija procijeni. Erik im je redovito čitao svoj tekst, iako se najčešće radilo samo o rečenici-dvije, ali to je bilo rijetko. Nije uspijevaao poštivati dogovor da ne treba s pisanjem srljati. Doduše, bio je kritičan prema svakoj riječi koju bi napisao pa je u onoj debeloj bilježnici tvrdih korica bilo više prekriženih riječi, čak i većih dijelova teksta od onoga što je smatrao da treba ponuditi sudu Redakcije. Valjda je zbog toga sud Redakcije gotovo uvijek bio vrlo pohvalan. Redakcija je u razgovorima o početnim dijelovima teksta zajednički stvarala i temeljni okvir u kojem se trebala razvijati priča.

Strah od atomske bombe bio je svakodnevno prisutan u svakom razmišljanju o budućnosti. Zbivanje romana trebalo se događati nakon što bi nuklearni rat uništio gotovo cijelo čovječanstvo. Skupina

preživjelih trebala je usvajati vještine i znanja koja su bila svojstvena njihovim dalekim precima, ljudima prapovijesti. Trebalo je dolaziti do hrane, skloništa i odjeće bez alata i oruđa kakva su se razvila napretkom civilizacije. Preživjelima je nedostajalo iskustvo predaka u tome, koje se nekada davno prenosilo s koljena na koljeno. Morali su otkrivati stvari koje su njihovi davni preci bili otkrili prije nekoliko tisuća godina. Istodobno morali su se dobro organizirati na sasvim drugačiji način od onih oblika organiziranja koje je izgubljena civilizacija bila poznavala. Zahvaljujući naćitanosti, ćlanovi redakcijske trojke mogli su dobro predvidjeti s kakvim će se izazovima i zadacima preživjeli morati suoćiti. Ali oko rješenja nisu imali jedinstvena mišljenja. Blizanci su većinom smatrali da bi ženski ćlanovi skupine mogli prije doći do praktićnih rješenja problema i bili su skloni zamišljati oblike organiziranja u kojima će žene voditi glavnu rijeć. Oboje su poznavali oblik obitelji u kojoj stare tetke odlućuju o svemu. Ipak su priznavali Erikovo iskustvo prema kojem nešto stariji muškarac pouzdanije prosućuje stanja i izazove i prepoznaje najprikladnija rješenja. Ali i u takvom odnosu prema stvarnosti na ženi je bio velik dio odgovornosti za praktićnu provedbu savladavanja poteškoća.

Ćživjeti u skladu s prirodom, ili toćnije preživljavati u takvoj prilagodbi, traćilo je i poznavanje prirode. Koje su ćivotinje imale najveće šanse preživjeti posljedice nuklearne katastrofe? Slićno je bilo i s biljkama koje su mogle poslućiti kao hrana. Školsko znanje biologije nije davalo bogzna kakve odgovore. To su ćlanovi Redakcije nadoknaćivali *posućenim* iskustvom. U knjićznici su se mogle pronaći knjiće koje su nudile i podatke te vrste. Meću njima bilo je i starijih ućdźbenika. Redakcijska je trojka zakljućila da su u nekim prethodnim vremenima ućenici puno više ućili o prirodi, manje o drućstvu, o prošlosti ispunjenoj klasnim nepravdama i sukobima, o ofenzivama i herojskoj borbi naroda protiv okupatora i domaćih izdajnika. Ali to su bili zakljućci do kojih je redakcijska trojka dolazila u razgovorima o tome koliko ti prirućnici o prirodi upozoravaju na mogući karakter romana. Gotovo ništa od onoga što se ućilo prema suvremenim programima nije bilo upotrebljivo za budućnost nakon civilizacije, a mali dio onoga što se ućilo nekada mogao se iskoristiti. Stari ućdźbenik iz mineralogije upozoravao je na kamen koji se lista pri udarcu pa je to moglo biti korisno u opisu izrade kamene sjekire.

Prvo poglavlje koje je Erik napisao bilo je razvućeno i mraćno. Razaranja koja su obilježćavala nuklearni rat bila su maglovita,

nedostajalo je konkretnosti. Poseban problem bio je u tome što Erik nije mogao odrediti tko ratuje protiv koga, tko je prvi napadač, a tko prva žrtva. Odлучili su se poslužiti savjetom iskusnog klasika koji je savjetovao da se svjež rukopis odloži i ponovno pogleda nakon nekoliko dana. Nakon tih nekoliko dana, a bio je u pitanju cijeli tjedan, ponovno su čitali tekst i složno odlučili da ga treba izbaciti. Erik je prvi shvatio da takvo poglavlje nije logičan dio romana kakav namjerava napisati jer se roman trebao događati u vremenu nakon razaranja. Nije dovoljno da tekst bude dobar – bilo je važno da ima svoju ulogu u dopunjavanju cjeline. Redakcija se s tim zaključkom složila.

Nekako u to vrijeme i Monika je pitala Erika kako napreduje s romanom. Ispričao joj je kako je to bilo s prvim poglavljem. „To nije bilo prvo što sam napisao. Već sam bio opisao formiranje te grupe preživjelih, ali neko sam vrijeme smatrao da uvodno poglavlje treba biti opisivanje same katastrofe. Onda sam u razgovoru s prijateljima zaključio da to ne bi bio logičan dio romana kakav pišem. Vi ste bili spomenuli da je pisanje romana posebna vještina, posebna spisateljska vještina. Ja učim u hodu. Kao nekada partizani! Ni borci Narodnooslobodilačke vojske nisu imali mogućnosti za prethodnu vojnu obuku.“

„Nemoj sada o partizanima! Nekima to može zvučati parolaški. Znaš, demagogija. Ali korisno je da si naučio da se roman ne bi smio pisati preko noći.“

„Opet imate na umu da sam premlad, da sam dijete!“

„Nemam! Nemam to na umu. Pa nisam ja puno starija od tebe. Već sam ti to rekla. I ja sam zapravo mlada, jako mlada.“

„Za mene niste jako mladi. Za mene ste jako lijepi!“

„Što je to sad? Postaješ Don Juan? Svuda djevojke u kraćim suknjama i u kupaćim kostimima pa se u tebi probudili hormoni...“

„Ma, nije...“

„Nemoj se ništa braniti! Imaš pravo na svoje hormone. U tim godinama posebno. Ali sve mora biti u određenim granicama!“

„Znači da bi' vam smio i udvarat?“

Nasmijala se i odmahнула glavom. „Sada se opet približavaš granici dopuštenog! Zaključimo time da si shvatio da pisanje romana traži određeno vrijeme, određeno trajanje.“

„Ma, to ste mi već i prije bili rekli! Pamtim!“

Promišljanja švedskog klasika

STIG DAGERMAN

Naša je potreba za utjehom neutaživa

Kako vjere nemam, istinska mi je sreća zauvijek uskraćena, jer sretan čovjek ne treba strahovati da će mu se život svesti na besciljno lutanje ususret sigurnoj smrti. U meni nema Boga, a nema ni uporišta na Zemlji s kojeg bih mu se mogao obratiti. Ne baštinim ja prikrivenu jarost skeptika, hladan razum racionalista ni gorljivu nevinost ateista. Zato se i ne usudim baciti kamen na onog koji vjeruje u ono u što ja sumnjam, a ni na onog koji štuje sumnju kao da i nju ne obavija tama. Taj bi mi se kamen samo vratio i pogodio me, jer u jedno sam duboko uvjeren: ljudska je potreba za utjehom neutaživa.

I sâm tragam za utjehom kao lovac za plijenom. Gdje god je u šumi nazrem, na nju zapucam. Nerijetko pogodim prazan zrak, no katkad mi plijen ipak padne pred noge. Znajući da je dašak utjehe prolazan poput povjetarca što mrsi krošnju stabla, žurim se prisvojiti je dok još traje.

A što to onda držim u rukama?

Budući da sam osamljenik: voljenu ženu ili nesretnog suputnika. Budući da sam pjesnik: lûk od riječi čija me napetost ispunjava radošću i stravom. Budući da sam zarobljenik: neočekivan tračak slobode. Budući da mi prijeti smrt: toplog, živog stvora, srce što podrugljivo lupa. Budući da mi prijeti more: hrid od postojanog granita.

No ima i utjehā koje nadru poput nepozvanih gostiju i ispune sobu podlim šaptajima: Ja sam tvoja požuda – ljubi koga stigneš! Ja sam tvoj dar – zlorabi ga kako zlorabiš sebe! Ja sam tvoja želja za užitkom – samo gurmani istinski žive! Ja sam tvoja samoća – preziri ljude! Ja sam tvoja čežnja za smrću – kolji!

Ravnoteža je poput uske daske nad bezdanom. Vidim kako mi život ugrožavaju dvije sile: s jedne strane prijete gramziva usta neumjereno-sti, s druge škrti gorčina što se sama sobom hrani. Ali ja odbijam birati između orgije i askeze, pa i po cijenu da mi kožu prekriju mravi. Ne dostaje mi znati da se sve može opravdati zakonima neslobodne volje. Ne tražim opravdanje za vlastiti život, nego ono što mu je suprotno: pomirenje. Napokon mi postaje jasno: svaka je utjeha koja previda moju slobodu himba, goli odraz mog očajanja. Jer kad mi očaj šapće: *Ne nadaj se, dan zakrivaju dvije noći*, patvorena utjeha izvikuje: *Nadaj se, noć zakrivaju dva dana*.

Ali čovjek ne treba utjehu svedenu na puku dosjetku, već onu koja unosi svjetlost. A tko želi postati loš čovjek, onaj koji postupi kao da se svako djelo može opravdati, trebao bi imati barem dovoljno dostojanstva da osvijestiti kad upravo takvim postaje.

Nitko ne može izbrojiti sve trenutke u kojima nam je utjeha nasušna. Nitko ne zna kad će se nad nas nadviti sjenka, a život nije zagonetka koju možemo riješiti tako da svjetlost razdijelimo tamom, a dane noćima, već hirovito putovanje između dvaju mjesta koja ne postoje. Mogu, na primjer, šetati uz obalu i najednom, u stalnosti morskih mijena i neprestanoj struji vjetra, osjetiti silovit izazov što ga vječnost upućuje mom bivstvovanju. Što je drugo vrijeme doli utjeha pred činjenicom da ništa ljudsko ne može potrajati? A kako je tek bijedna ta utjeha kad od nje jedino Švicarci imaju koristi!

Mogu sjediti pred ognjištem u najsigurnijoj sobi u kući i najednom osjetiti kako me opkoljuje smrt. Vreba iz vatre, iz svakog oštrog predmeta u blizini, iz težine stropa i mase zidova, iz vode, snijega, žege, pa i moje krvi. Što je drugo ljudska sigurnost doli utjeha pred činjenicom da je smrt najbliža životu. A kako je tek krhka ta utjeha koja nas samo podsjeća na sve ono na što nas pokušava natjerati da zaboravimo!

Mogu ispisati svaki bijeli list najljepšim spojevima riječi što mi zaiskre u umu. Jer vapim za potvrdom da mi život nije besmislen i da na svijetu nisam sâm kao prst, pa slažem riječi u knjigu i darujem je svijetu. Svijet mi zauzvrat pruža novac, slavu i tišinu. No nije meni stalo do novca, a niti do boljitka književnosti, već samo do onog što mi uporno izmiče: do potvrde da su moje riječi dotaknule nečije srce. Što je drugo moj dar doli utjeha pred činjenicom da sam usamljen. A kako je tek strahovita ta utjeha što mi dopušta da vlastitu samoću proživim peterostrukom silinom!

Mogu vidjeti slobodu kako se utjelovljuje u nekoj životinji što hitro pretrčava šumsku čistinu i čuti glas kako mi šapće: „Živi jednostavno, uzmi što želiš i ne boj se zakona!“ Što je drugo taj dobri savjet doli utjeha pred činjenicom da sloboda ne postoji. A kako je tek beščutna ta utjeha onom tko shvaća da će možda još proteći milijuni godina prije nego što se čovjek preobrazi u guštera!

Najzad mogu primijetiti da je Zemlja masovna grobnica u kojoj rame uz rame počivaju kralj Salomon, Ofelija i Himmler. Iz tog mogu zaključiti da će okrutnika i nesretnika sustići ista smrt kao i mudraca te da se smrt stoga može činiti kao svojevrsna utjeha promašenom životu. A kako je tek jeziva ta utjeha onom tko bi u životu htio pronaći utjehu od smrti!

Ne baštinim filozofiju u kojoj bih se kretao poput ptice u zraku ili ribe u vodi. Sve što imam jest dvoboj, a on se odigrava svakog trenutka mog života, između patvorenih utjeha koje samo produbljuju moju nemoć i očaj te onih istinskih koje me vode trenutačnom oslobođenju. Možda bih to trebao izreći u jednini – one istinske utjehe – jer, strogo uzevši, za mene postoji samo jedna prava utjeha: ona koja mi daje do znanja da sam slobodan čovjek, nepovrediv pojedinac, suvereno biće u okviru vlastitih granica.

Međutim, sloboda započinje ropstvom, a suverenost ovisnošću. Najpouzdaniji je znak moje neslobode strah od života koji osjećam. A konačan znak moje slobode trenutak kad se taj strah povuče i prepusti mjesto radosti vlastite samostalnosti. Zvuči kao da mi je potrebna ovisnost da bih napokon mogao iskusiti utjehu života kao slobodan čovjek, i to je zacijelo istina. U svjetlu vlastitih postupaka uviđam da čitav moj život takoreći stremlji samo jednom cilju: da mi za vrat nakalemi žrvanj. Ono što bi mi moglo osigurati slobodu, osuđuje me na ropstvo. Umjesto kruha, žrvanj.

Drugi ljudi imaju gospodare. Mene, primjerice, vlastiti dar porobljuje do te mjere da ga se, strahujući da sam ga možda već izgubio, više i ne usuđujem upotrijebiti. Postajem rob i vlastitog imena: strahujući da ga ne ukaljam, jedva se usuđujem napisati koji redak. A kad se naposljetku pojavi depresija, postajem i njezin rob. Tad mi preostaje samo jedan cilj: da je zadržim. Najveća mi je želja sačuvati osjećaj da moja cjelokupna vrijednost počiva upravo u onom što vjerujem da sam izgubio: u sposobnosti da iz vlastite tuge, nelagode i slabosti istisnem ljepotu. S gorkim oduševljenjem želim promatrati kako mi kuće postaju ruševine, a mene zatrpava zaborav. No depresija ima sedam kutija, i

u sedmoj nalazim nož, britvu, otrov, duboku vodu i skok s velike visine. Na koncu postajem rob svih tih instrumenata smrti. Oni mene prate kao psi, ili ja njih kao pas. I mislim da shvaćam: samoubojstvo je jedini dokaz ljudske slobode.

Međutim, s još neznanog mi mjesta dolazi čudo oslobođenja. Može se slučiti na obali, i ista vječnost koja je nedavno probudila moj strah sada svjedoči mom rođenju u slobodi. Na čemu počiva to čudo? Jednostavno na iznenadnoj spoznaji da mi nitko – ni sile ni ljudi – nema pravo postavljati takve zahtjeve da mi zbog njih mine želja za životom. Jer ako ta želja nestane – što onda ostane?

Kad već stojim uz more, mogu od njega i učiti. Nitko nema pravo tražiti od mora da nosi sve brodove kao što nitko nema pravo tražiti od vjetra da pogoni baš sva jedra. Stoga nitko ne može od mene tražiti da svoj život pretvorim u zatvor pod teretom dužnosti. Iznad svega život – a ne dužnost! I ja, kao svaki čovjek, moram imati pravo na trenutke u kojima se mogu povući ustranu i osjetiti da nisam samo zrnce u mnoštvu koje zovemo čovječanstvom, već samostalna, djelatna jedinka.

Tek tada mogu otpustiti sve životne činjenice koje su me prije gurala u očaj. Mogu priznati da će me more i vjetar zasigurno nadživjeti, a da se vječnost o meni ne brine. Pa zašto bih se ja onda brinuo o vječnosti? Život je kratak samo ako ga položim na giljotinu kalendara. Moje su mogućnosti ograničene samo ako brojim riječi ili knjige koje ću stići dovršiti prije smrti. A tko me traži da ih brojim? Vrijeme je varljiva mjera života. Ono je u svojoj biti bezvrijedan mjerni instrument koji dotiče samo površinu mog postojanja.

No sve bitno što mi se događa i čudesno obogaćuje život – susret s voljenom osobom, dodir na koži, pomoć u nevolji, odsjaj mjesečine u očima, jedrenje morem, radovanje djetetu, drhtaj pred ljepotom – odvija se potpuno izvan vremena. Jer nije važno hoću li tu ljepotu susresti na sekundu ili na stotinu godina. Blaženstvo ne samo da postoji izvan vremena već i s njim raskida životnu vezu.

Zato skidam teret vremena s ramena, a s njim i zahtjeve za postignućem. Moj život nije nešto što treba mjeriti. Ni skok kozleta ni izlazak sunca nisu neka postignuća. Nije ni čovjekov život postignuće, nego put do ostvarenja. Ostvareni ne moraju ništa postići: oni su ostvareni i u svome miru. Besmisleno je tvrditi da more postoji da bi nosilo armade i dupine. Ono ih, uistinu, nosi, ali sačuvalo je svoju slobodu. Besmisleno je tvrditi i da je čovjek stvoren i za što osim za život.

Premda napaja strojeve ili piše knjige, mogao bi jednako vješto raditi i štogod drugo. Suština je u tome da sve činimo čuvajući svoju slobodu, svjesni da je svatko od nas, poput svakog drugog djelića postanka, sâm svoj cilj. Počivamo u sebi poput kamena u pijesku.

Čak i pred silom smrti mogu stajati slobodan. Istina, neću se nikad osloboditi pomisli da me smrt prati u stopu ni zaniijekati njezinu neizbježnost. Ali mogu obesnažiti njezinu prijetnju tako što ću odbiti svoj život ukotviti u prolaznim osloncima poput računanja vremena i slave.

Nije mi, međutim, suđeno da zauvijek ostanem okrenut moru i uspoređujem njegovu slobodu sa svojom. Doći će trenutak kad ću se morati okrenuti kopnu i suočiti s vlastitim ugnjetavačima. Moram si priznati: čovjek je stvorio oblike života koji su, bar prividno, snažniji od njega samog. Ne mogu ih oboriti ni uza svu novostečenu slobodu: samo mogu uzdisati pod njihovim teretom. No mogu razlučiti koji su zahtjevi prema čovjeku nerazumni, a koji neizbježni. Vidim da je jedna vrsta slobode zauvijek, ili zadugo, izgubljena. Slobode koja proizlazi iz povlaštenog prava na vlastiti prirodni prostor. Ribe imaju svoj, ptice svoj, kopnene životinje svoj. Čak je i Thoreau imao svoju šumu u Waldenu – ali gdje je danas šuma u kojoj čovjek može dokazati da je moguće živjeti slobodno izvan krutih društvenih norma?

Moram odgovoriti: nigdje. Ako želim živjeti slobodno, zasad to moram činiti unutar zadanih okvira. Svijet je, dakle, snažniji od mene. Protiv njegove moći nemam drugog oružja osim sebe – ali to je u isti mah i sve što mi treba. Jer dokle god ne dopustim da me nadvlada, i ja sam sila. I moja je moć snažna dokle god imam snagu svojih riječi da mu se oduprem, jer onaj koji zida tamnice izražava se slabije od onog koji zida slobodu. Ona postaje beskonačna onog dana kad osobnu nepovredivost mogu braniti samo tišinom, jer živu tišinu ne mogu zasjeći ni sjekire.

To mi je jedina utjeha. Znam da su padovi u bezutješnost brojni i duboki, ali sjećanje na čudo oslobođenja nosi me poput krila prema vrtoglavom cilju: utjesi uzvišenijoj od svake utjehe i važnijoj od svake filozofije, smislu života.

Husmodern, 1952.

Sa švedskog preveo Edin Badić

Iz strane poezije

HÉCTOR JOSÉ RODRÍGUEZ RIVEROL

Ugriz svjetlosti

*

Nikada nisam doživio dan lišen trnja;
zbog toga ponovno zazelenjujem petnaest stihova.
Premda me ožiljak guši,
prelijevam dio beskraja u pjesmu.
Izbjegava li planina svoje kamenje?

Pada uveli list i ona ga prihvaća.
Usprkos jecaju,
uzica se omotava oko mojih nožica sive golubice.

Vrijeme nas mijenja,
gubi mjerila
i od navike pravi dronjke.

Spretni lakrdijaš
nanosi bol zvukom harfe!
Ne mogu ga opisati ni zvijezde
ni božansko svjedočanstvo.

Svaka je kišna kap glazbeni grč.

*

Osjećaš li kako se rasprostireš
ili se samo prilagođuješ nekadašnjoj razdaljini?

Nedostižna je noć stolac za ljućanje iskustava.
Želje su grebeni
koji po prvi put koračaju vanjskom površinom:
život se nalazi u vlaku što juri svom brzinom
sa svojim mrtvima i susjedima,
sa svojim sajmom s trubadurima, pajacima i nepristranom masom.

Prije ili poslije utapaju se
sve izmišljotine za koje se još uvijek misli da su dražesne.

Također, postoji unutarnji rast kod skeptika.

*

Mi smo ronionci s usponima i padovima
u jednome podzemnom nepremostivom svijetu,
mi smo pustinja, ponekad
preplavljena samoćom i zaboravom.

*

Sunce ne dijeli svoje boje,
samo nijanse nedodirljivoga žutog premda nije žuto već zeleno.

Zamišljam grimizni zvonik,
legendu od indiga i zlatne trilere,
vlažnu lepezu u duginim bojama na mojoj ključnoj kosti.

*

Prožet istom bijedom koja nas sve zahvaća,
istom tvrdom životnom korom,
naučio sam ne utišavati brežuljke s kojih se silazi
ni jecaje cvijeća na nepovoljnoj klimi.

Moje je srce treperava magla,
valcer povezan s istekom roka trajanja tijela,
spor i utvrđen proglas:

pum pum...
pum pum...
pum pum...
pum pum...

Bol se prilagođava meni.

*

Volim najobičniji let ptica.

Paul Éluard

U trbuhu nosim sumrak nesuglasja.

U vladajućem redu postojao je kaos,
a u blistavim prostorima pomrčine.
Ukazuju se proširene vene, debla i nesreće
kao znakovi umora.

Dakle, pitaj. Pitaj za prolazak stoljeća,
pitaj da li korijen dosađuje stijeni,
da li među pogledima postoji ponor samoća,
da li svijet pokazuje nepravdu,
da li krajolik treperi zbog osjećaja koji se ponovno rađaju u nama,
da li se brodovi nasukavaju u odrazu koji nas obuhvaća
ako dnevno doživimo jedan oproštaj.

Najbolja sudbina je doseći raj koji nosimo u grudima.

*

I
Duboko dira
ono što o tebi govore podočnjaci tišine.

Bijedan kompliment
hrani stanice prljavštinom s puta

Smrt lepeće svojim krilima
od grane do grane, od proplanka do neba.

II

U ovim močvarama niču strugotine zaborava,
potoci bijesa

što proganjaju prazninu,
gladni vrh u svakoj pori,
predvorje za ovo stado himera.

*

*...ponoć potresa sjećanje poput
luđaka koji maše mrtvim geranijem.*

T. S. Eliot

Što namjeravaš s crninom, prijateljice tugo?

Uvlačiš mi se u maštarije
uz vlažnost mojih riječi

besanih
potičućih
sedimentnih.

U intravenoznoj biti liričnosti
putuju sve težnje

i anđeli koji mi se osvećuju,
uobičajena krunidba nesanica i pretkazanja,
silovita vrtoglavica ludosti ponuđene trenutačnoj volji.

Poput bogomoljke, da bih krotko umro ostajući bez glave,
zatvaram krug u korist čudnih znakova.

*

Odbijam izaći iz maternice u kojoj se oblikuju želje i
izviru osjećaji, a bjelina traži žuran odmor.

Srce mi se pretvorilo u mramor,
život u vreću na leđima
punu duhova koje više ne poznajem.

A ako ponovno izmislimo odgovore?

*

Dopusti mi da ti pjevam
o plavoj pukotini i vremenu.
Gerardo Diego

Tvoja je odsutnost kiša; uvijek kiša.
Ne znam kako bih je zapečatio.
Nemoguće je zaustaviti uzdisaj.
Iskonski je, drevan, dijete je.

Poraz u dvoboju uz krhkost
pokorne lune,
uspavan ciklon koji se obmanjuje *per se*.

Nazivam ljubavlju djelić svemira,
bez osnovnog cilja prolazim njegovim pustopoljinama,
osjećam njegove pukotine ispod nesigurnih koraka.
Posvuda je.

Ja sam razorena stepa,
obzorje na koje iseljava prašina,
oblak i tornado,
gomila suhog lišća odanog vjetru,
lakoća prožeta njihovim jesenskim plesom.

Skupljam uzdisaje svjetlosne zrake da se glazba ne zaustavi.

*

Što se dogodilo sa smrekama,
njihovim zelenim zupčastim kruništima i visokim gnijezdima,
njihovom svježinom ispod ljetnog zvižduka?

Svaka mi je riječ u pripravnosti,
nepotpun stih
razotkriva neutješne osjećaje,
uskršno doba nestašnog vrapca,
magijsku riječ abrakadabra,
quid pro quo i... znaš li?
Čovjek se ne može ponovno roditi brojeći bore u zrcalu.

Najdomišljatiji neprijateljski nastupi čine me mračnim,
neprijatelj igra šah s onim bijelim iz moje nutrine;
paralizira me blizina nekih usana izgrizenih lažima;
izjednačile su sjenu i smrt
s labuđim plesom ili ugrizom svjetlosti.

Pukotine iz raja ispuštaju avetinjski zvuk;
nalikuje izazovu.

*

Bdio sam nad svojim domovinama i svima sam bio nevjeran.

Strast,
žrtvovanje,
iscrpljenost moje zvijezde.
Umrijeti ranjiv i uronjen
u grm kupine, među ljudožderima.

Lutke na koncu, pajaci i maske,
što radite na ovim dubinama?
Zar s vaše propovjedaonice ne dopire plač?

Izabrala i sa španjolskog prepjevala Željka Lovrenčić

JUAN CALERO RODRÍGUEZ

Redovnik nevjernik

*

Nema raja bez vrpce za zmaja.

Ako, u konačnici, nešto na samom početku preživi,
zbog čarolije želja trbuh postaje trudnički.
Oh, užitak Sedam mudraca bio je tek
tetovaža dok se udaralo svijet što propada...!

Mnogo je puta tišina dublja
od onog što duša prešućuje.

*

Samo smo redovnici u samostanu riječi
koji ne narušavaju tišine brodoloma.
Mi, učenici, tražimo svjetlost
dok drugi odlaze ne naučivši nas letjeti.

Nije stvar čekanja, mi smo dužnici
sreće i mirisa nekog cvijeta,
prepunog nepraktičnih metafora.

Dakle, ako pronađeš čemprese, baci krivicu
na pjesnike kojima treba samoća.
Svatko živi svoj život. Probudi ga
kad se pojavi pjesma koju je trebao napisati.

*

Književnost je ostala u vremenu.
Dani ne čitaju.
Preživi poneki pjesnik, neka rečenica
u umovima u kojima se gomila mudrost.

Umjetnost je ostala u vremenu.

Ali, kako smo sretni jer obnavljamo
ovu samoću
ovu tišinu.

*

Pjesnici, prestanite gutati čuda
koja zazivaju riku
uvelih ljiljana punih pohvala.

Ne obraćajte pozornost na hvaljenja;
prošlost vreba poput zore.
Ništa nije više platonsko
od lažnog tapšanja po leđima.
Police su s knjigama tvornica kadmija.

Podignite čela i volite se.

*

Ništa nije jednako gubitku niti govora;
sloboda se ogoli zbog tjeskobe čekanja.
Ne razumije rane nastale zbog neke maske
ni drhtavice koje nas razdvajaju.
Ipak, naše ruke
pristaju grijati se u moru pepela
koji jedemo prije nego što nas proždru.

*

Praznih ruku, ili, još bolje, ruku prepunih loših stihova koji se ne podudaraju, iz podruma punog duhova, trebam priznati: nisam vlasnik sirotištâ ni profinjeni činovnik. Čujem zvuk izazvan gaženjem kupina u noćnim barovima, s vrhunaca nazirem bakar i tetovaže. Među ljetnim snovima slijedit ću rosu Ezava i udicu začaranog keramičara. Omogućit ću golubima i ženama da trče i pljesak na dnu mora, eklogu hladnoće punu oblaka, lišenu grmljavine i neiskustva. U vrelini noćima rujan više ne štiti moju zemlju svojim drvenim kućicama. Pjesme i uzdisaji ožalošćenih pogleda ne pronalaze staru čežnju koja vječno preživljava svoju samoću.

*

Zbog čega je duša nekog pjesnika ispod svjetlosti uništena?

Naga besmrtnost postavlja si pitanja nakon što je skuhalo grješne riječi i brodolomnike čekanja. Svaka je malenkost propast želje. Budući da nakon smrti lutamo bez stida i spola, nemoj stvarati život od algi u zimi. Jer, užad ostaje vezana uz nepostojanu prošlost. Svaka neodlučnost miče prepreke, ali nitko se ne usuđuje pomaknuti nasljedstvo pokrova a da ne podupre zidove stablom badema.

*

Krug se nikada sasvim ne zatvori. Izraz po svemu sudeći prikriva nešto neispravno: kao da iza nekih vrata postoje ulice bez izlaza kroz koje, prije nego što ono što je zabranjeno nestane među iverjem razmišljanja, bježe kriminalci s licima bijelih gusaka.

Mi smo stari alat, kisela voda, smola za koju nude mrvicu volje. Nitko tko je ostao šutjeti u ovom stoljeću ne pokazuje zanimanje za sumnju. A kad samo pomislim da je bio atom i da je odbijen u znak zahvalnosti za erotičnost u životu!

Od ovog trenutka, uz dopuštenje koje si uzimam, ukidam patnju guštera na suncu i smrt kao pojam. Premda to nitko ne vidi, jedna se točka puni krugovima.

*

Razgovarajmo o neobičnosti određene riječi! Jedva da ćemo nešto promucati, ali na taj ćemo se način pretvoriti u sakupljače povijesti. Povijest donosi svoj rizik i pišu je pobjednici, pohlepni za pticama uhvaćenim u letu. Ovdje, gdje obiluju rubovi, suočavam se s putem koji poznaju jedino odabrani. Pobrkao sam okršaje i ne mali broj pokušaja

da se pogledam u zrcalo u kojemu se jedino mogu vidjeti. Tijekom svih ovih godina pazio sam na svoje navodne potrebe i sada treba pokazati kako izgledaju moji stari papiri. Iza sebe smo, na zidu stare kuće, ostavili mačke i napustili ulice kojima više neću prolaziti. Otac je kršio ruke kako bih, kao i svi drugi, bio čovjek koji u nešto vjeruje, ali, vidite, uvijek je to samo djelomično.

*

Budući da smo smrtnici, ponekad se događa da radije sve napustimo i ne razmišljamo više. Sada, kad se uspomene isprepliću, širimo ruke i kroz rupe, preko djelića koji su smrti suvišni, ispada hrpa stvari. To je stari način da se razumije prolaz kiše. Štoviše, slava nikada neće pripadati lijepim junacima koji su napisali pisma iza zatvorenih vrata. Mi smo djeca taoca, današnji Homeri koji se nalaze onkraj duha, onkraj stvari.

*

Mladi pjesniče, ako još uvijek ne poznaješ more,
prije večeri poleti iza
tvoje ptice. Slijedi je.
Neka ne izgradi gnijezdo na nekome drugom zvoniku!

Ako ne poznaješ plavetnilo, stvori ga,
postat će vatra među nogama!
Ono je tako čarobno da kažem da je čarobnije
od uleknutog krova koji nas čuva.

A kad tvoje ruke više neće svirati,
ne brini! Zajedno ćemo gledati zvijezde.

Tajnu će među riječima čuvati ptice.

Izabrala i sa španjolskog prepjevala Željka Lovrenčić

TOMASZ DALASIŃSKI

Alte Liebe

(Izbor pjesama iz istoimene zbirke)

Kući

Na pragu izuvam cipele kao da je
prljavština koju donosim iz svijeta gora
od one unutra.

Okrećem ključić u bravi. Pauci leptirice i duhovi
nestaju u trenu
ne znamo gdje.

Otvaram vrata, palim svjetlo
i ulazim unutra. Ulazim unutra,
i mada i kući prestaje biti pusto

Upravo sada
više nego ikada
u njoj nema nikoga.

Tragovi

Kad sam bio šmrkavac, imali
smo u kući psa. Jedne je noći nestao
i nije ga bilo.

Ujutro sam našao tragove šapa na svježem snijegu
u polju pod zidom šume.

Do danas, čim
padne u nas snijeg, idem u polje
i tražim te tragove.

Vrata

Pred kućom pokojne bake.
Gledam kako moja majka

po prvi put od smrti svoje
otvara ta ista vrata koja je baka

prije ne više od tjedan dana
zatvorila posljednji put.

Seradela

Hranili smo kokoši lišćem seradele.
Sljedećeg dana sjekirom su im odsječene glave.

Cijeli svemir stane između
tog i onog:

Svemir je kap rose na rubu lišća
tren prije nego što padne
i razbije se.

Ubi

Kasno srpanjsko sunce
nad krovom staje. Trag dima iz dimnjaka jer je otac naložio
peć za toplu vodu. Iza dima polje, raž

koja čeka žetvu, dalje šuma i jezero u šumi
prekriveno vodenom lećom, put do tog jezera usred pjeva kosova
i ja na tom putu na žutom biciklu, u poderanim hlačama, s improviziranim

štapom za pecanje. Sve je to bilo moje
tako jako, jako davno, da danas ni sam ne znam,
je li to zapravo bilo.

Iz vrtića

Imala je štucne sa slonićima i ružičasti džemper,
papuče s trakicom na čičak, kosu
zavezanu gumicom.

Obećala je da će mi kada
nitko ne bude gledao,
dati pusu u usta.

Trideset pet godina kasnije
i dalje na to čekam.

Ponavljanje lekcije

Otac nije volio ponavljati sa mnom lekciju.
Volio je pivo iz frižidera, utakmice Lige prvaka,
crno-bijele vesterne i kotlete s kosti.

Noću, kada je mislio da je kuća odavno zaspala,
Slušao je kazete Breakouta, Skaldowa i Klenczona,
gledajući u prozor i valjda ništa ne videći.

Bio je sa mnom od početka i nisam htio vjerovati
da mi se to sve jednom naprosto može završiti.
Ali jednog dana počeo je nestajati, sve dok nije nestao.

Otac me malo čemu u životu poučio,
Ali tada kad je nestao, pokazao je kako ne biti,
i to da ću i sam jednom ponoviti tu lekciju.

Gubitak

Rijeka, ona teče, ne znajući da teče.
Ne znajući kako strpljivo
prima riblje ljuske, tijela insekata, udice za pecanje,

ljude. U toj rijeci prošlo se ljeto
utopio dječak, što ga je na tren ispustila iz vida
baka koja ga je čuvala. Utrčao je u struju, valjda

za loptom, i jednostavno nestao
pod nekim crnim valom. Nakon sprovoda, baka je
iz čistog mira pošla na to isto mjesto, skočila u rijeku,

kako bi, kako govore ovdašnji, izvukla unuka iz vode,
jer joj se nešto poremetilo u glavi za vijeke vjekova
i to je sve što je od nje viđeno. A ja sada

u toj rijeci moćim noge i znam da bih trebao
osjetiti na koži tvrdu i tešku hladnoću njihove smrti, i sram me je,
jer ne osjećam.

Riba

Stojim s ocem nad ribnjakom i promatramo ribe.
„Eno je!“ više otac i prstom pokazuje
Krug na površini vode. Gledam,
ali ne vidim.

Što duže gledam, to jače ne vidim
i osjećam se kao dječak pred zlatnim oltarom,
kojemu netko tumači
da je u stakalcu pokaznice

moguće vidjeti Boga i koji škilji,
ali ne može ništa opaziti sve dok shvativši
da najjednostavnije na svijetu
ne gleda kako treba.

zarad mira govori da je vidio,
a zatim se sebe srami jer u stakalcu pokaznice
nije vidio ništa osim
svog odraza.

U srpanjskoj toplini

Čitam u novinama da se prošle zime
u napuštenom stanu na Rejevoj na minus dvadeset
noću smrznuo beskućnik.

U trenutku smrti
imao je upravo toliko godina koliko ja imam sad, kada
u srpanjskoj toplini pokušavam napisati pjesmu o njemu.

I iako se ja
nikada zapravo nisam propisno promrznuo,
pretvaram se u led.

Životinje

Beskućnik koji sa psom dijeli komad kruha.
Jedni govore: muškarac s golubinjim srcem.
Drugi: taj stari magarac.

Ruka

Kuće, sakate kuće, prozori iz kojih vrišti tama, ulice u ruševinama,
pločnici puni tijela koje, jedući doručak, promatram u reportaži
o noćnom raketiranju Iziума i Harkiva.

Stavljam palac na crveni gumb daljinskog, želim to već jednom ugasiti,
zauvijek izići iz toga, i tada posred ekrana,
ta muška ili ženska, iz plastične vreće dopola stršeća

ruka, kojom je još jučer
možda netko držao nož, od štruce kruha odrezivao krišku, stavljao je
u usta.

Gredice

Prije sedam, osam godina. Toplo popodne. Kasno ljeto miješa se
s radom jeseni. Idem, lagano pijan, kroz polje krumpira.

Noga mi se zapliće u bujnim stabljikama, padam licem na zemlju
i ne mogu se iščupati iz dubokih gredica, i tada u tren oka

prisjećam se prabakine priče kako trideset i devete,
dok su u svibnju sadili krumpire, nisu još znali da će u rujnu, kad budu
bježali na istok od rata, listovi krumpira postati jedina zaštita
od rojeva štuka, što su nad njima prelijetale, i svakoga puta

vidjevši dolje ljude i kola s imovinom, spuštali let i pucali na njih iz karabina,
i naglo osjetim oštar ubod na bedru, i stavljam na njega ruku, i tražim ranu od metka,
i odahnem s velikim olakšanjem kada shvatim da me u bedro jednostavno ubola osa.

87

Dvije i devete, na četvrtoj godini studija,
nakon sto piva vraćao sam se šumom na Barbarki
i pišalo mi se, i skrenuo sam u grmlje,
i otkopčao šlic, i trebao sam početi,
kad odjednom kao iz zemlje niz crnih slova:
„MASOVNA GROBNICA 87 DOMOLJUBA“,
i osjetio sam da bih sada trebao osjećati
nešto stvarno veliko, ali osim boli
u mjhuru, nisam ništa više mogao osjetiti.

Sve jedno

Listopad ili studeni. Prije šest, sedam godina.
Prečicom sam išao šumom. Nad zemlju se nadvila magla. Bila je,
pa se podigla.

Kad se posve razišla, vidio sam da stojim
oči u oči sa srnom. Na tren, kratak kao otkucaj srca
gledala me s nepovjerenjem

i isti čas pobjegla u grmlje, nestajući
možda zauvijek, a ja sam krenuo dalje da dođem
sve do kraja.

Od tada znam da je sve
to jedno: magla, životinja i čovjek. Budu,
a zatim nestaju.

Brava

U staroj bakinoj kući mehanizam sata
cijelo vrijeme gura kazaljke, iako nema više nikoga

tko bi čuo razvučeno, meko šuštanje sekundi
i brzo kucanje godina. Uobičajena stvar: umiranje. Bilo je,

a više nema. Ni na koga ne čekaju u ormaru kaput i cipele,
nikoga ne zrcali ogledalo u predsoblju,

kroz prozor dnevno svjetlo ne upada nikome u oči.
i ta vrata s otpočетка oštećenom

bravom: iako se i dalje otvaraju,
nitko kroz njih ne ulazi.

Krumpir

Umro je Leszek, poznanik, monter za ventilaciju, nakon radnog vremena DJ u kvartovskom klubu. A nema ni dva tjedna da sam ga slučajno sreo u trgovini na povrću, dok je kupovao krumpir, ne znajući uopće, koliko mu je točno potrebno za ručak – i mislim da ću ga upravo takvog, s vrećama punim

krumpira u obje ruke, zagledanog u mene, kao da me bez riječi pita: „Misliš da je ovo dovoljno?“ pamtiti zauvijek.

Na crvene prugice

Kupujem s djedom rukavice za rad u vrtu.
Uzimam prve s hrpe, crne
na crvene prugice. „Uvijek kupuj dva para“,

dodaje djed, „jer nikad ne znaš,
kada će ti druge zatrebati“, i odmah mi te druge
gurne pod mišku, a ja

danas, nakon toliko godina, svakoga puta kada
kupujem rukavice, kao budala uzimam jedne
i odmah zatim druge,

a kasnije te druge bacim u neki kut
i onda kada mi trebaju,
ne mogu ih pronaći.

Anka

Nekad, dok kod nas nije bilo
nijednog trgovačkog lanca, svi u selu odijevali smo se
u istoj robnoj kući Anka

i ponekad se među nama nije moglo razaznati tko je tko.

A kada bi se kome dogodilo da dođe izvana,
bilo je dovoljno da promotri ljude,
i već je znao da se vratio.

Čovjek bez psa

Vidio sam u šumi čovjeka bez psa.
Hodao je ne žureći, izgleda, nikamo.
U lijevoj, stisnutoj šaci

držao je labavu, ofucanu uzicu,
tu i tamo pogledavajući na njezin drugi kraj
koji ostavlja trag na pješčanoj stazici,

kao da se nadao da će mu se još jednom
tamo dogoditi on.

Veće stvari

Pola sata pred zoru, kada jutarnje svjetlo
počinje prljati tihu, čistu tamu noći,
promatram puža kako se penje po zidu,
ostavljajući za sobom vlažan trag sluzi.
i znam da će, kad se nad zemljom prostre dan,
kolovosko sunce sasvim osušiti ti sluz,
a ja ću otići na stranu malo većih stvari
i nigdje neće ostati traga
iza onoga tko se uspinjao,
ni iza onoga tko je gledao.

Ovaj izbor pjesama iz zbirke Tomasza Dalasińskiego *Alte Liebe* (Wrocław, 2024.) s poljskog jezika na hrvatski prevele su studentice Paulina Šošić i Katarina Rajković pod mentorstvom Đurđice Čilić u sklopu kolegija Prevođenje poljskih književnih tekstova na studiju polonistike Filozofskog fakulteta u Zagrebu, ak. god. 2024./2025.

Iz dnevnika koprivničke književnice

BOŽENA LOBOREC

Sirove misli (2. dio)

Iz drugog niza dnevnika bilježnica Božene Loborec 1976. – 1994.¹²

Priredila i izabrala Dijana Sabolović-Krajina

*Pametna pamti, mudar zapisuje
Verba volant, scripta manent*

Bilježnica 11: siječanj 1987. – kolovoz 1987.

[...] Došao k meni u knjižnicu Desnica, urednik Glasa, veli mi da se Svilarška 6¹³, a i njegov direktor, vrlo uzbudila zbog mojeg napisa u Glasu (penzionerskih!), da je Julio posebno zvao direktora zbog onog strahopezdeca u zadnjem broju. Zbog svega toga moli me Desnica da se ne ljutim što mi članak o kulturi ide kao – pismo čitaoca. Baš sam se od srca nasmijala. Velim mu. Pa ja sam to htjela predložiti da ga tako objaviš i da se time ogradiš od mojeg mišljenja. Bio je Desnica sav sretan što je to tako jednostavno riješio. A kaj bi iza mene trebao stajati Glas kad je meni dosta da iza mene stojim – ja.

12 Nakon izbora iz prvog niza od deset dnevnika bilježnica iz razdoblja 1958. – 1980. koprivničke književnice Božene Loborec (Koprivnica, 2. 6. 1926. – Koprivnica, 3. 1. 2003.) koji je priredila Lidija Dujić za *Artikulacije* br. 17/2024., ovdje donosimo prvi dio izbora iz drugog niza koji se sastoji od 17 dnevnika bilježnica iz razdoblja 1976. – 1994. (ovdje donosimo izbor iz bilježnica br. 1–10). B. Loborec vodila ih je pod nazivom *Sirove misli* i dva mota: *Pametna pamti, mudar zapisuje* i *Verba volant, scripta manent* (*Misli lete, zapisano ostaje*). Zapisi su izabrani tako da daju uvid u književno i publicističko stvaranje književnice kao i književno-društveni milje u kojemu se kretala u navedenom razdoblju.

13 Svilarška 6 u Koprivnici bila je adresa Općinskog komiteta Saveza komunista Hrvatske i ostalih političkih organizacija, ujedno metafora za lokalnu političku moć.

No, tak smo to riješili, ali meni je posebno zadovoljstvo saznanje da me u Svilarskoj 6 pažljivo čitaju.

A Desnica me moli da penzionera pišem dalje jer, veli, da ljudi to jako vole čitati i da ima puno pohvala zbog tih tekstova.

Pa da razbijemo žabokrečinu, to je istina. [...]

E, ovako, u Glasu je izišao moj članak o kulturi u Kc. Mnogi mi vele: Odlično, ali kako si se usudila? Bila sam kod novinara i dođe Tom i veli da je putem razgovarao sa šestoricom ljudi i da su svi oduševljeni, ali da misle da će me sad politička struktura strpati u penziju. Branka mi pak veli da sam povlaštena, jer to što mogu ja ne može, veli, nitko, nitko u Kc se ne bi usudio reći jer, veli, ti imaš dobru prošlost političku, iz Partije te ne mogu baciti van, a – pred penzijom si pak ti i tu ne mogu ništ. Pa tak, zapravo, i jest. Tko mi što može? Nitko ništ. Uglavnom, ovo moje pisanje i moje mišljenje mnogi pozdravljaju, što bi se reklo, stoje iza mene. A to je važno. A Desnica mi veli opet za Penzionera da je odličan i moli da pišem dalje. I hoću. [...]

A danas je polovica tjedna, srijeda, 18. veljače i danas čujem da je moj Husni – ukinut. Zabrana je došla iz „Podravke“ od Kapuste zbog onog što sam napisala da su se na PRC-u potukli. Taj isti Glas donio je brojeve točne o plaćama naših rukovodioca, a među njima i Kapustinu. Kapusta se jako pobunio jer da ta brojka nije točna. Sazvao je novinare, a tako je došao na red i Husni. Novinari su morali reći tko je to i tako – nema više. Urednik Desnica veli: do daljnjega, dok se duhovi ne smire.

Eto, što se dešava kad govoriš istinu koja našim „bogovima“ općinskim ne paše. [...]

Ostala sam u petak (20.) doma zbog spremanja, ali sam otišla po Glas da vidim što je sad sa lajavim penzionerom zišlo. Desnica mi je napisao u Post scriptumu komentar kakav može dati samo onaj koji nema putra na glavi.

Kasnije me nazvao, veli da je odmah po izlasku Glasa bilo interven-cija iz sedmerokatnice¹⁴, da su opet vikali i špotali. Ali Desnica i direktor Glasa su se prestrašili da sad više neću pisati. Rekla sam da hoću.

I hoću, jasno!

Kuću sam si lijepo očistila i sad sam mirna s te strane pa ću napisati odgovor. [...]

Husnija smo napisali, nadam se, na opće zadovoljstvo. Ma, ako ću

14 Sedmerokatnica – naziv za zgradu u kojoj se nalazi uprava Podravke, metafora za gospodarsku moć u Koprivnici.

pravo, imam oko 10.000 čitalaca tjedno, a to nije mačji kašalj. Treba se potruditi. Pa i trudim se. [...]

Bila sam u petak (17-oga) u Zgb u Akademiji¹⁵ na sastanku zbog Miškine. Frangeš tamo priča kako je plemićkog porijekla, Mihanović takoder, a ja velim: „S tim se ne mogu pohvaliti, sigurno znam da su mi djedovi bili grofovski kmetovi.” Upadica nije „legla“, prešli su preko nje kao preko duha na cesti. [...]

Odmah prvi dan sastanak o 100-godišnjici Miškininog rođenja. Na sastanku bio Miškinin unuk Zvonko Pavlek. Razgovarali smo poslije sastanka čini mi se ljubazno. Miškina je jedan od onih uz koje je vezano moje djetinjstvo i stalo mi je da Miškina dobije na značenju. [...]

Izišle su mi 4 pjesme u antologiji hrvat. kajk. pjesništva Ogenj reči koju je priredio dr. Joža Skok. Zovu me na promociju, ali ne znam da li ću otići jer sam premorena. [...]

Rekao mi je Kalinski da mu se Bajkači jako sviđaju. I to mi je drago.

Kažu da smo mi podravski poete izišli ispod Galovićevog kaputa. Ja nisam. „Čez mene ljudi idu“, napisala sam jezikom koji mi je bio najbliži, materinski, a „Bajkači“ su možda malo zavirili pod Kerempuhov kaput. Tako stoje stvari. [...]

Miškina

Radim na obilježavanju Miškine. Do sad, eto, pola stoljeća o Miškini su govorili, a govore i danas nazovi političari i nazovi pisci, a sad bih htjela da o njemu progovore s najvišeg našeg vrha kojeg momentalno imamo. Miškinino ime se nije smjelo u Kc ni mnogo spominjati. Nije bilo zabranjeno, ali nije bilo niti preporučljivo. [...]

Čitam knjigu Jože Skoka „Kajkavski kontekst hrvatske književnosti“ i „Moderno hrvatsko kajkavsko pjesništvo“.

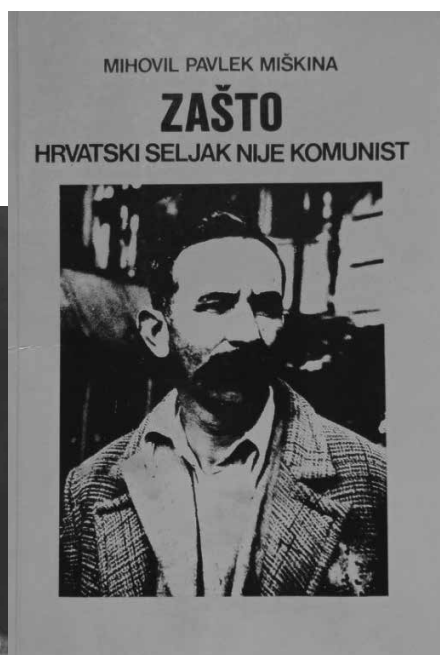
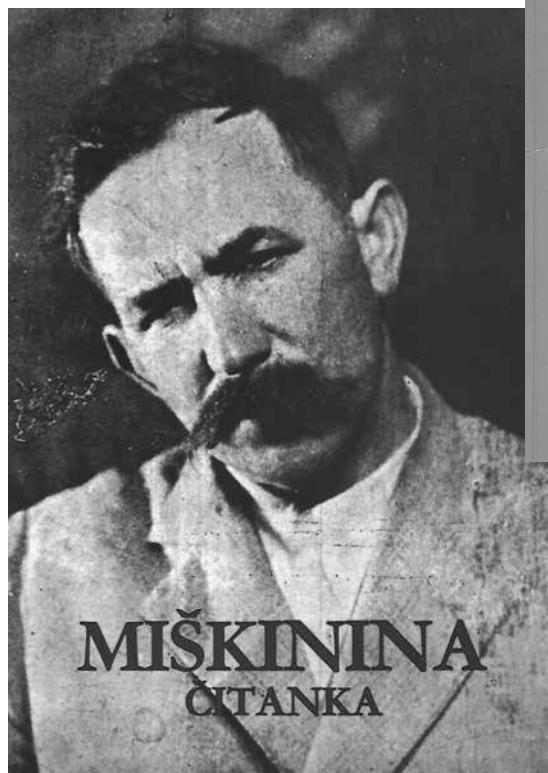
To su izvrsne knjige. Prve koje tom problemu pristupaju na najozbiljniji i naučni način, o tom problemu nisam čitala do sada bolje i ozbiljnije i sveobuhvatnije. [...]

Pročitala sam toliko skrivanu i zataškavanu Miškininu brošuru Zašto hrvatski seljak nije komunist i nije mi jasno zašto se o toj brošurici ne govori otvoreno i jasno. Zašto se zaobilazi i skriva. Nema se zašto. Miškina se, kao prvo, prihvatio govorenja o nečemu o čemu je pre malo znao. Drugo, iza mnogih Miškininih stavova stajali su i komunisti. Treće, Miškina je bio protiv svih ratova, vjerovao je u prosvjećivanje

15 Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

naroda, a znao je da dolazi borba i kaže doslovno: Selo je golo, selo je opljačkano, selo je nezadovoljno. Radnik još više. Sprema se zlo. Dio svijeta krvari. Mi se bojimo da to ne dosegne i nas. I četvrto, najvažnije, Miškina nije bio komunist, ali bio je više od toga: humanist. I – koliko sam bila u pravu kad sam ga usporedila s Gandijem. On jest naš Gandhi! Na jednom mjestu Miškina kaže: A za koga da (seljak) krvari? Zar za kapitalističke špekulante, za fašiste i marksiste, za klerikalce i masone, za nasilnike i izdajice?

Miškina kaže da će hrvatski seljak svoj cilj postići prosvjetom i slogom, ustrajnim radom i borbom. Miškina vjeruje u radnika, ali ima i sve Radićeve zablude kako da se iziđe iz teškog stanja u kojem se nalazio i seljak i radnik [...]

Bilježnica 12: kolovoz 1987. – 16. studenoga 1988.

[...] Pišem tu kako od pisanja neće biti ništa, a cijelo popodne pišem Husnija i sva sam se iskrivila [...] No, sad! Nije da mi nije drago, jasno – drago mi je, ali da je taj Husni baš tako vrijedan, em to pak ni. Za našu malograđansku i klimavu Koprivnicu on je osvježanje i to ljudi tako doživljavaju. Kao koka-kolu ili tonik. To je sve. Samo, dajbog da se održim kao koka-kola! Istina je da mi se onaj Husni kojega sam zadnjeg napisala uvijek najviše sviđa. Tak i ovaj kojeg sam napisala danas. Do petka kad Glas izađe potpuno se ohladim i ako ga pročitam, a to je obično u subotu, uopće mi se više ne sviđa. I mislim si: a kaj ja to bljezgarim! No, kad narod hoće, onda nek ima tak kak ima. Bolje nije valjda ni zaslužil. Tak je to s mojim Husnijem, a postao je već u Kc pojam. To je. [...]

Organizacija „Galovićeve večeri“ me dotukla, crkla sam od umora, a sad još Miškina. Valjda bu i to prošlo. [...]

I promocija Miškinine čitanke je prošla i bilo je sve u redu... Hvala ti bože što je sve to prošlo. [...]

Konačno, 25. 9. 87. Bila je završna proslava u povodu 100-godišnjice Miškininog rođenja, naučni skup održan je u Podravki i akademija u Đelekovcu. Sve se završilo dobro. [...]

Eto, već je subota. Cijeli tjedan nisam otvorila ovu bilježnicu.

Jučer, petak, 16. 10. Baš je bilo frke. Ujutro zove me Desnica i veli da je njegov direktor dan prije vikao da mu je dosta Husnija i nešto je sa Husnijem povezivao Gažija, tj. Husni je Gažijevac. Veli izišlo u Ekspres Politici beogradskoj neki članak o Gažiju. [...] ... (ukratko) da se Gaži javlja u „Glasu Podravine“ pod pseudonimom Ivan Husni „s jasnim porukama sijanja nemira među građanstvom u stilu koji je svojstven samo P. Gažiju.“ [...]

S mojim odgovorom u Glasu Podravine konačno smo stavili točku na priče i pisanja da je Husni Gaži. Odgovor je dobro primljen i u politici lokalnoj i kod građana. I ja sam vrlo zadovoljna odgovorom. [...]

Ali, uzme li netko Glas za deset godina i pročita Husnija, čudit će se njegovoj blagosti i naivnosti, a neće znati kakvu muku muči taj Husni za svaku riječ koju napiše da bi mu je objavili. Jer – Husni nije dirigiran. On je nesvrstan, a to se ne smije biti. Za to se dobije po prstima. [...]

24. veljače (88.), srijeda, javili mi da sam dobila republičku nagradu „Kata Pejnović“ koju ću svečano primiti 8. marta u Zgbu. Jesam li se obradovala? Više nisam nego jesam. Moram biti poštena i reći da me više obraduje kad od nekog čujem da mu se sviđa Husni, a ne volim svečanosti nikakve. To me opterećuje. (...) Drago mi je što me se moj

grad sjetio, to da, ali bilo bi mi draže da sam dobila nagradu koprivničku „7. studenoga“. Zašto? Valjda zato što mislim da je to mnogo teže dobiti jer nitko nije prorok u svojem gradu.

A snijeg i dalje pada. [...]

Danas, 18. lipnja dobila sam tužbu Okružnog privrednog suda u Zgbu – tuži me Zvonimir Kulundžić zbog „Miškinine čitanke“. Za – autorsko pravo!? O, svetoga ti boga.

Niš! Idemo pisat Husnija, danas je subota! [...]

Hoćeš-nećeš, iznervirala sam se zbog te proklete tužbe. Prokleti senilac i svi oni koji su ga na to nagovorili. No, stvar je uzeo u ruke naš pravobranilac, krivicu ćemo priznati, pa kaj! Hodam po gradu kak blesača! Bila sam kod svih političara. Oni su me usosili! No, dobro! Bumo im vrnuli, ne političarima, oni nisu krivi nego ovima koji su mi ga smjestili. [...]

U prošlom Glasu izišao je intervju s B. J.¹⁶ u kojem veli da sam u Kc ja jedini književnik, za M. Đerek će se tek vidjeti, a ostalo su amateri. Zvala sam je i rekla joj da nam se posle ovoga grdo piše u Kc! Bit će srdžbe! Veli ona – pa nek se srde! Da, lahko njoj, ali u toj Kc živim ja! [...]

Sad je došlo vrijeme kad ne samo da ćemo zapisivati iz dana u dan što se događa na kalvariji na kojoj je Jugoslavija, nego ćemo zapisivati iz sata u sat. [...]

Veli mi Kuzel da je Husni jako popularan i da ljudi sasvim ozbiljno vele „to je Husni rekel“ i veli da kad nešto Husni veli, to ljudi jako prate i vjeruju Husniju. No, si videl, mislim si: nisam ni znao da imam svoju stranku! Pazi da ne postanem lider, to je u današnjoj politici jako važno, ali srećom, nemam političkih ambicija. [...]

Meni se čini da ja neću ništa moći pisati tako dugo dok god se igram s tim Husnijem. To je, zapravo, kao mora. I ne radi (piše) mi se to, a opet – neće mi se prekinuti. Zašto? Ali da se ne mogu ni na što drugo koncentrirati, to je fakat. Taj mi Husni i treba i ne treba. Ha, ja sam blizanac i to jedan, a taj drugi je Husni. Jedan bez drugoga ne možemo, a idemo si jako na živce. On meni ide. A od tih ću nastavaka napraviti knjigu s naslovom „Sto i jedna zajebancija s predgovorom“. Jasno dok bude 101 nastavak. Kad već ne mogu ništa drugo pisati, bilo bi dobro to početi sređivati i pretvarati u knjigu. Ah, treba početi nešto ozbiljno raditi.

16 B. J. – Božica Jelušić.

Bilježnica 13: 16. studenoga 1989. – 15. 6. 1991.

[...] Izišla je u Glasu presuda suda s Kulundžićem. Već me pitaju ljudi – što je to? Ah kaj bi bilo. Digao ustaša glavu, ja mu naletjela i – što? Nema veze! [...]

Ja sam napisala mog Husnija, čudo božje, kako se u ovoj teškoj političkoj situaciji snalazim. No, da mi nije lako, nije mi. Sad se očekuje sastanak CK SKJ i smjena Šuvara, jer ga Srbija, odnosno Vojvodina i Crna Gora, optužuju za vrag si ga sam zna što. Vlada je obezglavljena, partija također, srpski nacionalizam nije bio takav ni u staroj Jugoslaviji, situacije se mijenjaju svakodnevno, uglavnom – zastrašujuće sve skupa. [...]

E, ovaj dan treba zapamtiti pod datumom. Danas je ponedjeljak, 29. 5. 89. Jučer nedjelja, cijelo sam se popodne mučila s Husnijem. Dođem ujutro u knjižnicu, taman gledam knjige, kad – Glišo Popović. Ja sam se sakrila, nije me vidio, s njim je razgovarao Joža¹⁷. Joža mi veli da je jako ljut i nek se čuvam. Odem ja kod novinara, a tamo isto neka čudna situacija, vidim da Ruža neće sa mnom razgovarati, svi se čudno drže. [...] Vlado mi veli (on zamjenjuje Desnicu) da su upravo imali sastanak i da su odlučili da napišu ispriku i da su odlučili da Husni do daljnjega ne ide. Dobro, velim ja. Veli da je Popović i tamo napravio rusvaj.¹⁸

No, doma sam si odlučila da se preselim u Podravkin list. Nazvala sam Pavleka, ali ga nema do petka. Otići ću k njemu i probati se dogovoriti. A u Glas ću dati oglas da se Husni preselio u Podravku. Neću više pisati za te pijane novinare. Popović im je došao kao keč na jedanaest da me mogu obustaviti. E, baš ćemo vidjeti. A glupom Gliši Popoviću fali kultura (...) Sad mi je pak navečer telefonirao Kuzel da će moju izjavu za Popovića ublažiti. No, dobro, fućka mi se!

U gradu se priča o mojim batinama od Gliše. Ljudi se zgražaju. Bili Branka i Mićo, da vide jesam li živa. [...]

2. lipnja – moj rođendan. Bože, koliko imam godina, to nikad ne znam. Sramota me tu zapisati, ali išla sam računati na računar da vidim koliko ih se naredalo. Baš sam se razveselila – samo 63, mislila sam da je više. Smešno, ali istinito [...]

17 Joža – Josip Blažek, naslijedio B. Loborec na direktorskom mjestu Knjižnice.

18 Glišo Popović, općinski službenik, tog je dana fizički proganjao Boženu po gradu, čak je i tukao, zbog toga što ga je prozvala u svojoj kolumni da pod radnim vremenom dolazi u knjižnicu čitati novine. Natjerao ju je da napiše ispriku u novine i zaprijetio sudom i njoj i novinarima.

Javila mi se danas (16. 6. 89.) Maca Jambrešić¹⁹ i javlja mi da izdaje novu knjigu u vlastitoj nakladi u ludbreškoj stampariji (za 400 hilj. st. dinara). Odlučila sam da to učinim i ja sa svojim pjesmama. I to „Dječak je korak do prašume”. Odmah sam počela pjesme prepisivati, složiti u rukopis i po mogućnosti drugi tjedan u Ludbreg i dati rukopis. Tako! [...]

Izišao je Feferon (29. 6.) s mojim priložima, ali i jedan članak o tome kako sam dobila batine i kak novinari štite jačega a ne slabijega. Mislim da je to pisao Hans. Branka mi je odmah telefonirala. Oduševljena je. Bila sam popodne na groblju, Zita mi je donesla Feferon.

Psihički sam sasvim u redu, potpuno sam se oporavila od svih šokova i jako se dobro osjećam. Da, samo što mi je za to trebalo – mjesec dana! Ali čvršća sam nego prije. A i to je važno. [...]

Danas je 12. 7. 1989. (srijeda). Danima nisam ništa zapisivala. Hoću. Htjela sam da dovedem stvar do kraja pa da onda napišem. Dakle, danas sam se dogovorila s Mažarom da mi objavi knjigu Dječak je korak do prašume. Odnosno, da je on štampa, a da ja budem sama izdavač. To smo se danas dogovorili. Za cijenu. Knjiga će biti, a to je jedino važno. [...]

Od one moje grdobe što sam je napisala o svom školovanju radim jedan kratak „sastavak” (5-6 kartica) Sjećanje na moje profesore, što ću dati za P. z.²⁰ Mislim da ću to napraviti još ovaj tjedan. Ruka me, jasno, opet boli i jedva pišem, ali ću napisati. [...]

26. 9. 89. Već 5 godina govorim da idemo u građanski rat. Kažu da sam luda, da bulaznim, ali mi zaista idemo u građanski rat. Politička situacija je svaki dan sve gora. [...]

28. 9. 89. Da, počela sam pisati datume, jer su sad datumi jako važni. Danas je u Skupštini pokrenuto pitanje ustavnosti slovenskog, ali i svih drugih (srpskog) ustava. [...]

9. 10. 89. – poned. – Danas mi je javila Aiša Zahirović iz Sarajeva da je knjiga antologije jugosl. pjesnikinja (među kojima sam i ja) prevedena na španjolski. Poslat će mi taj materijal. [...]

11. 10. 1989. – izišla moja knjiga „Dječak je korak do prašume”

Ah ta knjiga! Nikak i nikak da ugleda svjetlo dana. Neko popodne dođem ja do Mažara (koji je štampao knjigu) a korice odštampane crno! Pala sam u nesvijest, bog mi prosti – kao partecet! Tako je dugo-

19 Maca Jambrešić, koprivnička spisateljica.

20 Podravski zbornik.

voreno, vele, s Boršom. Molila sam, pa su napravili nove korice u zelenom i sad je dobro. Ljuta sam bila na sebe što se pačam s Tomom, što sama ne napravim ono što znam napraviti. Ali sad je dobro. I špiglirala bih sama bolje, ali – dobro je sad kak je.

Glavno da je izašla! [...]

Nekako sam se malo primirila zbog moje knjige. Da, s vremenom sve dođe na svoje mjesto. Dijelim je prijateljima – poznanicima. Svaki dan nekom odnesem i dam. Barem onima za koje mislim da će je pročitati. Javila se Božica. Sviđa joj se knjižica.

Izišao je i Feferon s moja dva priloga (Husni i jedna humoreska). U glavi imam novu humoresku pa ću je, nadam se, ovih danas napisati.

Srela sam Boška Prosenjaka, književnik, Koprivničanca koji živi u Zgb, bratića Nene Boršo pa mi je dao svoju knjigu Divlji konj da nešto napišem za Glas, ako Boršo uredi da uđe.

Ovih je dana bilo prekrasno jesensko vrijeme, danas (nedjelja) malo se naoblačilo. [...]

Nedjelja, 21. siječnja, a vani neobično toplo, čak +8, išla sam po novine na kiosk u šlapama. [...]

Rukopis za svoje stare i nove kajkavske pjesme sam dovršila, zapravo sam negdje na kraju. E, sad, bude li snage treba naći izdavača. Promijenila sam i naslov. Zvat će se „Za moje blizance“, a ne kako sam prije mislila (Zgubljeni mravac) jer je M. Matiša napisala neku knjigu sa sličnim naslovom. A ovaj je i bolji i odgovara prvoj, uvodnoj pjesmi.

Razmišljam nešto i o knjizi za djecu, inspirira me Petar²¹, počeo ću sa zapisima pa možda nešto bude i od toga. Jasno, ako ozdravim. [...]

Konačno je u ovom prvoaprilskom broju Glasa Podravine završen Kulundžićev napad na mene koji se vukao kroz 4 broja i koji su „udesili“ koprivnički novinari koji mi ne opraštaju što sam se drznula dirnuti u njih. Svejedno mi je. A većina je koprivničkih novinara šupljoglava, to je fakat. Šta se tu može! Živi u svijetu u kojem živiš i – amen! Kulundžićeve napade nisam čitala. Senilnih razmišljanja sam sita. To imam i doma svaki dan. I – fala! Ne bum još za to trošila na novine. (Novine sam svejedno kupila, te sam napade spremila, ali ih nisam čitala. Bum vre!)

28. 5. poned. (1990) [...] Danas sam poslala u Radio Zagreb svoju knjižicu „Dječak ...“²² i to urednici emisije „Zašto tako“. Napisala sam joj ovaj tekst:

21 Petar, sin Boženine nećakinje Sanje.

22 Dječak je korak do prašume (Koprivnica, vl. nakl., 1989.).

„Gotovo redovito slušam Vaše simpatične emisije 'Zašto tako'. Nedavno ste postavili učenicima pitanje: tko si ti? Kako sam napisala pjesmu s gotovo istim pitanjem i objavila je u knjižici namijenjenoj mojim učenicima i prijateljima, Vaše me pitanje ponukalo da Vam pošaljem knjižicu, to prije što su u njoj manje-više problemi s kojima se i Vi bavite u svojim emisijama. Primite je kao zahvalnost za Vaše lijepe emisije.“

No posvetu na knjizi sam jedva napisala jer opet nemrem ništ s rukom. [...]

10. 6. 90. (ned.) [...] Mislila sam da se moja prva kajkavska pjesma izgubila, ali danas sam je našla. Nažalost, na njoj ne piše datum, ali mislim da je nastala negdje 1964/65. Sjećam se tog dana jako dobro. Bila je jesen, magla, predvečer. Bili smo u staroj kući na Trgu Republike. Možda je pjesma nastala i prije nego ja mislim, ne znam, ne sjećam se, ali se dana sjećam. Hladno, magla, a u dvorištu stoje kola puna repe. Otac je obrezuje i sprema u podrum. Da se ne izgubi opet prepisat ću je ovdje, ta zaboga, ipak je to moja prva kajkavska pjesma. Ne znam zašto je nisam objavila u zbirci Čez mene ljudi idu.²³ Ali poziv da napravim tu zbirku došao je tako nenadano od Draganića, urednika KAJ-a, da se nisam pravo ni snašla.

Dakle, moja prva kajkavska pjesma glasi:

Moj otec v jesen

Po vulici se kesna jesen vleče
z gustemi meglami na svojem repu,
kaj otrovna kača se frče po ocu
koj zmržjenih prstov pospremlje repu.

Vu blatnem dvoru prezebleni otec
s pluć spuhavle mokroga zraka.
Vu goli oreh i v otprtu lesu
skrivečki huće i čeka severnjaka.

Jesen se zmotala kaj majkino klupko
i vu srce mu se kaj žnora zaplela.
Još se spuhavle al z jenim okom
vu zimu gleda kaj Isus s raspela.
[...]

23 Čez mene ljudi idu (Zagreb, časopis Kaj, 1970.).

Bilježnica 14: 15. 6. 1990. – 13. 12. 1990.

15. 7. 90. (ned.) Jučer me podvečer nazvala Božica. Jasno, da me pita jesam li pročitala u „Vjesniku“ njen prikaz o Dickinsonovoj. Jasno, pročitala sam. I tako, riječ po riječ kažem joj da imam jednu pjesmu koju sam dobro napisala, ali koju bih njoj posvetila jer – kao da sam je njoj napisala. Pjesmu ću objaviti u Podr. zborniku. Dogovorile smo se da joj pjesmu prepisem i pošaljem. Danas sam to napravila. Pjesma glasi:

Glas

Božici Jelušić 1990. g.

Netko izglasa više i uplašen strepi
hoće li vrijeme doći s ljutim mačem,
jer nitko se neće naći da ga slijepi
ponovno. Šutke mu u pomoć priskačem

očima i svojom sijedom glavom na ramenu
jer ja sam tiha uvala, a morske su zmije
daleko. Zaspiti možeš na toplom kamenu
ako preskočiš more prije nego te opije.

Ne budeš li htio družbu koju nudim
i topli kamen mjesto gorka lijeka,
morat ću glas božanski da posudim

pa da te namamim varavošću govora,
lažnim obećanjem o šalici mlijeka
i mekim logom na lišću od lovora.

(1977)

Usto sam joj poslala pismo ovog sadržaja:

Draga Božice!

Eto, to bi bila ta pjesma. Napisala sam je 1977. g. pod dojmom jedne spoznaje (koju sam negdje pročitala, ne znam točno gdje) da ljudska riječ sve preoblikuje, da ništa nije kad je izgovoreno onako kako jest. Netko pametan je rekao da se istina uvijek prepolovi kad se izgovori. Znaš onu: granice moga jezika su granice moga svijeta. Ali uvijek – granice.

Kad sam pjesmu pročitala ovih dana, shvatila sam da sam je, zapravo, napisala za tebe, uostalom, prosudi sama.

Nedavno sam pročitala jednu izvrsnu knjigu Juliana Barnesa, Engleza, pod naslovom „Flaubertova papiga“, kako je, zapravo, nemoguće ispričati tuđi život jer to možda jest ta papiga, a možda i nije, tj. možda jest taj život, a možda i nije.

Trebao bi nam božanski glas, ali nije li i on varav?

To bi bilo to.

I oprostite što pišem mašinom. Ako mi je išta antipatično, onda su to pisma pisana mašinom, ali ja, nažalost, drugačije više ne mogu pisati. A pisanje mašinom mi zadaje posebne muke, također. Toliko me to ojađuje da, u povjerenju, daljnji mi život i nema smisla. Gorko, ali istinito, i nije afektacija.

Zbiljam te puno volim

(potpis) [...]

Dva plodonosna dana. Najednom mi je sinulo i napravila sam rukopis „Za moje blizance“ do kraja. Prepisala preostale pjesme, doradila loše i sad – to je to. Još me gnjavi jedan loš stih i onda će to biti gotovo. To mi je dalo poleta. U kući je mir: djeca su u Zgbu. Još samo da smjestim oca i onda na posao. Još bih htjela toliko toga napisati. [...]

Pada mi na pamet da sam ja sve svoje pjesme – prohodala. Sve sam smislila hodajući. Da bih mogla misliti, moram hodati. Pa i sad (ne ovog časa) dok pišem, svaki čas se dižem i idem u kuhinju. I tako hodajući po stanu smišljam što ću napisati. Pa i ovaj dnevnik tako pišem. Hodajući promislim pa zapišem. Samo, nekad me tako boli ruka da od pisanja nema ništ. Ostaje samo hodanje.

Navečer još nekako mogu pisati, po danu nikako.

Prošla je ponoć. Kiša pada. Idemo spat. [...]

Krleža veli da mu je prvi književni uspjeh bila jedna školska zadaća koju je učitelj pročitao pred cijelim razredom (Krleža ju je napisao drugome). Tako mogu onda i ja svoj prvi književni uspjeh smjestiti u

pučku školu jer je moju zadaću moja učiteljica Evica Maras pročitala pred cijelim razredom, valjda u trećem ili četvrtom pučke. Iz te zadatke pamtim rečenicu da ću biti domaćica kao moja mila majčica. Očito sam već tada imala uho za rimu. No tak, imamo nešto zajedničko ni manje ni više nego s Krležom.

Hahaha!

Da, i još imamo nešto maltene zajedničko: Krleža je ponavljao četvrti razred gimnazije, a ja treći. Ja sam imala svoju muku leto dan prije.

10. 12. 90. (pon.) [...] Gledam što je sve od „umjetničkih“ djela izišlo vezano uz Kc i mislim si na svoje prijatelje književnike kojih više nema. To je najprije Drago Ivanišević kojemu su se jako dopale moje pjesme skupljene u knjižicu „Dječak je korak do prašume“. On je mnogo hvalio te pjesme, rekao mi je da će mi napisati predgovor knjizi kad bude gotova. No, desilo se što se desilo. Ja sam s pjesmama otezala, Ivanišević je umro, a kad je umro, mislila sam da te pjesme ni neću nikada ukoričiti. Lani sam to napravila, skromno i potihlo, neprestano se sjećajući Ivaniševića i tugujući za njim. Onda, bio je i Gustav Krklec, koji me zvao „princeza“. I on je imao dobro mišljenje o mom radu, o knjizi „Četiri dječaka“²⁴, on je i napisao Mladosti recenziju (tako mi je rekla Ana Kulušić, tadašnja urednica u Mladosti) u kojoj me (po Aninim riječima) jako hvalio. A tu su i drugi. No, sve je to bilo. Danas? Danas ništa. [...]

13. 12. 90. (čet) [...] Pala mi na pamet ona djevojčica što mi je ljetos donijela svoje pjesme na ogled. To je curica od 12-13 godina, curica u kojoj su se probudili prvi sokovi i sad je – propjevala. A pod utjecajem vrlih i „domoljubivih“ nastavnica propjevala je i o rodoljublju. Tu djeću toliko u ovim našim užasnim šuvaricama-školama toliko kljukaju s rodoljubljem da djeca izrimuju sina – domovina i misle da su veliki pjesnici. To je napravila i ta curica. Što sam ja njoj rekla, to više ne znam, ali trebala sam je, ako nisam, okrenuti k promatranju života oko sebe, k cvijetu, travi, suncu, prijateljicama i uputiti je da najprije jedan cvijet dugo, dugo i dugo gleda, a onda da pokuša napisati pjesmu, eventualno, ali baš o tome cvijetu i ni jednom drugom. Naši trinaestogodišnjaci ne znaju g l e d a t i, a ni opažati, pa ni pisati. Oni čitaju u školi Čopića, recimo, i pišu rodoljubne pjesme. Bože, kaj god. Trebala sam u tom smislu posavjetovati to dijete kad je već pokucalo na moja vrata. To reći, reći joj da to što sam joj rekla zapiše i da to pročita za 10

24 B. Loborec, *Četiri dječaka i jedan pas: istinite priče* (Zagreb, Mladost, 1973.).

godina, ne prije. Tada bi joj možda bilo jasno. Ali što da učiniš s takvom curicom u tih pola sata razgovora i koja je donesla „svoje pjesme na ogled“, ali s namjerom, kao što mi je rekla – da joj to stampaju „jer drugarica ta i ta misli da bi to trebalo štampati“. Ah, kaj god. Ta drugarica je neprijatelj tome djetetu, a ne prijatelj. Ulijeva nade tamo gdje se to ne bi smjelo raditi. I upropasti dijete od kojega bi možda nešto i bilo strpljivim radom.

Zašto mi se danas ta curica nametnula u pamet i zašto baš danas o njoj mislim, sam bog zna. [...]

Bilježnica 15: 14. 12. 1990. – 31. 12. 1991.

18. 12. 90. (ut.) [...] Božica mi poslala Modru lastu s mojom pjesmom Severcu u Koprivnici. Jasno, sretna sam. [...]

10. veljače 91. – ned. – [...] Cijeli dan prepisujem pjesme za Krapinski festival. Izabrala sam srednju žalost, jer nešto bolje tamo ne prolazi. Pred 7–8 godina sam im poslala Štefinine *Bajkače*, ali jasno – nisu prošli, iako su ih spomenuli i u novinama. Sad sam odabrala Ta naša reč, Koprivnici, najdražešemu gradu i Zaljubljeni stolec. Šanse ima Ta naša reč, možda i Koprivnica, a Stolec, koja je najbolja – nema šanse. Krapinski je festival srce drapateljni, tamo prolazi samo sladunjavost. Nažalost. Ove se godine budu narodoljubovali, fala ti bože. No, i ja sam se prisvrstala k tome.

Od prepisivanja na mašini bole me i leđa i ruka.

16. veljača 91. – sub. Neprestano se pitam kome trebaju ovi moji dosadni i bezvezni zapisi, to svakodnevno črčkanje po tim bilježnicama, a još me i boli ruka pa i ne mogu pisati. Ah, kome trebaju? Zaboga, meni trebaju. [...]

Svibanj 91. [...] Danas sam malo pisala. To je jedina utjeha. Ali ruka me boli, pamet radi slabo.

U Jugu mi smo u Kc još mirni, inače svud se puca. Božica veli da je bila u Rijeci jedva se vratila jer je pruga bila minirana.

Četnici svud oko nas. Oni nas zovu genocidni narod i ustašama. Užas jedan. Svi govore o ratu, a rat već jest. Meni se iz Kc nikud ne ide.

20. srpnja 91. – sub. Čuda su se počela događati. Jučer sam navečer bila u Đurđevcu na otvorenju Turkovićeve izložbe (9 g. od smrti) i tamo su se desila – čuda. Tamo je bio Kuzel koji je sad urednik Glasa. Veli mi da je htio doći k meni, ali eto sad me vidi i – moli da se Husni vrati u Glas. Zamalo sam se onesvijestila od iznenađenja. No, jasno,

nisam objeručke i objenoške prihvatila, nego sam rekla da ću mu odgovoriti za mjesec dana. No, da sam bila sretna – bila sam. Velim to Božici, a ona veli – to je tvoja velika pobjeda! Veli, prihvati. Velim: ne znam, premislit ću se. Bila bi mi to užasna obaveza, ali morat ću prihvatiti samo da im pokažem da sam tu. [...]

4. prosinca 91. – srij. [...] Nešto sam prelistavala Tina Ujevića. Jest, Tin je – velik, ali zašto Tin mene ostavlja nezainteresiranom, on me ne „greble“, što bi rekao Fran Koncelak, on na mene ne djeluje. Zašto? Valjda zato što je južnjak, jer ja sam sklona sjevernjacima. Zašto? Ne znam, ali je tako. Južnjaci, jednostavno, na mene ne djeluju. Ja volim Krležu i svoju vječnu ljubav – Matoša. Matoševe kritike za mene su svaki put otkriće. Tin, čitam to, piše o Stendhalu i baš sad čitam što i kako Matoš piše o Stendhalu. Ja glasam za Matoša.

Volim Matoša pa držim njegovu sliku uokvirenu među svojim knjigama, a imam jednu malu figuricu Krleže među knjigama. Nikad mi ne bi palo na pamet da uokvirim Tina (iako imam njegova sabrana djela).

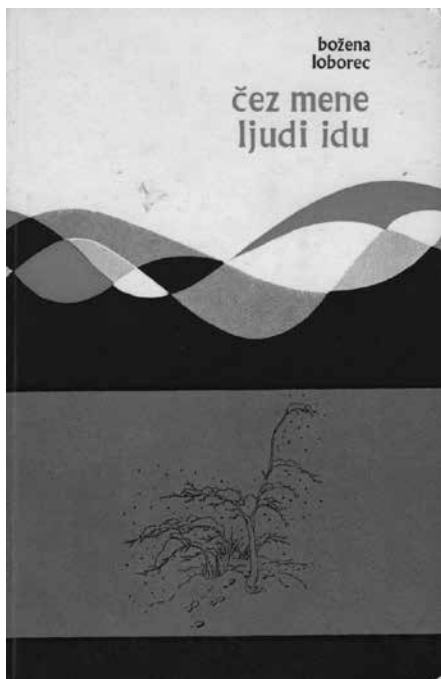
Pa voljeti Krležu i Matoša – to je dosta. [...]

Bilježnica 16: 1. 1. 1992. – 4. 10. 1992.

4. siječnja 92. – ned. No jedva jedvice smo proživjeli jučerašnji dan. Navečer je bila još jedna zračna uzbuna, po svim se frontovima užasno pucalo, avioni su bili nad cijelom Hrvatskom, bilo je užasno meni u Kc gdje se ne puca, a kako je bilo drugima, gdje se užasno pucalo, ne znam. [...]

5. siječnja 92. – ned. [...] Veli Fromm da bilježenje smanjuje moć pamćenja. Možda, ali koliko bi toga otišlo u nepovrat da nije zapisano! Užas jedan! Koliko bi svijet bio siromašan. Ja ipak vjerujem da je važno zapisati jer nije Bog svima dao dobru memoriju. Ni meni, a Fromm veli ni njemu. Mislim da bi mi život otišao ututanj da nisam zapisivala, zato blagoslovljen čas kad sam se odlučila na zapisivanje. A to što Fromm veli da ja otuđujem svoje uspomene zato što ih zapisujem, Fromm nema pravo. Ja ih tako čuvam. Zašto onda: verba volant, scripta manent? I prije Fromma bilo je pametnih ljudi.

18. veljače 92. – ut. [...] Danas sam navečer bila na predavanju u organizaciji MH²⁵, gost je bio književnik i predsjednik MH Vlado Gotovac, najjači intelektualac danas u Hrv. Predavanje je bilo pod naslo-

vom Iskreno o hrvatskoj zbilji. Super. Dosta nelijepih riječi o HDZ-u i Tuđmanu. Gotovac će možda biti Tuđmanov protukandidat. Među ostalim je rekao da najbrojnija stranka ne mora biti i najpametnija. Pa točno. Uopće, bilo je sjajno. [...]

Bilježnica 17: 4. 10. 1992. – 4. 3. 1994.

[...] 6. listopada 92. – ut. Najviše mi je u životu polaskao Milivoj Matošec, književnik, koji mi je 1974. (na snimanju tv serije po mojoj knjizi²⁶) rekao da imam – mušku pamet. Rekao mi je da ono što pišem ne izlazi iz ženske glave.

Eto, uvijek se toga sjetim. Rado.

8. studenoga 92. – ned. Tak sam se provrijednila da se sama sebi čudim. Jučer sam se digla u 5 ujutro i pisala, danas u 6 i pisala. Napisala sam i prepisala osvrt na rad liter. sekcije Podr²⁷. Tome je amen!

²⁶ Knjiga priča za djecu *Četiri dječaka i jedan pas: istinite priče*.

²⁷ Literarna sekcija Podravke.

No, odlučila sam da napišem nešto i o Maji Gjerek²⁸. To ću pod hitno napraviti. I još Kanižaja i kraj. Pišem i pišem.

Šalim se sama na svoj račun da sam željezna leđi (pijem neke tablete sa željezom koje mi, može biti, prave red u organizmu jer se vrlo dobro osjećam, aktivno više nego obično). [...]

11. studenoga 92. – ut. Bože, sva sam u zen-budizmu, Frommu, Suzukiju, psihoanalizi i tome slično. Svim se tim bavim (čitam) da bih „skužila“ Majine pjesme i mogla o njima pisati. Hodam po kući kao lav u kavezu, od muke da to sve shvatim. [...]

14. studenoga 92. – ut. Vrtim se cijeli dan u stanu ko lav u kavezu. Nešto pletem i motam bez veze. Nigdje nisam išla. Doma sam pa hodam iz sobe u kuhinju cijeli božji dan. Nešto i čitam, još uvijek se spremam pisati o Maji. Još nisam počela. Imam ideje u glavi, ali još se moram pripremiti.

Mislim da će se moja knjiga zvati Jedno od mogućih čitanja (ogledi i prikazi o koprivničkim književnim stvarateljima). Jer ogledi i jesu jedno od mogućeg. Ali to ću još smisliti.

Božić 1992. – petak. Bože, kakav Božić!

Već sam nekoliko dana uznemirena zbog odlaska djece²⁹ u Kanadu, zbog bratovog puta u Budimpeštu na sastanak s njima, ali jučer, noćas i danas – vrhunac, nervoza, briga, žalost, nada, strah.

Ujutro sam se rano digla jer sam nosila bratu kartu za vlak (Koprivnica – Budimpešta, jer je tako jeftinije nego od Zagreba) i mali darak za djecu (samo malo bombona). Jasno – požurila sam na stanicu. Jutro hladno, -5, ali bez snijega, oblačno i tmurno. Mislila sam hoću li prvo sresti muškog (što bi trebala biti sreća) ili žensko (što bi bio peh). Srela sam suseda. Muško, doduše neko kriptasto muško, ali ipak muško. Bilo je poslije 8 sati, pa je na ulici bilo malo ljudi.

Jasno, došla sam na kolodvor cijeli sat prije, jer taj vlak dolazi u 9 i 20. Nahodala sam se po praznom peronu, ali volim hodati. Dok hodam, najintenzivnije mislim, pa mi čekanje nije bilo teško.

Brat i šogorica su mi dali dar, bili su uznemireni, a i ja, tak da sam im dala karte za vlak i vrećicu s darovima, oni su otišli u vagon, a ja doma.

Jedva sam došla k sebi. No nervoza je popuštala, tak da sam popodne uzela opet u ruke rukopis knjige i za divno čudo smislila naslov. Ovako: *Skriveno u riječima koprivničkih pisaca*³⁰.

28 Maja Kušenić Gjerek, književnica.

29 Djeca – nećakinja Sanja s obitelji.

30 Podcrtano i uokriveno.

To izlazi iz jedne Rig-vede koju sam stavila kao motto.

Zadovoljna sam. To je dobro, a sto posto odgovara sadržaju knjige.

Sad sjedim i ponovno čitam tekstove.

Malo sam promijenila i redosljed pisaca.

Hvata se mrak. Čitam tekstove, a misli su mi, jasno, u Budimpešti i kod Petra. [...]

22. srpnja 93. – čet. Konačno sam definitivno završila tu moju knjigu „Skriveno...“ Trebala je biti u siječnju pa nije bila, svađa u MH, pa nije bila, pa i bolje da nije jer je sada i onako bolja. Napisala sam još i o mladima, na kraju, i sad knjiga ima cjelinu. Sad je dobra.

To sam danas završila.

22. rujan 93. – srij. Oh, bože, što se toga ispodogađalo! I kako mi na ovom svijetu ne bi bilo zanimljivo!

Dakle, u ponedjeljak sam predala na Gradsko poglavarstvo svoju zamolbu za knjigu. Prije sam je odnesla Hitrecu, pročitao je i – nije bio zadovoljan. Ne znam što mu se nije svidilo. Htio je da se istakne da će to biti udžbenik. No, ja sam pismo takvo kakvo je odnesla na poglavarstvo oko 10 sati, onda me primila nervoza. Cijeli sam dan bila u nekoj panici. Navečer stanem pred raspelo i velim: Isuse, buš mi pomogel? I čujem, baš čujem: bum! Fala ti, velim, znala sam da budeš. I odem mirno spat.

U utorak odem u muzej i veli mi Hitrec da je poglavarstvo već raspravljalo o mom prijedlogu i da su donijeli odluku da će stati iza knjige, da će je morati pročitati dr. Solar i da će ići u Bibl. Podravskog zbornika. I – da će još razgovarati sa mnom.

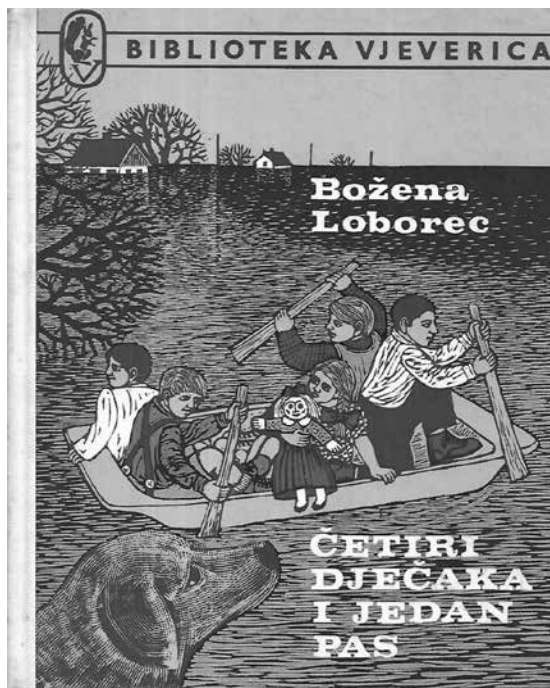
Odmah sam doma nazvala dr. Solara, rekla mu o čemu se radi. Bio je iznenađen i zaprepašten i jasno oduševljen da su se njega (bivšeg ministra) sjetili. Jasno, s njim sam dogovorila sve što treba.

Navečer sam sjela uz rukopis da ga mirno pročitam. Ono što sam do sada pročitala – dobro je. Promijenit ću redosljed. [...]

Onda nađem u kastliću pismo dr. Željka Poljaka, planinara, planinarsko društvo objavljuje neku Antologiju pa mi piše da mu pošaljem biografiju i prilog. Danas sam to cijelo popodne radila, napisala i sutra ću poslati. Šaljem mu tekst Bilogora koji sam objavila u Bilogorskom planinaru, ne znam kad. Izvukla sam svoj Planinarski dnevnik. Ma divno, puno je bilo lijepoga s planinarima.

Eto, tak!

Sad se idem okupati, malo ću još slušati treći program na radiju i za danas bi bilo zbiljam dost!

9. listopada 93. – sub. [...] Sad je jutro, idem pisati Husnija. A novi Savjet Zbornika imao je sastanak. Urednik je opet Franc pa me zamolio da preuzmem kulturu. Jasno da hoću, to su novci. Javlja se i Pajo, pisat ću u Glasu o njegovim novim slikovnicama³¹ pa sam se za to malo pripremala. A tu je i neumorni Večenaj koji mi šalje svoje pjesme da mu ih posložim. I tak, dani idu. Sve bi bilo dobro, da previše ne pušim. [...]

31 3čave pjesme Paje Kanižaja.

16. studenoga 93. – ut. [...] Došla je Božičina knjiga Zimzelen, to sam čitala, nazvala je, odgudila jedan jednosatni telefonski razgovor. Rekla sam uglavnom ovo: ti si orao i kad si kornjača. Razgovarale smo o toleranciji jer ona je vrlo netolerantna osoba, onda o pisanju za književnu elitu pa o čitateljima u čemu se, jasno, ona i ja ne slažemo. Rekla sam joj o tome neke svoje misli koje sam napisala u esejima: pisac napiše pjesmu jednom za uvijek, a čitatelj je piše svaki put iznova. Pjesma svakim novim čitanjem postaje nešto drugo i svakom je nešto drugo. Itd.

Onda sam cijelo popodne preslagivala rukopis svojih pjesama, za neku eventualnu knjigu nekad tamo negdje. [...]

2. prosinca 93. čet. [...] Kak nemam novaca da kupujem novine (dnevne) nisam puno znala (tek malo koliko je bilo na tv, a bilo je škрто rečeno) da je Dubravko Horvatić, književnik, napao Vladu Gotovca i zahvalio se na tajništvu u MH. Sad o tome piše Slaven Letica u Globusu. Horvatić, hadezeovac, optužuje Vladu Gotovca za častohleplje, nerad i sumnjive političke stavove. Nema dugo Gotovac i grupa intelektualaca objavili su u časopisu Erasmus pismo Tuđmanu da se Tuđman odreče vlasti. Sad Letica piše kako hadezeovci hoće imati glavnu riječ u MH, jer su dosad kadrovirali vojsku, diplomaciju, tv, bankarstvo, Inu, brodogradilišta, HAZU, sveučilišta, bolnice, škole, kazališta, Leksikografski zavod (Dalibor Brozović). Kak MH nisu uspjeli, došao je Horvatićev napad na Gotovca.

A ja, mulac Kristušev, koji pojma nema o političkim igrama (ko da sam pala s Marsa!) pišem baš D. Horvatiću za recenziju! Jasno, on ne odgovara, njegove informacije o meni dolaze iz Kc od onih koji su razbili MH u Kc (Pavković, Peterlin, Fijačko). E, jesam kreten! Glupan! Pa nisam imala pojma o igrama. Taj mi je Horvatić bio simpatičan još iz Turkovićevih vremena i to je bilo sve! A eto, kako stvari stoje. No dobro! Veli mi u horoskopu da mi zvijezde još nisu sklone, a nisu mi već dugo. To su mi one, prasice, nacocoljkale tog Horvatića u pamet i zadržale me. Ali, kaj se more, čovek se uči dok je živ, reko bi moj otac.

Sad se naša televizija zove HRT, prije je bila HTV.

20. siječnja 94. – čet. [...] Velečasni Golub poslao mi je (po Mladenu) divnu knjigu (pisat ću o njoj u novine dok je proučim) a u posveti me zove suza Božja i Prijatelj Božji. Tužna sam ako sam – suza Božja, ako bog zbog mene plače. Ne, ne plače, Bog mi pomaže jer me voli. To uvijek i svuda ponavljam. Uvijek su mislili da se šalim, a ja se nikad nisam s tim šalila. Da me Bog ne voli, više me ne bi bilo. Živim zahvaljujući Božjoj ljubavi.

17. veljače 94. – čet. [...] Danas idem na sastanak koji saziva Feletar jer će izići monografija Koprivnica, a mene je predvidio da pišem o književnicima iz Kc. Jasno, to me razveselilo. Kad ostariš, drago ti je da te ne zaobilaze. A i past će neka para što mi je u ovim bezparičnim danima jako važno. [...]

4. ožujka 94. – pet. [...] I tak! Nek tu bude kraj ovoj bilježnici!

S njom u arhivu.

Još nisam odlučila kome ću namrijeti ove biljeznice. No, imam još vremena to smisliti.

Ajd bok!³²

32 U ostavštini koju je Božena Loborec oporučno ostavila Ljiljani Levaković našle su se još tri dnevničke bilježnice koje je vodila od 1994. do pred smrt 3. 1. 2023. a koje je Levaković početkom 2023. poklonila Draženu Ernećiću za Ogranak Matice hrvatske u Koprivnici. Najveći dio rukopisne građe s autorskim pravima B. Loborec oporučno je ostavila svojim bivšim učenicima: akademiku Dragutinu Feletaru i dr. sc. Dijani Sabolović-Krajina. Sastoji se od 26 jedinica koje je još za života priredila i sortirala – fasciklima s objavljenom i neobjavljenom građom i kutijom s 27 bilježnica s njezinim dnevničkim zapisima koje je u dva niza vodila od 1958. do 1994. Još za života poklonila je Knjižnici i čitaonici „Fran Galović“ Koprivnica dnevničke bilježnice putopisnog karaktera i putopisno-planinarskog karaktera (1975.–1979.), dnevnik rada književnog priloga *Ruke* (1977.–1979.) te tzv. delegatski dnevnik o svojem delegatskom radu u Zajednici općina Bjelovar i odborničkom radu u Skupštini općine Koprivnica (1982.–1986.).

Kritički pristupi

MIRNA SINDIČIĆ SABLJO

Familia grande ili kako pisati o tišini

U sklopu etičkog obrata u znanosti o književnosti nerijetko se isticao terapeutske potencijal pisanja i čitanja te različite dobrobiti za autore tekstova i njihove čitatelje. U francuskoj znanosti o književnosti takvo poimanje najaktivnije zagovara Alexandre Gefen koji tvrdi da suvremena književnost ima potencijal iscjeljivati individualne i kolektivne traume verbalizirajući ih. U suvremenoj je francuskoj književnosti takvih tekstova uistinu mnogo, a značajan ih je broj preveden i na hrvatski jezik (primjerice oni Brigitte Giraud, Édouarda Louisa, Delphine de Vigan, Maylis de Kerangal, Emmanuela Carrèrea, Hervéa Guibert, Philippea Lançon itd.). U pravilu se radi o autobiografski utemeljenim tekstovima, izrazito osobnim narativima u kojima se otvoreno progovara o različitim

Camille Kouchner

Familia grande

S francuskog prevela Ema Đurasek

Disput, Zagreb, 2024.

vrstama trauma, gubitcima bližnjih, ranjivosti, društvenoj marginalizaciji, suočavanju s bolesti i smrti. Zasebnu podskupinu čine tekstovi koji progovaraju o spolnom zlostavljanju, od strane bližnjih ili slabije poznatih osoba. O incestuoznom odnosu s vlastitim ocem Christine Angot progovorila je davne 1999. godine u autofiktionalnom tekstu *Incest*, a relativno nedavno je veliko zanimanje javnosti izazvala i Vanessa Springora s *Pristankom* u kojem opisuje vezu s tridesetak godina starijim Gabrielom Matzneffom (hrvatski je prijevod objavio Oceanmore 2012.). Ove je godine književna nagrada Femina dodijeljena Neige Sinno za roman *Tužni tigar* (*Le triste tigre*) u kojem piše o mučnom iskustvu incesta na koji ju je godinama primoravao očuh. Knjige Vanesse Springore i Neige Sinno, kao i ona Camille Kouchner koja je nedavno objavljena u Hrvatskoj u prijevodu Eme Đurasek, pojavile su se u trenutku kad je #MeToo pokret stvorio preduvjete i senzibilizirao javnost za temu seksualnog zlostavljanja, što je zasigurno doprinijelo snazi njihova odjeka u javnosti.

Familia grande Camille Kouchner autobiografski je tekst u kojem je autorica izmijenila samo neka vlastita imena. Tekst počinje opisom majčine smrti i pogreba, a završava pismom majci čija je

smrt 2017. godine bila okidač za pisanje i objavu teksta koji govori o događajima koji su se zbili tridesetak godina ranije. Autoričina majka, Evelyne Pisier, neosporno je središnji lik knjige. Prvi je dio knjige posvećen portretu majke, ugledne sveučilišne profesorice prava, ljevičarske intelektualke i feministkinje. Opisuje se njezina obiteljska povijest, odnos sa sestrom, uspješnom glumicom Marie-Thérèse Pisier, propali brak s Camillinim ocem Bernardom Kouchnerom, osnivačem Liječnika bez granica i francuskim ministrom te novi brak s devet godina mlađim Olivierom Duhamelom, poznatim politologom, stručnjakom za ustavno pravo, profesorom na Fakultetu političkih znanosti (Sciences Po), medijskim analitičarem i savjetnikom niza francuskih predsjednika i ministara. Potom portretira društveni milje u kojima su ona i njezina braća odrastali, u privilegiranoj društvenoj klasi među pariškom intelektualnom elitom koja ljeta provodi u obiteljskoj vili na jugu Francuske. Tu se okupljala šira obitelj i prijatelji (*familia grande*) koji su ljeta, u duhu šezdeset i osmaškog zagovora seksualnih sloboda provodili u nesputoj atmosferi, u kojoj seksualnost, golotinja i rano stupanje u spolne odnose nije bilo tabuizirano.

Uz odsutnog oca, zaokupljena karijerom i novom obitelji, te

majku koja je tonula u depresiju i alkoholizam nakon samoubojstva roditelja, djeca su bila prepuštena skrbi očuha, koji je od njihove trinaeste ili četrnaeste godine redovito seksualno zlostavljao autoričina brata blizanca, u tekstu imenovanog Victor. Brat joj uskoro povjeri što se dogodilo te je obveže na šutnju o tome, koja će trajati godinama, sve dok ne osvijeste da bi njihova djeca i nećaci mogli postati očuhove žrtve.

Tekst Camille Kouchner, koji je u izvorniku objavljen u siječnju 2021. godine, i koji ne posjeduje izrazitu književnu vrijednost, iako se može primijetiti da se na njemu dugo i pomno radilo, ubrzo je prodan u 300 000 primjeraka, preveden na petnaestak jezika te je izazvao lavinu svjedočanstva o sličnim iskustvima na društvenim mrežama, pod hashtagom #MeTooInceste, i u pismima poslanim samoj autorici. Uslijedilo je Duhamelovo napuštanje svih javnih funkcija i višemjesečna javna polemika o incestu, koja je potom uzrokovala određene modifikacije zakonodavnih okvira.

Ovaj tekst koji oscilira između svjedočanstva i književnosti, u prvom redu evocira tišinu koja okružuje incestuozni čin. Nesumnjivo, *Familia grande* knjiga je o tišini, a pisanje pokušaj da se ta tišina nakon nekoliko desetljeća prekine. Camille Kouchner kolateralna je

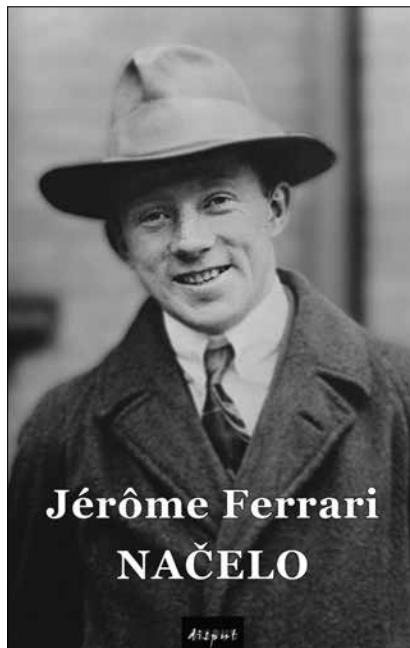
žrtva zločina, njegov svjedok, osoba koja je za njega prva saznala i godinama o njemu šutjela, što je na njezinoj psihi ostavilo nesagledive posljedice. U knjizi govori u vlastito ime, iz vlastite perspektive, uz bratovu autorizaciju, no on je iz knjige uglavnom odsutan. O onome što se događalo iza zatvorenih vrata njegove sobe ne progovara. Pisanje joj pomaže imenovati ono što se njoj dogodilo, sagledati posljedice tog čina, osloboditi se krivnje koju je godinama osjećala, pronaći vlastiti glas i povratiti izgubljeni mir.

Camille Kouchner ono što se dogodilo kontekstualizira u određenu obiteljsku i društvenu sredinu koje su svojim specifičnostima pogodovala nepovoljnom razvoju događaja i zbog svog licemjerja godinama umanjivale njegov značaj. No to ne znači da ne postoji svjesnost o univerzalnosti problema i rasprostranjenosti incestuoznih odnosa u svim društvenim sredinama. Jake točke knjige Camille Kouchner analiza su mehanizama dominacije, kao i instrumentalizacije pristanka. Piše o samoći koju je kontinuirano osjećala, o proizvodnji tišine i krivnje te kroz obraćanje odraslima koji njezina brata i nju nisu zaštitili i adekvatno reagirali nakon što je njezin brat priznao što se dogodilo, jasno pokazuje kako incest, i to posebice njegovo prešućivanje, sustavno uništava jednu obitelj.

MIRNA SINDIČIĆ SABLJO

Zamišljajući život Wenera Heisenberga

Biofikcije, žanrovski hibridni prozni tekstovi u kojima književnici pokušavaju rekonstituirati biografiju, više ili manje, poznatih osoba (najčešće umjetnika, pisaca, glazbenika, znanstvenika, političara ili intelektualaca) posljednjih četrdesetak godina sveprisutni su u francuskoj književnosti. Za razliku od tipa biografija koje dominiraju u anglofonim književnim kulturama i koje su utemeljene na pomnom arhivskom istraživanju i opsežnoj dokumentaciji, biofikcije se više temelje na evokaciji pojedinih epizoda iz života protagonista nego na pomnoj rekonstrukciji cjelovitih životnih puteva. Autori tekstova otvoreno priznaju da im brojne epizode iz biografija osobe o kojima pišu nisu poznate, što ih potom navodi na formuliranje različitih hipoteza i fikcionaliziranje događaja. Računaju na čitateljevo predznanje, tj. oslanjaju se na njega da popuni praznine u izlaganju i poveže teme o kojima se ne govori. Također, često se fokusiraju samo na jedan dio životnog puta

Jérôme Ferrari

Načelo

S francuskog prevela Mirna Šimat

Disput, Zagreb, 2024.

osobe koja je u središtu njihova zanimanja. Miješajući biografski, esejijski i fikcionalni diskurs, nimalo samozatajan pripovjedač u njima aktivno propituje odnos života i umjetničkog stvaranja.

Osmi roman francuskog pisca Jérômea Ferrarija *Načelo* (*Le Principe*, prev. Mirna Šimat, Disput, 2024.) ilustrativan je primjer takve vrste proznih tekstova. Ferrari se u ovom kratkom romanu zanima za biografiju njemačkog fizičara Wenera Heisenberga, poznatog po definiranju zakona nesigurnosti kojim je dao doprinos razvoju kvantne mehanike. Propitujući odnos stvarnosti i fikcije, povezujući povijesne činjenice i imaginarno te dovodeći u pitanje tradicionalni žanr biografije, Ferrari se usredotočuje na pojedine epizode iz života jednog od najvećih fizičara prošlog stoljeća u pozadini kojeg se odvija Prvi svjetski rat, uspon nacizma i Drugi svjetski rat. U pogovoru romana Jérôme Ferrari navodi da je građu preuzeo iz Heisenbergove autobiografije, svjedočanstva Elisabeth Heisenberg, Heisenbergove korespondencije, knjige Thomasa Powersa te sa snimki iz Farm Halla.

Radnja romana odvija se od 1930. do 1946. godine te je usredotočena na određene epizode njegove egzistencije. S obzirom na to da je Heisenberg bio uključen u njemačka nuklearna istraživanja tijekom Drugog svjetskog rata, u središtu je zanimanja ovoga romana priča o razvoju nuklearne bombe. Evocira se Heisenbergova intelektualna formacija,

otkriće principa kojim je ukazao na ograničenja klasične mehanike te presudno utjecao na razvoj teorijske i primijenjene fizike, zbog čega je 1932. nagrađen Nobelovom nagradom za fiziku. Prostor je posvećen i njegovim turbulentnim odnosima s fizičarima svoga vremena (Max Planck, Wolfgang Pauli, Albert Einstein, Niels Bohr, Erwin Schrödinger), radu na Institutu za fiziku Kaiser Wilhelm tijekom Drugog svjetskog rata te boravku u ladanjskoj kući Farm Hall gdje je po završetku rata bio zatvoren s deset njemačkih znanstvenika koji su također radili na projektu Uranium, rivalu američkog projekta Manhattan.

U središtu je ovoga romana Heisenbergov dvosmislen odnos s nacizmom. Werner Heisenberg, naime, nije napustio Njemačku i emigrirao nakon Hitlerova dolaska na vlast, kao značajan broj njegovih kolega. Nije javno izrazio simpatije prema Hitleru, ali ga nije ni javno kritizirao. Prihvatio je sudjelovati u projektu razvoja nuklearnog naoružanja pa stoga još uvijek nije posve jasno može li se Heisenberg smatrati tihim suučesnikom nacizma ili primjerom pružanja pasivnog otpora nacizmu jer postoje opravdane sumnje da je namjerno otezao s istraživanjima koja su trebala dovesti do stvaranja atomske bombe.

Pripovjedač je ovoga romana pisac, bivši student filozofije koji se Heisenbergu obraća u drugom licu jednine. Roman se gradi na jukstapozicije epizoda iz Heisenbergova i pripovjedačeva života pri čemu suvremeno doba snažno probija kroz komentare pripovjedača o svom trenutnom životu. Pripovjedačeve osobne dileme na određeni način odražavaju Heisenbergove. U ovom romanu, kojeg obilježava pročišćen stil, pripovjedač istražuje lica i naličja njegove karijere. Roman otvara niz političkih i moralnih pitanja, primjerice o načinima kompromitacije intelektualaca u teškim povijesnim trenucima,

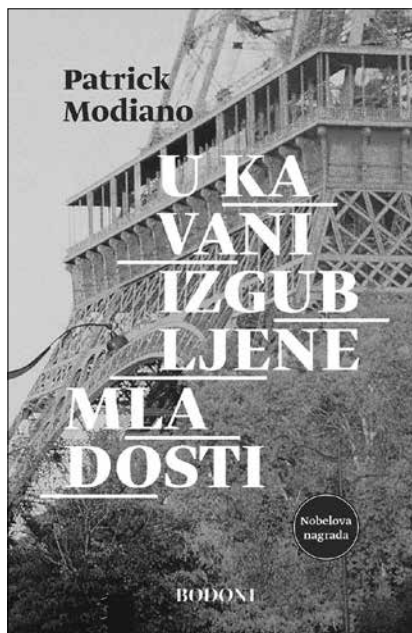
intelektualnih i estetskih implikacija Heisenbergovih istraživanja te tankoj liniji između civilizacije i barbarstva. Ne skrivajući svoju subjektivnost, pripovjedač uspostavlja dijalog prošlosti i sadašnjosti, kao i znanosti i književnosti te propituje baštinu 20. stoljeća. Cijeli je tekst strukturiran na aproprijaciji Heisenbergova principa nesigurnosti, što se primjerice očituje u podjeli na poglavlja, te spajajući znanstveno znanje, autofikcionalnu posturu i fikcionalno pripovijedanje progovara o trenutku kad je fizika istovremeno doživjela svoj vrhunac i pad te o ljudima koji naposljetku unište sve što stvore.

FRANJO NAGULOV

Zakon o očuvanju sjećanja

Možda je do mog nedovoljnog praćenja, no čini mi se kako o ovom izdanju i nije mnogo pisano. O posljednjoj od pet do danas na naš jezik prevedenih knjiga dobitnika Nobelove nagrade za književnost 2014., inače autora preko četrdeset knjiga čija je zajednička semantička nit – potreba za sjećanjem, makar i traumatičnim. Kako je dakle riječ o klasiku suvremene francuske književnosti, ovu s odgodom realiziranu bilješku ne bi valjalo shvatiti kao zakašnjelu, tim više što je modianovska preokupacija sjećanjem – s naglaskom na traumu rata, kolaboracije i pristajanja na zločin iz mržnje – ovdašnjoj čitalačkoj publici (napose onoj nešto starijoj) lako razumljiva. Možda je utoliko o ovom izdanju i zahvalnije pisati s odgodom, budući je knjigu o sjećanju nemoguće konzumirati, a pritom ne izazvati aktivaciju ličnih memorizacijskih mehanizama. A ono, u slučaju većine nas – realiziranih i potencijalnih čitalaca Modianova remek-djela – zahtjeva kritički

Patrick Modiano

U kavani izgubljene mladosti

S francuskog prevela Manuela Džankić

Bodoni, Zaprešić, 2023.

odmak koji bez vremenskog aspekta obično nije moguć. Sjetimo se, ilustracije radi, s koliko se poteškoća društvo suočavalo suočavajući se s prvim kritičkim analizama devedesetih godina u

medijskom mainstreamu (u emisijama kao što je bila „Latinica“, npr.). Čak štoviše, južnoslavenski prostor – ma koliko se, uporni u svojoj neuvjerljivosti, izuzimali iz njega – prostor je poricanja; to znači da imati posla s traumom kolektivne memorije (ili sa sjećanjem na kolektivnu traumu) u nas najčešće znači dvije mogućnosti: preuveličavanje ili umanjivanje predmeta sjećanja. Drugim riječima, imati posla sa spomenutim u nas je najčešće istovjetno imanju posla s poricanjem koje, što u knjizi „Poricanje“ (2024.) slovenske psihoanalitičarke i filozofkinje Alenke Zupančič, nipošto nije isto što i negacija. Mnogo toga, istina je, ne znamo; kada je sjećanje posrijedi, tada se, međutim, pretvaramo da ne znamo – kako pred drugima, tako i pred samima sobom – nerijetko s tolikom upornošću i dosljednošću da se napokon uvjerimo u krivotvorinu koju smo proizveli: kako faktografsku, tako i emocionalnu.

Roman „U kavani izgubljene mladosti“, mada se za razliku od glavnine Modianova opusa ne referira (barem ne izravno) na traumu Drugog svjetskog rata, pečat je autorovu imanju posla sa sjećanjem, podložnom metamorfozi kao i „prostor“ (preciznije grad, još preciznije Pariz) u kojem je ono stacionirano. Trauma kolektiva ovdje, međutim, ne pro-

izlazi iz posljedice prouzročene masovnom histerijom – primarno antisemitizmom – već iz nerazjašnjene odluke jedne djevojke da si oduzme život. Doduše, pretencioznosti takvog interpretativnog pristupa usprkos, nije isključeno da je time ilustrirana posljedica spomenutog ludila na koje nije bilo imuno niti predratno francusko društvo: o tome u knjizi naslovljenoj „Idiss“, izvorno objavljenoj 2018. (izdanje na hrvatskom jeziku 2022. godine, u prijevodu Dubravke Celebrini, donijela je nakladnička kuća „Tim press“), piše dobro nam poznati francuski pravnik i diplomat Robert Badinter, svjedok bujajućeg antisemitskog raspoloženja u predratnom Parizu. Utoliko, makar zvučalo odveć ladanovski, izrijeком neizrečen osjećaj krivnje koji se, zbog rečenog samoubojstva, dade naslutiti u promišljanjima likova-pripovjedača, osjećaj je koji pripada – ili bi mogao, trebao ili morao pripadati – poslijeratnom Parizu. Metamorfoza prostora kojoj na posljetku svjedočimo, ujedno je metamorfoza obilježena prevladavanjem spomenutog osjećaja, pri čemu ostaje upitno znači li to trajno očuvanje ne samo istine, već i sjećanja na istinu, ili pak znači – zaborav. U oba slučaja, dakako, govorimo o većini, i u oba slučaja transformaciju većine

promatramo kroz lupu onih rije-
tkih koji pamte i koji će sasvim
sigurno i dalje pamtiti. Naravno,
spomenuti interpretativni pri-
stup uključiv je prema ukupnosti
autorova opusa, mada i bez toga
neizrečeno, no sugerirano pita-
nje krivnje – stoji.

U najkraćim crtama, kroz
ukupno pet poglavlja, koja pri-
povijedaju četiri pripovjedača,
ponuđena je rekonstrukcija na-
oko neočekivanog samoubojstva
Jacqueline Delanque, uz napo-
menu kako je sama Jacqueline,
koju su u kavani Condé bez na-
ročitog razloga prozvali „Louki“,
pripovjedačica u trećem poglav-
lju. Ono, međutim, ni na koji na-
čin ne rasvjetljava mogući uzrok
počinjenja samoubojstva, te time
doprinosi konfuziji, ali i potiče na
preispitivanje ljudske potrebe za
pridavanjem smisla svakom do-
gađaju/postupku, ravno potrebi
da – usprkos ili zahvaljujući smrt-
nosti – životu bude dopisan „viši
smisao“. Makar posrijedi bila kon-
tinuirana, nerijetko disonantna
sprega sinkronije i dijakronije: ži-
vimo da bismo se sjećali, i sjeća-
mo se da bismo živjeli. Perspek-
tiva koju nam tako nude student
tehničkih nauka, privatni istraži-
telj i pisac koji u svakodnevnom
životu koristi pseudonim, uslijed
uzaludnog nastojanja da proces
suočavanja s gubitkom dovrše
prepoznavanjem razloga rečenog

postupka, oživljavaju Pariz pro-
šlosti (Pariz krivnje), istovremeno
se suočavajući s prostorno-vre-
menski transformiranim Parizom
sadašnjosti (Parizom zaborava
prije nego Parizom koji je priznao
svoj udio u svjetskoj krivnji). Se-
gmenti koje doznajemo o živo-
tu Jacqueline Delanque, k tome,
upućuju na porodične probleme
koji su rezultirali iracionalnim
(uglavnom autodestruktivnim)
postupcima poput maloljetničke
skitnje, konzumacije kokaina ili
sklapanja braka s gotovo nepo-
znatom, mnogo starijom osobom.
Uslijed navedenog, lako je zaklju-
čiti kako je prostor (tj. sjećanje na
prostor) – samim tim što je medij
krivnje, ujedno i medij međuljud-
skog zbližavanja. Prostor time
kompenzira moguću nelogičnost
emocionalnog konteksta koji u
završnici knjige kulminira.

I dok Rolandova emotivna
perspektiva na prvu može ima-
ti smisla (budući su Roland i Ja-
cqueline završili u vezi), naoko
je zbunjujuća perspektiva Guya
de Verea, voditelja okultističkih
seansi koji je u međuvremenu
preselio u Meksiko, a koji se mr-
tve Jacqueline i dalje jasno sjeća.
Doduše, Roland pri slučajnom
susretu s de Vereom – u dana-
šnjem Parizu u kojem za kavanu
njegove mladosti nema mjesta
(koja je pretvorena u prodavao-
nicu kožne galanterije) – ostaje

zatečen kirurškom preciznošću okultistova pamćenja. Iz toga, s obzirom na rečeno, možemo izvući niz intrigantnih (mada iznova lacanovskih) zaključaka. Okultist koji pamti, reklo bi se, pomak je koji uključuje emotivni aspekt pritom ne isključujući faktografiju. Posrijedi je ilustracija pamćenja koje ne isključuje tugu, svjedočanstvo prostora i vremena koje nije moguće svesti na emocionalno kastrirani jezik historiografske fusnote. De Vere – lik koji nije pripovjedač – upućuje tako na pamćenje kakvo nam je, primjerice, osigurao Claude Lanzmann u osmosatnom dokumentarnom filmu „Shoah“ (1985.), jednom od nesumnjivo najvažnijih (i najpotresnijih) dokumenata vremena nastalih u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. De Vere, time što je okultistički spiritualist, nudi ili olakšava emocionalni pomak – njegova istina, utoliko što objedinjuje faktografski i osjećajni aspekt, približava se apsolutnom formatu koji Rolandu, kao jednom od nas (kao, dakle, jednom od podložnih zaboravu), ostaje teško razumljiv.

Sama završnica romana, uz navedeno, donosi i fragmentarnu rekonstrukciju Jacquelinina života koja, temeljena na paracitatnoj praksi, pored suočavanja s gubitkom (i prihvaćanja krivnje) upućuje i na prihvaćanje gubitka.

Rečenice kojima roman završava utoliko glase: „Gotovo je. Prepusti se.“ A ono što iz njih proizlazi, dozvolimo li si daljnje širenje interpretativnog polja, moguće se tiče i autorova suočavanja s osobnom tragedijom (gubitkom brata u djetinjstvu) kojom se, opsjednut sjećanjem, također posvećeno bavio u ranijem radu. Osim toga, ne možemo isključiti niti De Vereovo osjećanje krivnje, budući je on Louki snabdijevao literaturom spiritualističko-okultističkog predznaka. Naslov jedne od knjiga koju je njegova učenica čitala tako glasi „Luiza od ništavila“ (pored češće spominjane knjige pod naslovom „Izgubljeni horizonti“), a naslovna sugestivnost preporučene joj literature ukazuje na širinu odgovornosti (i odgovornih) naspram objekta/predmeta tragedije. U nekoj još slobodnijoj interpretativnoj varijanti, osobito ukoliko bismo Loukinu sudbinu promatrali na simboličkoj razini, lako bismo došli do zaključka da je zbiljska manifestacija zla, pored ostalog, ohrabrena odgojno-obrazovnim mehanizmima kojima je društvo raspolagalo (ili raspolaže). De Vere je utoliko indoktrinirator-pokajnik koji, međutim, ne namjerava svoje pokajništvo upotpuniti rezolutnim odustajanjem od indoktrinacije. On radije za tu svrhu mijenja adresu svog djelo-

vanja, nastavljajući tamo gdje je stao: novo lice prostora, ovaj put daleko i od Pariza koji se mijenja (i koji, prema svemu sudeći, zaboravlja), pobrinut će se da se nastavak ne doima drukčije od novog početka. Na taj način indoktrinator postaje žrtva vlastite indoktrinacije, okupljajući društvo iz koje od meksičkih kavana – možda baš one u Guadalajari u kojoj je Juan Rulfo, autor romana „Pedro Páramo“ (1955.), običa-

vao igrati domino. Autor romana čije se suočavanje sa smrću i krivnjom odvija u zoni magijskog realizma, a čije nadanje, namijenjeno ljudima sutrašnjice, podrazumijeva beznađe današnjih ljudi. Nešto kao, sasvim moguće, u romanu Patricka Modiana koji s Rulfom naoko nema dodirnih točaka. Premda bi ih mogao imati više nego s Proustom s kojim je uspoređivan, razumljivo, zbog trajne opsjednutosti sjećanjem.

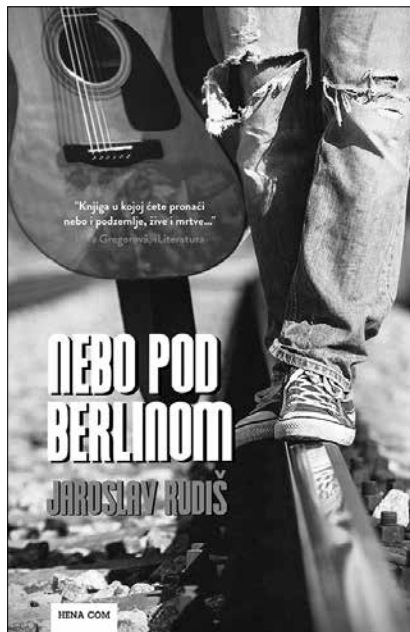

MATIJA IVAČIĆ

Berlin? Berlin!

Čim je postala dio čovjekova iskustva svijeta, koje je iz temelja promijenila, željeznica je postala i nezaobilazna tema književnosti. Odišući romantičnim kloparanjem kotača, pozivajući na pustolovinu za kojom svi pomalo čeznemo, vlak je postao prozor u svijet koji prije toga, za putnika kočijom, konjem ili brodom, nije postojao: odjednom sve brzo promiče, prvi plan iščezava i izobličava se u nejasne obrise, a još donedavno dalek i nedostižan svijet nadohvat je ruke. Naravno, daleko od toga da je vlak u književnosti imao samo pozitivne konotacije. Dovoljno je samo prisjetiti se kotača vlaka pod kojim je skončala Ana Karenjina, *Ubojstva u Orient Expressu* Agathe Christie ili – da posegnemo za najtraumatičnijim primjerima – svih onih silnih književnih vlakova koji su tisuće i tisuće duša odvezli u sabirne, radne, koncentracijske i ine logore...

Željeznica kao tema nije, naravno, zaobišla ni češku književnost. Tko, na kraju krajeva, nije pročitao ili barem čuo za kul-

Jaroslav Rudiš

Nebo pod Berlinom

S češkog prevela Suzana Kos

Hena com, Zagreb, 2024.

tne Hrabalove (a onda i Menzelove) *Strogo kontrolirane vlakove*? Primjera u kojima se vlak ne pojavljuje samo kao usputni motiv ili dekor, već kao aktivan čimbenik radnje, u češkoj je literatu-

ri mnogo, no oni su hrvatskom čitatelju uglavnom nepoznati, tako da ću se radije kloniti njihova taksativnog nabiranja. Spomenut ću samo to da je nedavno (2022.) kod izdavača Hena com i u prijevodu Suzane Kos, objavljen hvaljeni roman češke spisateljice mlađe generacije Lucije Faulerove *Spašavanje smrti*, koji od prve do posljednje stranice odzvanja kloparanjem kotača vlaka, što je razvidno i na auditivnoj i na narativnoj razini teksta. Ipak, u suvremenoj češkoj književnosti vjerojatno ne postoji autor kod kojeg bi vlak zauzimao upečatljivije mjesto od Jaroslava Rudiša (1972.), čije je gotovo cjelokupno stvaralaštvo svojevrsna apoteoza željeznice. Rudiš je, uostalom, autor knjige *Upute za korištenje željeznice (Návod k použití železnice, 2023., objavljeno prvotno na njemačkom 2021.)*, u kojoj opisuje vlastita putovanja vlakom iz pozicije njegova strastvenog korisnika.

Danas je Rudiš Nijemac podjednako kao i Čeh – živi u Berlinu i Pragu, a svoja djela nerijetko objavljuje prvo na njemačkom, pa tek onda u prijevodu na češkom jeziku. Debitirao je kao tridesetogodišnjak romanom *Nebo pod Berlinom (Nebe pod Berlínem, 2002.)*, kojim je postigao velik uspjeh i kod čitatelja i kod kritike, i koji mu je priskrbio Nagradu

Jiříja Ortena. Nakon toga u koautorstvu s ilustratorom Jaromírom 99 objavljuje također recepcijski uspješnu strip-trilogiju *Alois Nebel*, čija je radnja, baš kao što je to slučaj i s *Nebom pod Berlinom*, tijesno povezana sa željeznicom. Strip je 2011. ekraniziran tehnikom rotoskopije i 2012. ovjenčan Europskom filmskom nagradom za najbolji animirani film. Od ostalih djela izdvajam roman *Grandhotel* (2006.), po kojem je također snimljen (istoimeni) film, što je slučaj i kraćeg romana *Narodna avenija (Národní třída)* iz 2013. Ipak, nijedno Rudiševo djelo nije doseglo popularnost i uspjeh *Neba pod Berlinom* (možemo to prisposodobiti s Baretićevim *Osmim povjerenikom*). Ono je u međuvremenu doživjelo nekoliko reizdanja, a 2024. i „kritičko“ izdanje, koje je autor – kako navodi u pogovoru – u odnosu na ona prethodna „malo prepravio i uskladio“. A upravo to „prepravljeno“ izdanje objavila je izdavačka kuća Hena com u prijevodu Suzane Kos. Napisano prije više od dva desetljeća, *Nebo pod Berlinom* steklo je status nezaobilaznog proznog naslova češke književnosti novog milenija, i odlična je vijest da ga možemo čitati na hrvatskom jeziku. Šteta samo što se nije preuzelo bogato likovno oblikovanje koje je popratni dio svih čeških izdanja. Sjajne

„pop-ilustracije“ poznatog češkog ilustratora Juraja Horvátha daju knjizi poseban štih i zajedno s tekstom čine jednu krasno zao-kruženu i kompaktnu cjelinu.

Nebo pod Berlinom počinje odlaskom glavnog lika i pripovjedača, učitelja Petra Béma, iz Praga u Berlin. Čitatelj će kroz roman saznati da je taj njegov odlazak po svoj prilici bijeg, lako moguće od žene i djeteta koje ostavlja iza sebe. No to će biti spomenuto posve sporadično. Informacije o Bémovu praškom životu pojavljuju se na samim marginama njegove priče koja je posvećena nečem drugom – Berlinu, njegovoj alternativnoj sceni i njegovu podzemlju. Podzemlju u najdoslovnijem smislu riječi, jer cijeli je roman prošaran anegdotama iz berlinske podzemne željeznice, U-Bahna. Rudiš donosi modernu mitologiju berlinskog Hada s njegovim herojima i tragičarima, s tračnicama koje su nešto poput urbane rijeke Stiks i strojovođa kao Haronima koji svojim lađama na željeznim kotačima otpravljaju samoubojice u onostrano... A u tom će se podzemnom svijetu s vremena na vrijeme pojaviti i Bertram, duh koji je u U-Bahnu izgubio život i kojeg vidi samo Bém. Njemu će pripasti cijelo jedno poglavlje u kojem će u prvom licu pružiti ispovijest o vlastitom životu, a u gotovo idiličnoj zavr-

šnoj sceni koncerta Bémovog punk grupe „za žive i mrtve“, čiji je naziv U-Bahn, on će na neki način i zatvoriti roman.

Ali vratimo se na početak. Nakon kratke praške epizode opisane u prvom poglavlju, u kojoj radikalno raskida sa svojim dotadašnjim, praškim životom, drugo poglavlje romana počinje dvomjesečnim vremenskim skokom: Bém je već neko vrijeme u Berlinu, čini se da se sasvim lijepo adaptirao i da živi svoj *vita nuova*. Stekao je i nove prijatelje, Pancha Dirka, Atoma i Igora te Katrin s kojom će razviti ljubavni odnos, a svira i u pankerskom bendu U-Bahn, čiji uspon pratimo kroz cijeli roman. Radnja je banalna („Događa se toliko toga da se ne događa ništa“, glasi rečenica s kojom se susrećemo u više navrata), ali samo naizgled. Jer Rudiš je romanom ne pretjerano velikog opsega uspio nenametljivo – a to znači bez previše uvijanja i bez suvišnog pametovanja – zgrabiti pregršt tema, od refleksije poznog socijalizma (kako čehoslovačkog, tako i istočnonjemačkog), života supkultura, problematike izgubljene generacije i njemačkih auslendera, a sve to s mnogo humora i još više ironije. I začinjeno s mnoštvom zanimljivih, nerijetko i makabrističkih priča iz berlinskog metroa, poput one o spomenutom Bertramu ili

pak sablasnoj praznoj kompoziciji koja prolazi U-Bahnom.

Nebo pod Berlinom je, usto, nešto poput intertekstualne škrinje s blagom s mnoštvom popkulturnih referenci. Naslovom je, primjerice, autor uspostavio dijalog s Wendersovim filmom *Nebo nad Berlinom*, što je u tekstu zamjetno kako u inkliniranju nadrealnom i fantastičnom (duh, odnosno duhovi u Berlinu), tako i u pokušaju da se zahvati berlinska povijest (kod Wendersa njezin totalitet, kod Rudiša tek njezin manji dio). Periodično pojavljivanje duha Bertrama evocira i lik Prudencia Aguilara iz Márquezova romana *Sto godina samoće*, na koji upućuje i spominjanje Maconda. Očigledan je i kunderovski odjek – Bémov bend deklarativno će se prikloniti Kunderi želeći si priskrbiti (pseudo)intelektualističku auru, pa će na plakatu za koncert uz ime benda U-Bahn stajati kralatica „nepodnošljiva gorčina postojanja“, što je dakako aluzija na Kunderinu *Nepodnošljivu lakoću postojanja*. Ali možda je najizraženiji utjecaj ranije spomenutog češkog barda Bohumila Hrabala, kojim je u znatnoj mjeri obilježen autorov rukopis u cjelini, pri čemu pod pojmom „utjecaj“ u ovom kontekstu nemam na umu pasivno adoptiranje onih poetskih odrednica koje je u svom proznom rukopisu razvio Hrabal,

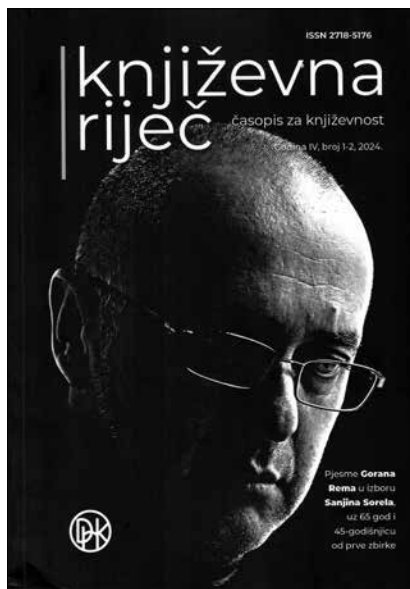
već vrckavo poigravanje s njima, njihovu nadgradnju. Upadljiva oralnost i anegdotalnost, žvikanje ton pripovijedanja i humor, opčinjenost željeznicom, priče koje su nerijetko na granici nevjerojatnog, kao i poneka eksplicitna referenca na Hrabalova djela – poput definicije Čeha kao „nasmijanih beštija“, koja se pripisuje zloglasnom češkom proktoru iz Drugog svjetskog rata Reinhardu Heydrichu, a pojavljuje se i u Hrabalovim *Strogo kontroliranim vlakovima* – sve to svjedoči o Hrabalovu utjecaju na Rudiša, koji je on i otvoreno priznavao.

No možda više no išta drugo, *Nebo pod Berlinom* ljubavno je pismo adresirano Berlinu koji je možda i središnji lik (točnije junak!) romana. Duh berlinske supkulture, *punk* kao vezivno tkivo romana, prepoznatljive berlinske vedute, urbani mitovi, slavna i neslavna povijest grada i njezini protagonisti, sve to čini okvir romana, a može poslužiti kao svojevrsni alternativni bedeker čitatelju koji će se nakratko fiktivno zateći u njemačkoj prijestolnici. A možda će je, čitajući Rudišev roman, poželjeti i (ponovno) posjetiti. Berlin? Berlin!

DAVID ČARAPINA

Goran Rem x 149 pjesama

O d 1977. i prve pjesničke *Ženitve* Goran Rem radio je na jedinstvenom književnom opusu u suvremenom hrvatskom pjesništvu. Mnogi su ga nastojali svesti pod zajednički nazivnik i svaki od njih okrhnut će jedan dio i ponoviti druge: Cvjetko Milanja podvest će ga pod „metodu dekonstrukcije“, Branko Maleš reći će da „izravno upjesničuje određeni teorijski problem“, Marko Pogačar ukazat će na „narativnost“, Vlasta Markasović na „oživljavanje vremena“, Sanja Jukić reći će da je i dalje vidno „reuspostavljanje pjesničkog koda“ i u posljednjim zbirkama, dok će Igor Gajin, primjeric, kazati da je „nad Removom zbirkom posve pogrešno postaviti ono notorno školsko pitanje ‘što je pjesnik htio reći’“. To je samo površina onoga napisanog o Removoj poetici, ako nećemo samo školski stati na tome da je riječ o jednom od ključnih kvorumaških autora, jednog od rijetkih koji nastavljaju rastvarati svoju tekstualnost i nakon više od četiri desetljeća.

*To je materijal: izabrane pjesme Gorana Rema
Izabrao Sanjin Sorel
Književna riječ, 1-2/2024.*

Ali nije samo njegova književnost u centru razmišljanja, već i znanstvena misao koju je uspoředno razvijao posljednja četiri desetljeća. Razvijanjem novih književnih gledišta u kontekstu hrvatske povijesti književnosti (ili „ptolomejskih čitanja hrvatske

književnosti“ kako bi ih Rem sam nazvao) na samoj periferiji, kako kroz intermedijalnost i stilistiku (kapitalna je studija *Koreografija teksta*), tako i kroz konstruiranje i razgrađivanje pitanja slavonsizma i panonizma (samo da spomenemo *Slavonski tekst hrvatske književnosti*, *Cvelfericu* i *Panonizam hrvatskog pjesništva I-II*), Rem je svojim izdanjima i projektima znatno modernizirao i unaprijedio našu znanost te, još važnije, postavio temelje budućim intelektualnim naraštajima da pokušaju oživjeti i prekrojiti povijest hrvatske književnosti kroz druga motrišta.

To je sve već bilo napisano u trenutku kada su mi stigle izabrane Remove pjesme u izboru Sanjina Sorela uz 65 godina i 45. godišnjicu od prve zbirke, naslova *To je materijal* (kao poseban broj časopisa *Književna riječ*, 1-2/2024.). Štoviše, sve je trebalo započeti ključnom rečenicom: „Danas, vjerujem, ne postoji književni kritičar, teoretičar ili povjesničar koji nije okrznuo, ili barem citirao, opus Gorana Rema“. Unatoč tome što je nepobitna činjenica kako Rem predstavlja jednu od ključnih ličnosti za razumijevanje postmodernih paradigmi na ovim prostorima, ključne antologije u posljednjih trideset godina ostaju imune na njegovo stvaralaštvo. Njegove pjesme izbivaju iz anto-

logija Tonka Maroevića (*Usklićnici* i *Svjetlaci*), Zvonimira Mrkonjića (*Međaši* i *Suvremeno hrvatsko pjesništvo: Novi tekstovi* (1970 – 2010)), Miloša Đurđevića (*Rušenje orfičkog hrama*), Ervina Jahića (*U nebo i niks*), Miroslava Mićanovića (*Utjeha kaosa*)... Ta „narativnost“ i „deskriptivnost“ koje se pojavljuju tijekom devedesetih neće mu pomoći ni da se nađe u antologijama Damira Šodana ili Slavena Jurića, dijelom ukazujući na površnost i nelogičnost pitanja „stvarnosnog“ ili „narativnog“ pjesništva, a dijelom prokazujući nemogućnost takvih pjesničkih modela/motrišta da se pozabave s „ironijskim komentarom na neoegzistencijalističko pjesništvo“, kako u pogovoru Sorel detektira Removo poigravanje s pjesničkim modulacijama kasnog kapitalizma.

Stoga, lako je napisati da je sve rečeno o Goranu Remu, ali samo kratak pregled suvremenog književnog polja pokazuje nam da, ako je sve i napisano, onda je mala vrijednost toga kada nije kvalitativno reprezentirano i cirkulirano unutar hrvatskog književnog polja koje Remu ostavlja jedino da se pozicionira na samoj periferiji hrvatske književne republike. Tako gledajući priređeni izbor pjesama iz opusa osječkog pjesnika, kao i odabrane tekstove o njegovu stvaralaštvu, odjed-

nom postaje ključna ishodišna točka za ponovnim uvođenjem, ili barem osvještavanjem, Rema u suvremenu hrvatsku književnost. Opsežan izbor dotiče se svih zbirki – *Ženitva* (1977./79.), *Post ili Past* (1985.), *Agregacija slova* (1985.), *Jesenji metak* (1985.), *Dobre oči tvoje* (1996.), *Intima* (2005.), *Film* (2005.), *Nikada i sad* (2006.), *Netko na bubnjevima odsvira likovnu agoniju* (2011.), *Pauline pjesme u prozi – Ja sam Saga* (2017.) – dvaju rukopisa te medijskih radova između 1985. i 2020. Uz pogovor prireditelja i izbor iz kritike, izdanje uključuje i tekstove Vlaste Markasović, Ivana Milenkovića, Nedžada Ibrahimovića, Darije Žilić, Mateje Jurčević i Tončija Valentića. Iako se u određenim trenucima tekstovi preklapaju i ponavljaju u želji da raspišu Rema, ipak daju nužno potreban kontekst za čitateljevu daljnju interpretaciju.

Izabrane pjesme najbolje pokazuju koliko je Rem znao da je kvorumaš; iznova čitajući pjesme *Garda u Avanu*, *Kidani govorni baloni*, *Novina*, *Tulavi bitak*, *To je materijal*, koje će u konačnici i poslužiti kao interpretacijske krilaticе Remove postmodernističke poetike u kasnijim desetljećima, imamo priliku razumjeti što je mislio Tvrtko Vuković kada je podcrtao da je u osamdesetim godinama u hrvatskoj književ-

nosti „rastvaranju ‘autonomnog područja književnosti’ uvelike pridonijela poetika Gorana Rema“. Autorove „prijedloge za konstrukciju“, ironijske komentare spram izostanka razumijevanja, sagledavamo kroz postmodernističke postavke na kojima se one istovremeno razgrađuju i izgrađuju kroz odabrane intermedijalne komunikacijske kodove. I dok je Paul Cézanne mogao pisati da nam duguje „istinu u slikarstvu“, ili Aimé Césaire da se „pjesničko znanje rađa u tišini znanstvenog“, u Removim stihovima svako znanje/istina pleše na istoj panonskoj ravni, gotovo legitimirajući Lyotardov izvještaj o znanju. Legitimirana je i ideja da današnji svijet zrcali vlastitu tehnosferu kroz intermedijalnost koju je, tematsko-motivski, opisao Nedžad Ibrahimović u tekstu *Pjesmovnik Gorana Rema*, pokazujući kako se, prvenstveno popularna kultura, utkala u njegovu tekstualnost, otkrivajući time i želju visoke kulture da se istoči u konzumerističke tokove. Sve ovo napisano gotovo kao da vodi prema jednom slabom subjektu, što je djelomično točno kada se sagleda Remov opus, posebice ako se obrati pažnja na njegovu nostalgiju i melankoliju koje rezultiraju time da on osjeća „slobodu bez moći“. Ali isti taj subjekt preuzima na sebe pamćenje kako

bi, kako piše Birgit Neumann, posredovao „imaginativne (re)-konstrukcije prošlosti koje odgovaraju sadašnjim potrebama“, ostavljajući kulturnom pamćenju panonske sličice u kojima uviđamo da, kako podcrtava Sorel, „panonizam opet znači razliku“. Stoga, iako nemoćni, Removi subjekti ostaju neovisni i autentični u svojoj potrebi za opisivanjem svijeta koji vide.

Vratimo se na početak: u *Slughterhouse of Literature* Franco Moretti piše o tome kako o 99,5 posto književnosti danas – ne pišemo. To je taj, svojevrсни, *gre-*

at unread. U kontekstu Gorana Rema ovo zvuči, ipak, odveć apokaliptično, ali ima svoje razloge. S obzirom na to da je ključ opstanaka i razumijevanja autora i djela u sadašnjosti koja pomno raslaže i preslaže tradiciju kakvu je danas znamo, ovakva izdanja ključna su da na vrijeme uključimo Rema u tokove hrvatske književnosti. Ne samo zbog toga što je riječ o „autentičnoj“ književnosti, već zato što jedino osvještavanjem takvih poetika imamo šansu preformulirati trenutna petrificirana razumijevanja suvremenog hrvatskog pjesništva.

Bibliografija deset godina časopisa *Artikulacije* (2016. – 2025.)

Priredio Mario Kolar

1. Bibliografija časopisa

Naslov i podnaslov: *Artikulacije: časopis za čitanje.*

Izdavač i mjesto izdavanja: Podravsko-prigorski ogranak Društva hrvatskih književnika, Koprivnica; [od br. 2/2016:] Umjetnička organizacija Artikulacije i Podravsko-prigorski ogranak Društva hrvatskih književnika, Koprivnica; [od br. 5/2018:] Umjetnička organizacija Artikulacije, Koprivnica; [od br. 16/2023:] Umjetnička organizacija Artikulacije i Neolit, Koprivnica.

Uredništvo: Marko Gregur, Mario Kolar, Darko Pernjak; [od br. 2/2016:] Marko Gregur (glavni urednik), Mario Kolar, Darko Pernjak; [od br. 7/2019:] Marko Gregur (glavni urednik), Mario Kolar, Darko Pernjak, Matija Ivačić; [od br. 11/2021:] Marko Gregur (glavni urednik), Darko Pernjak, Matija Ivačić; [od br. 12/2021:] Marko Gregur (glavni urednik), Mario Kolar, Darko Pernjak, Matija Ivačić; [od br. 17/2024:] Marko Gregur (glavni urednik), Mario Kolar, Matija Ivačić; [od br. 19/2025:] Marko Gregur (glavni urednik), Mario Kolar (izvršni urednik), Matija Ivačić, Franjo Nagulov, David Čarapina.

2. Bibliografija priloga

God. 1, br. 1, 2016.

Alpe-Adria festival mladih pisaca

Constantin Göttfert: *Djevojka i njezini ljubavnici*. S njemačkog preveo Andy Jelčić. 4-5.

Davor Ivankovac: *Obećana zemlja*. 6-11.

Lucas Kristan: *Zreo za odmor*. 12-15.

Franjo Nagulov: *Sve moje žene*. 16-19.

Kristian Novak: *Ciganin, ali najljepši* (ulomak iz romana u nastajanju). 22-24.

Roland Orcsik: *Raspuklina tanka kao vlas*. S mađarskog prevela Angéla Pataki. 23-30.

Tomo Podstenšek: *Oslobođenje*. Sa slovenskoga preveo Božidar Brezinščak Bagola. 31-33.

Anna Terék: *Vlasi kose*. S mađarskog prevela Angéla Pataki. 34-39.

Tina Vrščaj: *Frigidnost*. Sa slovenskoga preveo Božidar Brezinščak Bagola. 40-42.

In memoriam / Pajo Kanižaj

Ivan Golub: *Idemo kući*. 44.

Ernest Fišer: *Od pakla do raja – tragovi Paje Kanižaja (skica za autorov životopis)*. 47-51.

Ivan Picer: *Uz Paju*. 52-57.

Razgovor

Milivoj Solar: *Brzina promjena vodi nas u kolaps*. Razgovarao Mario Kolar. 59-61.

HR produkt

Božica Brkan: *Australija, darling*. 64-69.

Milan Frčko: *Pjesme*. 70-73.

Maja Kušenić Gjerek: *Pjesme*. 74-78.

Marko Gregur: *Vidjela sam Omara Sharifa (ulomak iz romana)*. 79-82.

Matija Ivačić: *Krhotine*. 86-87.

Darko Pero Pernjak: *HERD*. 88-90.

Božidar Prosenjak: *Mačkina večera*. 91-94.

Drago Štambuk: *Japanska razglednica*. 95-98.

Kemal Mujičić: *Zagledan u urnu*. 99-101.

Razgovor

Miro Gavran: *Kazalište je racionalno, a proza je sloboda*. Razgovarao Marko Gregur. 103-105.

Sa svih strana / od Poljske do Afganistana

Zbigniew Machej: *Vidio sam opsjednutu*. S poljskoga prevela Božica Brkan. 108-111.

Bashir Sakhawarz: *Prvi kan*. 112-114.

Zvonko Taneski: *Ljubav nakon pijane noći*. 115-118.

Peter Šulej: *Tišina kavanskog flâneura*. 119-123.

Ispod čekića / eseji, kritike i slično

Hrvoje Petrić: *Potonuli svijet preko Drave*. 126-128.

Boris Beck: *Sve što znam o pisanju, naučio sam od Williama Saroyana*. 129-132.

Davor Šalat: *Razigravanje pa usklađivanje temeljnih silnica teksta (interpretacija poezije Adriane Škunca)*. 133-136.

Mario Kolar: *Poetski katalog naličja suvremenosti* (Ernest Fišer: *Doba nevremena*). 137-139.

Matija Ivačić: *Putovanje u srce europske tame* (Jáchym Topol: *Hladnom zemljom*). 140-142.

Bilanca 2015

Marko Gregur: *Podravski književni mementuš*. 146-151.

Mario Grobenski: *umjetničke fotografije*. Naslovnica, 2-3, 20-21, 44-45, 62-63, 84-85, 106-107, 124-125, 144-145.

God. 1, br. 2, 2014.**Sunce nad oranicama**

Ilija Aščić: *Noć u čistilištu*. 4-7.

Kristina Gavran: *Kolači od pijeska*. 8-10.

Korana Serdarević: *Slutnja*. 11-13.

Siniša Matasović: *Suvremena djevojka*. 16-21.

Ivan Jozić: *Stari, stari momci*. 22-24.

Jelena Zlatar: *Ljeto me je voljelo*. 25-28.

Alen Brlek: *Opisivanje izvanrednog*. 30-31.

Ružica Aščić: *Djeca*. 32-36.

Darko Šeparović: *Kako smo postali suvremeni*. 37-41.

Razgovor

Delimir Rešicki: *Galović je pjesnik svjetske klase*. Razgovarao Marko Gregur. 43-47.

In memoriam / Dubravko Ivančan

Mario Kolar: *Iz neobjavljene ljubavne poezije Dubravka Ivančana*. (U povodu 85. obljetnice rođenja). 50-52.

Dubravko Ivančan: *Iz neobjavljene zbirke Sretno otočje*. 53-58. *Iz neobjavljene zbirke Ludorije*. 59-64. *Iz zbirke Amor (1971)*. 65-57.

Ča činidu

Milan Rakovac: *Šjor Paron*. 70-72.

Tomislav Milohanić: *Sopac Nadalin i njegov deštin*. 73-76.

Domaća meštija

Suzana Matić: *Kad si to najednom postao tako velik Davide*. 80-91.

Lana Derkač: *Proljeće programira ulicu*. 92-96.

Darija Žilić: *Karneval*. 97-98.

Razgovor

Ivana Šojat: *Nisam dovoljno kozmopolitska, a ni dovoljno domoljubna*. Razgovarao Darko Pernjak. 100-103.

Co je to? Co to jest? Čo je to? Prezentujeme současnou českou, polskou a slovenskou literaturu! Ihaaaa!

Petr Hruška: *Jedna rečenica (izbor)*. S češkog preveo Matija Ivačić. 105-110.

Grzegorz Kwiatkowski: *Šumar Danz*. S poljskog prevela Iva Rupčić. 111-113.

Peter Balko: *Udovica pijetlova*. (Ulomak iz romana *Tada u Lošoncu*). Sa slovačkog prevela Patrícia Želizňáková. 115-117.

8. točka: Razno

Boris Beck: *Tri mačke Nicka Cavea*. 120-123.

Mirko Ćurić: *Smrt Petera Esterhazyja*. 124-126.

Željka Lovrenčić: *Čudnovati svijet dječaka s Trešnjevke*. 127-129.

Damir Vujnovac: *Naš čovjek u Bejrutu*. 130-134.

Matija Ivačić: *Sjajan roman Katherine Tučkove (Boginje sa Žitkove)*. 135-137.

Livija Reškovac: *Priča o maniji, mahnitost naša svagdašnja (Adam Rajzl: Mornareva žena)*. 138-139.

Krunoslav Večenaj: *umjetničke fotografije*. Naslovnica, 2-3, 14-15, 23, 35, 68-69, 78-79, 86-87, 89, 104, 114-115, 118-119, 121.

God. 2, br. 3, 2015.**Alpe Adria festival mladih pisaca**

Ilija Aščić: *Više nigdje nećemo ići*. 4-7.

Katja Gorečan: *Prijevara ili rođenje mrtvog djeteta*. Sa slovenskog preveo Marko Gregur. 8-12.

Gábor Lanczkor: *Otac na porodu*. S mađarskoga prevela Angéla Pataki. 13-15.

Anja Mugerli: *Lipa*. Sa slovenskog preveo Božidar Brezinščak Bagola. 16-18.

Tibor Weiner Sennyey: *Teslino nasljeđe*. S mađarskog prevela Angéla Pataki. 19-25.

Andreas Unterweger: *Žuta knjiga*. S njemačkog preveo Andy Jelčić. 26-30.

Razgovor

Ivan Golub: *Prezasićenost prazninom dovest će do gladi za Puninom*. Razgovarao Mario Kolar. 32-39.

In memoriam / Vinko Vošicki

Božica Anić: *Koprivnički tiskar i izdavač koji je objavljivao Krležu*. 41-51.

Suvremena hrvatska alkemija

Delimir Rešicki: *Estike, noćna frajla* (Mirabilis jalapa). 53-56.

Ivana Rogar: *Veliki majstor*. 57-63.

Irena Matijašević: *Psihogrami*. 64-67.

Andrija Škare: *Trenuci*. 68-69.

Hrvoje Marko Peruzović: *Ona čije se ime ne izgovara*. 70-77.

Marija Rakić Mimica: *Majčino mlijeko*. 78-81.

Zlatko Kraljić: *Murske močvare*. 82-86.

Lucija Butković: *Tripice*. 87-90.

Suvremena slovenska književnost

Peter Semolič: *Svjetlost u dnu kanjona*. Sa slovenskoga preveo Marko Gregur. 92-95.

Primož Repar: *Jednom ću napisati tu pjesmu* (Child in Time). Sa slovenskog preveo Božidar Brezinščak Bagola. 96-98.

Jasmin B. Frelih: *Vrapci*. Sa slovenskog preveo Božidar Brezinščak Ba-gola. 99-102.

Bojan Sedmak: *Rajna*. 103-111.

Simona Kopinšek: *Nožić (ulomak iz romana u nastajanju)*. Sa sloven-skog preveo Željko Perović. 112-115.

Tomo Podstenšek: *Glas te najprije može izdati*. Sa slovenskog preveo Željko Perović 116-117.

Eva Kovač: *Gorenje*. Sa slovenskog preveo Željko Perović 119-122.

Kristian Koželj: *Tvoj muškarac*. Sa slovenskog preveo Marko Gregur. 123-124.

Kritika

Andrijana Kos-Lajtmán: *Ciganin, ali najljepši – veliki roman o bijegu/padu i točkama koje opravdavaju zaustavljanje*. 126-132.

Matija Ivačić: *Agonija drukčijosti (Tomáš Zmeškal: Životopis crno-bije-loga janjeta)*. 133-134.

Franjo Nagulov: *Uz pet minuta kašnjenja – Vozni red Slavka Jendrička*. 135-142.

Robert Gojević: *umjetničke fotografije*. Naslovnica, 22, 52, 54, 65, 74-75, 91, 106-107, 118, 125.

God. 2, br. 4, 2015.

In memoriam / posljednji intervju Jože Skoka

Joža Skok: *Kajkavska književnost zaslužuje institucionalni prostor*. Razgovarao Mario Kolar. 4-7.

24. Galovićeva jesen

Ján Gavura: *Kako malom stvari pokrenuti velike stvari*. Sa slovačkog prevela Patrícia Želizňáková. 10-12.

Andrej Hočevár: *Posao može pričekati*. Sa slovenskoga preveo Marko Gregur. 13-17.

Maja Kušenić Gjerek: *Antigravitacija*. 18-21.

Branka Primorac: *Urednik*. 22-24.

Peter Semolič: *Recimo, da se zove Tomaž*. Sa slovenskoga preveo Mar-ko Gregur. 25-28.

Tomislav Šovagović: *Dragostea na srijemskom frontu*. 29-32.

Kees van Meel: *O barbarima*. S engleskog prevela Željka Lovrenčić. 33-35.

Razgovor

Zoran Ferić: *Moj je otac često govorio Galovićeve stihove*. Razgovarao Darko Pernjak. 37-40.

Istok je na zapadu (putopisi)

Temat priredio Damir Vujnovac

Boris Veličan: *Istok je na Zapadu*. 44-46.

Hrvoje Ivančić: *Uspomena na Siriju*. 47-52.

Juraj Bubalo: *Neugovoreni susret (zapisci iz Indije)*. 53-61.

Maja Klarić: *Chega de saudade*. 62-71.

Mladen Joka: *Iran*. 72-83.

Saša Pjanić: *Saharom u prolazu*. 84-90.

Dvina Meler: *Korowai*. 91-94.

Tomislav Perko: *Dan 523*. 95-97.

Goran Blažević: *Hod solidarnosti*. 98-102.

Razgovor

Robert Gojević: *FACE(S) I (F)ACES jedinstven je projekt u Hrvatskoj*. Razgovarao Marko Gregur. 104-110.

Sjever-sjeverozapad

Ivan Golub: *Najdukši den*. 112-116.

Božica Jelušić: *Ftič na vetrokazu*. 117-120.

Božica Brkan: *ciglata je nova crna*. 121-124.

Tomislav Ribić: *Vanzahajanje grofa Orgaze*. 125-127.

Kristina Špiranec: *Whiskey na mjesecini*. 128-130.

Tanja Novak: *Pjesme*. 131-132.

Češka duplerica

Matija Ivačić: *O pričama*. 134.

Emil Hakl: *Zlatna vremena*. Preveo Marin Ivić, za tisak priredio Matija Ivačić. 135-143.

Jiri Hájíček: *Konje treba pokapati*. Prevela Silvija Kos, za tisak priredio Matija Ivačić. 144-158.

Mlada crnogorska književnost

Vasko Raičević: *Idealni čitatelj*. 160-165.

Dorđe Šćepović: *S Fanteom u džepu*. 166-168.

Enver Muratović: *Kao da ti nije ništa*. 169-170.

Novica Vujović: *Riječi*. 171-173.

Upravo stiglo

Mihaela Cik: *Zbrajanje tuga* (Slavenka Drakulić: *Mileva Einstein, teorija tuge*). 175-178.

Matija Ivačić: *Opsesivna potraga za svjetlošću* (Jan Němec: *Povijest svjetlosti*). 179-180.

Riana Petanjek: *umjetničke fotografije*. Naslovnica, 34.

Damir Vujnovac: *umjetničke fotografije*. 8-9, 42-43, 49, 54-55, 65, 86-87, 90, 99, 110-111, 133, 137, 146-147, 154, 159, 174.

Robert Gojević: *fotografije pisaca*. 36, 103, 105, 106, 107, 109.

Robert Mlinarec: *fotografije Zorana Ferića*. 41.

God. 3, br. 5, 2018.**3. Alpe-Adria festival mladih pisaca**

Theodora Bauer: *Chikago* (ulomak iz romana). S njemačkog preveo Andy Jelčić. 4-6.

Razgovor – Theodora Bauer: *Pisala sam o migracijama i politici jer možemo učiti iz povijesti i ne ponavljati iste greške*. Razgovarala Chiara Čargonja. 7-9.

Miklós Benedek: *Prvi snijeg*. S mađarskog prevela Angéla Pataki. 9-14.

Tomo Podstenšek: *Kamen, škare i papir* (ulomak iz istoimenog romana). Sa slovenskoga preveo Marko Gregur. 15-18.

Razgovor – Tomo Podstenšek: *Moj cilj nije da se knjiga čitatelju svidi, već da ga uspijem natjerati da kritički promišlja o važnim temama*. Razgovarala Dora Mesić. 19-21.

Ana Schnabl: *Ana*. Sa slovenskog preveo Božidar Brezinščak Bagola. 22-27.

Razgovor – Ana Schnabl: *Nisam vizionarka, već analitičarka. Zato pišem o onom što mi je poznato*. Razgovarala Slavica Trgovac Martan. 28-30.

Andrija Škare: *Sjedala 33 i 34*. 31-37.

Razgovor – Andrija Škare: U pisanju nema novca ni slave, jedina nagrada je zadovoljstvo kada se nekome sviđa ono što ste napisali. Razgovarao Krešo Puklavac. 38-40.

Szabina Ughy: Masa u stanju mirovanja. S mađarskog prevela Angéla Pataki. 41-45.

Razgovor – Szabina Ughy: Važno je da srednjoeuropski autori kroz osobne kontakte otkriju druge kulture, dileme koje muče njihove kolege i njihovu poeziju. Razgovarao Vedran Vrabec. 46-47.

Suvremena češka i slovačka proza

Igor Hohel: *Walter Egon*. Sa slovačkog prevele Milica Ivović i Patrícia Želizňáková. 49-64.

Petra Soukupová: *Pod snijegom*. S češkog preveo Matija Ivačić. 65-72.

Mlada bosanskohercegovačka poezija

Temat priredio Mirko Božić

Marko Tomaš: *Posljednji tango u Mostaru*. 74-79.

Senka Marić: *Za naše majke*. 80-85.

Mili Đukić: *Džoger tete Nade*. 86-90.

Anita Pajević: *Konvencija o pravima mora*. 91-96.

Adnan Žetica: *Besplatni mali oglas do deset riječi*. 97-101.

Šima Majić: *Odjenula sam sušu*. 102-105.

Mirko Božić: *Kinoteka*. 106-111.

Generacija 90+

Temat priredila Monika Herceg

Marija Dejanović: *Tri krezube vještice*. 114-118.

Monika Herceg: *Bjesovi*. 119-124.

Mateja Jurčević: *Nikada neću znati ono bitno o tebi*. 125-129.

Ines Kosturin: *Predvidljivost praznovjerja*. 130-134.

Lara Mitraković: *Možemo samo vikati upomoć*. 135-139.

Luka Tripalo: *Išta*. 140-144.

Vigor Vukotić: *Aksonometrija kasnog ljeta*. 145-148.

Kritika

Matija Ivačić: *Mapiranje gubitaka* (Jakuba Katalpa: *Nijemci*). 150-153.

Mario Kolar: *Trpkost priče, slast pripovijedanja* (Damir Karakaš: *Sjećanje šume*). 154-156.

Livija Reškovic: *Priče na tragu Bukowskoga* (Ilija Aščić: *Kako sam postao zao*). 157-159.

Andrej Hočevan: umjetničke fotografije. Naslovnica, 2-3, 13, 24, 42, 48-49, 58-59, 73, 77, 92-93, 101, 107, 110-111, 112-113, 123, 137, 148-149.

God. 3, br. 6, 2018.

25. Galovičeva jesen

Jeffery Renard Allen: *Song of the Shank* (ulomak iz romana). 4-7.

Razgovor – Jeffery Renard Allen: *Svi učimo o tome kako pisati, ali nitko nas ne može poučiti*. Razgovarao Marko Gregur. S engleskog preveo Andy Jelčić. 8-10.

Julijana Adamović: *Divlje guske* (ulomak iz romana). 11-14.

Razgovor – Julijana Adamović: *Dislocirana sam i „nisam na liniji“ pa sam često nevidljiva*. Razgovarala Gabriela Jurković. 15-16.

Jorge Contreras Herrera: *Dvije prirode*. Sa španjolskog prevela Željka Lovrenčić. 17-20.

Myriam Diocaretz: *Poštovani Bože*. Sa španjolskog prevela Željka Lovrenčić. 21-24.

Razgovor – Myriam Diocaretz: *Moramo obnoviti vizionarsku i meditativnu ulogu poezije*. Razgovarala: Slavica Trgovac Martan. 25-27.

Marek Šindelka: *Zamor materijala* (ulomak iz romana). S češkog preveo Matija Ivačić. 28-35.

Razgovor – Marek Šindelka: *Moj roman govori o izbjegličkoj krizi u Češkoj*. Razgovarao Matija Ivačić. 36-37.

Livija Reškovic: *Boks patuljaka*. 38-42.

Kristian Koželj: *Bon voyage, B*. Sa slovenskog preveo Marko Gregur. 43-46.

Razgovor – Kristian Koželj: *Otvaranje knjižnica festivalima je neprocenjivo*. Razgovarala Gabriela Jurković. 47-48.

Dragutin Feletar: *Cajti kaj pobegli so k jado*. 49-56.

Razgovor

Kristian Novak: *Voljeti zavičaj ne znači biti slijep i lišen kritičkog promišljanja*. Razgovarao Mario Kolar. 58-65.

Suvremena mađarska proza

Sve tekstove s mađarskog prevela je Angéla Pataki

László Jenei: *Takt*. 68-71.

László Kiss: *Stigli su*. 72-74.

Kiss Tibor Noé: *Trebala bi spavati (ulomak)*. 75-79.

Ágnes Szil: *Julija i Romeo*. 80-81.

Mátyás Szöllősi: *Izlazak na slobodu (ulomak)*. 82-83.

Benedek Totth: *Divlja svinja (ulomak)*. 84-86.

Orsolya Bencsik: *Više života (ulomak)*. 87-88.

Gabi Csutak: *Mrtva priroda sa zecom*. 89-91.

Edina Szvoren: *Krnja, dobro uspjela*. 92-94.

Novo!

Božica Brkan: *Povećane slike*. 96-105.

Tomislav Domović: *Vrhovi*. 106-110.

Marina Vujčić: *Dnevnički zapisi*. 111-116.

Tin Lemac: *Mjesečeva euglena*. 117-119.

Dijana Mateša: *Pjesme*. 120-123.

Novi prijevodi

Jan Balaban: *Most*. S češkog prevela Iva Dejanović, za tisak priredio Matija Ivačić. 125-131.

Zvonko Taneski: *Pogledi po noćnoj plesačici*. S makedonskog prevela Maja Mastnak-Car. 132-141.

Aleš Jelenko: *Na dvije razine*. Sa slovenskog prevela Enesa Mahmić. 142-145.

S uredničkog stola Krune Lokotara

Kruno Lokotar: *Dobar urednik nepotkupljivi je protohigijeničar*. 147-148.

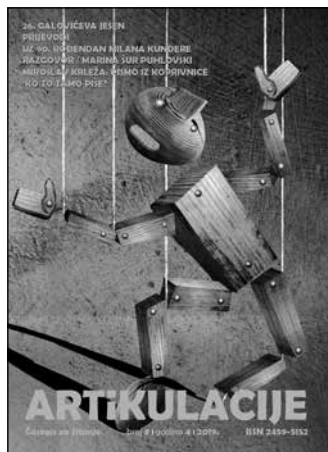
Gregory Corso: *Mile vile i njihove sile (izabrane pjesme)*. Odabrao, preveo s engleskoga i priredio Vojo Šindolić. 149-155.

Davor Ivankovac: *Doba bršljana i mraza*. 156-160.

Zrinka Horvat Goodman: *Lovci na tajne (ulomak iz romana)*. 161-165.

Kritika

Ilija Aščić: *Anatomija naših privatnih i društvenih patologija* (Julijana Adamović: *Divlje guske*). 168-170.

Matija Ivačić: *Književna medalja srebrnoga sjaja* (Petra Hůlová: *Sve ovo pripada meni*). 171-173.

Franjo Nagulov: *Iznutra/izvana!* (Mateja Jurčević: *Bijela vrata*) 174-178.

Krunoslav Večenaj: umjetničke fotografije. Naslovnica, 2-3, 23, 66-67, 76-77, 95, 100-101, 108-109, 124-125, 152-153, 166-167.

Marko Posavec: fotografije Kristiana Novaka. 57, 60.

Siniša Sunara: fotografija Krune Lokotara. 146.

God. 4, br. 7, 2019.

Mlada češka pripovijetka

Matija Ivačić: *Predstava počinje!* 4-5.

Matěj Hořava: *Kosa*. Prevela Gabriela Jupek. 6-9. *Tuđe cipele*. Prevela Hana Novotni. 10-17.

Razgovor – Matěj Hořava: *Knjigu sam objavio anonimno jer je važno djelo, a ne autor*. Razgovarale Gabriela Jupek i Hana Novotni. 18-20.

Jan Nemec: *Autocesta D1*. Prevele Dora Tomac i Valentina Hršak. 21-32.

Razgovor – Jan Nemec: *Književnost je prije sfera prepoznavanja nego slave i to je u redu*. Razgovarala Dora Tomac. 33-35.

Ivana Myšková: *Nijekanje smrti ili Nestanak hvalizmaja*. Prevela Mihaela Kramarić. 36-40. *Kverulant*. Prevela Gabriela Jupek. 41-44.

Razgovor – Ivana Myšková: *O nedovršenim se djelima ne govori*. Razgovarala Mihaela Kramarić. 45-47.

Marek Šindelka: *Štafeta*. Prevela Ivona Štajduhar. 48-52. *Predstava počinje*. Prevela Mirna Romanjik. 53-58.

Razgovor – Marek Šindelka: *Tema o kojoj pišem mora me fascinirati. To jednako može biti ljudsko tijelo, život migranata ili bratovo ovisničko iskustvo*. Razgovarala Mirna Romanjik. 59-62.

Petra Soukupová: *Jabuka*. Prevela Martina Hložan. 63-66. *Medenjaci*. Prevela Mihaela Korman. 66-68.

Razgovor – Petra Soukupová: *Pisanje knjiga zahtjevnije je od pisanja scenarija, ali ishod je u većoj mjeri zadovoljavajući*. Razgovarala Mihaela Korman. 69.

Radovan Menšík: *Denisa*. Prevela Martina Karačić. 70-76. *Trkačica*. Prevela Silvija Cesarec. 77-83.

Razgovor – Radovan Menšík: *Ideja sama odlučuje hoće li otići u skladbu ili knjigu*. Razgovarale Martina Karačić i Silvija Cesarec. 84-85.

Vratislav Manák: *Krik zlatne ribice*. Prevela Martina Pejić. 86-90.

Razgovor – Vratislav Manák: *U pričama se bavim atomizacijom društva*. Razgovarala Martina Pejić. 91-93.

Jaroslav Irovský: *Osobnu iskaznicu, molim*. Prevela Tina Nerad. 94-102.

Razgovor – Jaroslav Irovský: *Bukowski mi je pomogao da pišem otvoreno*. Razgovarala Tina Nerad. 103-107.

Prvih 100 Pavla Pavličića

Mario Kolar: *Magične brojke Pavla Pavličića*. Uvodna napomena o temi. 109-110.

Kolektivni intervju – Pavao Pavličić: *Kada svuda oko sebe vidite priče lako dođete do stotke*. Razgovarali Doroteja Palijan, Maja Deban, Katarina Fabijanić, Jelena Trbović, Petra Vinski, Đurđica Prstec, Ivan Horvat, Mario Kolar, Maja Pavičić, Romana Kuharić i Martina Mohorić. 111-117.

Petra Vinski: *Fantastičan povratak u fantastiku* (Pavao Pavličić: *Bakrene sove*). 118-123.

Monika Brekalo: *Živjela starost!* (Pavao Pavličić: *Pohvala starosti*) 124-128.

Ivana Brljak: *Svaka čast tijelu* (Pavao Pavličić: *Pohvala tijelu*). 129-133.

Monika Golubar: *Ne daj da ti prošlost upravlja životom* (Pavao Pavličić: *Salon za plakanje*). 134-138.

Novo – mađarska i hrvatska proza

Antal Bognár i Éva Bánki: *Na rubu svjetova*. 140.

Antal Bognár: *Subotički triptih*. S mađarskog prevela Jasmina Kretić. 142-145.

Éva Bánki: *Mađarski Dekameron* (Ulomak iz ciklusa novela). S mađarskog prevela Jasmina Kretić. 146-151.

Andy Jelčić: *Pedeset portreta i poneka uvreda* (Ulomci iz knjige...). 152-159.

Kritika & esej

Franjo Nagulov: *Sisački samizdat* (Slavko Jendričko: *Suvozač*). 161-165.

Matija Ivačić: *Tuđinci u vakuumu fizičkoga svijeta* (Marek Šindelka: *Zamor materijala*). 166-169.

Slavica Trgovac Martan: *Zagorkine junakinje u hlačama*. 170-176.

Gabriela Jurković: *Rodni stereotipi u romanima Tesse Afshar*. 177-183.

Matija Ivačić: umjetničke fotografije. Naslovnica, 20, 139, 141,
Marko Šamec: umjetnička fotografija. 12.
Marina Štefančić: umjetnička fotografija. 26-27.
Alen Dumić: umjetnička fotografija. 42.
Lea Zrinščak: umjetnička fotografija. 64-65.
Juraj Ostović: umjetnička fotografija. 72-73.
Lucija Glavina: umjetnička fotografija. 88-89.
Tina Batur: umjetnička fotografija. 96-97.
Martina Valec-Rebić: fotografije Pavla Pavličića. 108, 113, 115.
Leo Kirinčić: umjetnička fotografija. 160.

God. 4, br. 8, 2019.

26. Galovićeve jesen

Pavao Pavličić: *Kak taubeka dva*. 4-7.
Julijana Matanović: *Zapisi internetske novakinje*. 8-13.
Anna Terék: *Mrtve žene*. S mađarskog prevela Angéla Pataki. 14-18.
Matěj Hořava: *Rakija: proze iz Banata*. S češkog preveo Matija Ivačić. 19-25.
Hrvoje Marko Peruzović: *Večer je tamni groove*. 26-32.
Andrej Tomažin: *Izabela I*. Sa slovenskog preveo Božidar Brezinščak Bagola. 33-41.
Erik Ondrejčka: *Lilith*. Prema slovačkom originalu i srpskom prijevodu Mire Demáka pripremio Matija Ivačić. 42-47.

Prijevod

Rita Dove: *Pet slonova*. S engleskog preveo Andy Jelčić. 49-68.
Josip Novaković: *Pacijent*. S engleskog preveo Saša Drach. 69-90.
Jiri Kratochvil: *Korak naprijed i prilično unatrag*. S češkog prevela Ana Zečević, za tisak priredio Matija Ivačić. 91-103.
Vlada Urošević: *Ono što vide mačke*. S makedonskog preveo Ivica Baković. 104-109.

Uz 90. rođendan Milana Kundere

Marijan Lipovac: *Milan Kundera i Srednja Europa*. 111-115.
Katica Ivanković: *Milan Kundera i Česi*. 116-120.
Marinko Košćec: *Kundera u Francuskoj*. 121-125.

Sanja Milićević Armada: *Kako sam prevodila Kunderinu Besmrtnost*. 126-129.

[Anonimno:] Čehoslovački znanstveni djelatnici u Daruvaru. (Preveo M. I.). 130-131.

Razgovor

Marina Šur Puhlovski: *Petsto stranica izdržljivosti!* Razgovarao Darko Pernjak. 133-139.

Miroslav Krleža: Pismo iz Koprivnice

Marijan Špoljar: *Pismo iz Koprivnice (i Duge Rijeke)*. 141-145.

Suzana Marjanić: *S časopisom Artikulacije u Krležinoj Dugoj Rijeci*. 146-156.

'Ko to tamo piše?

Šeharzada Džafić: *Lirska protagonistkinja u lirsko-proznom labirintu* (Andrijana Kos-Lajtman: *Teleidoskop*). 158-161.

Franjo Nagulov: *Gnoza i seksualnost* (Tomislav Domović: *Ljubavni abecedarij*). 162-166.

God. 5, br. 9, 2020.

Stop antonkologijama!

Mario Kolar: *Treba li nam dijalektalna književnost?* 4-12.

[Komentari]

Kristian Novak, Davor Šalat, Božica Brkan, Boris Domagoj Biletić, Monika Herceg, Milorad Stojić, Denis Derk, Joško Božanić, Marko Pogačar, Đuro Vidmarović, Božica Pažur, Sanjin Sorel, Boris Beck, Ernest Fišer, Franjo Nagulov, Drago Štambuk. 13-63.

[Inkrustacije]

Ivan Golub: *Puznu mi lasi*. 22.

Drago Štambuk: *Pada je snig do u more*. 22.

Milorad Stojić: *Wikicitati*. 33.

Zvonko Kovač: *Vručina kože, bubrenje topline*. 33.

Božica Brkan: *reč kej je ne*. 38.

Tomislav Milohanić Slavić: *Dite i črno janje*. 38.

Evelina Rudan: *breki i čuki*. 43.

Denis Peričić, Anita Peričić: *Horvatski krali*. 43.

Ernest Fišer: *Na Stančićevom placu*. 48.
Daniel Načinović: *Merikonska letera*. 48.
Nada Galant: *Sve drugo je bilo zaspravlje*. 58.
Tomislav Žigmanov: *Tunja*. 58.

Suvremena francuska književnost

Temat priredio Marinko Koščec
Marinko Koščec: *Nekoliko riječi uz temat*. 66.
Jakob Filić: *Zapisnik J.M.G. Le Clezija*. 67-75.
Mateja Kiseljak: *Regis Jauffret: književnost kao slagalica*. 76-85.
Marija Paprašarovski: *Philippe Claudel: umjetnik koji slika riječima i kamerom*. 86-96.
Luka Delić i Marinko Koščec: *Eric Chevillard*. 97-107.
Mirna Sindičić Sabljo: *Marie Darrieussecq, Nancy Huston i Faiza Guene – autorice uronjene u stvarnost*. 108-120.

Razgovor

Darko Cvijetić: *Ozvučio sam masovne grobove*. Razgovarao Kruno Lokotar. 122-129.

S uredničkog stola Nermine Husković

Nermina Husković: *Izazovna književna godina*. 131-135.
John McGahern: *Među ženama*. Prevela s engleskog Mirna Čubranić. 136-147.
Jan Carson: *Potpirivanje*. Prevela s engleskog Una Krizmanić Ožegović. 148-155.
Halldora Thoroddsen: *Dvoslojno staklo*. Prevela s islandskog Daria Lazić. 156-159.

Samo langzam (Nagi čita hrvatsku poeziju)

Franjo Nagulov: *Ništa novo* (Slavko Jendričko: *Urlici snova*). 162-166.
Stairway to heaven (Andrijana Kos-Lajtman: *Stepenice za Stojanku K.*). 167-171.

Adrijana Vidić: fotografije Darka Cvijetića. 121, 126.
Tanja Draškić Savić: fotografija Nermine Husković. 130.

God. 5, br. 10, 2020.**Iza sedam gora (pišemo vam iz provincije)**

Julijana Adamović: *Tomaševo putovanje (ulomak iz romana u nastajanju)*. 3-10.

Želimir Periš: *Mladenka kostonoga (ulomak iz romana)*. 11-16.

Ivana Šojat: *Put u maglu (ulomak iz romana)*. 17-26.

Denis Peričić: *Pjesme*. 27-32.

Nebojša Lujanović: *Maraton (ulomak iz romana)*. 33-36.

Andrijana Kos-Lajtmán: *Sve ono što boli zbog izgovorivosti*. 37-40.

Neven Ušumović: *Dobra vila*. 41-44.

Nenad Stojković: *Plamen u bezdanu (ulomak iz romana)*. 45-55.

Slavko Janevski

Slavko Janevski: *I peto godišnje doba (izbor)*. Priredio Ivica Baković, s makedonskog preveli Lovro Klepac, Sara Dragoljević, Lidija Barić, Luka Sušić, Dora Vidaković, Fran Matović i María Mata. 57-75.

S uredničkog stola Gordane Farkaš Sfeci

Gordana Farkaš Sfeci: *Dajemo priliku mladim domaćim autorima*. 77-78, 85, 89.

Jerko Mihaljević: *Putar i parizer*. 79-84.

Mirjana Dugandžija: *Sjajan posao u Slavoniji*. 86-88.

Jean-Baptiste Del Amo: *Carstvo životinja*. S francuskoga prevela Željka Somun. 90-95.

Novi češki prijevodi

Matěj Hořava: *Omaška*. Preveo Matija Ivačić. 97-100.

Jiří Kratochvil: *Je suis Paris*. Prevela s češkog Sanja Milićević Armada. 101-107.

Jan Balabán: *Pitaj tatu (ulomak iz romana)*. Preveo s češkog Matija Ivačić. 108-118.

Hana Andronikova: *Zvuk sunčanog sata (ulomak iz romana)*. Prevela s češkog Suzana Kos. 119-125.

Iz radionice Marinka Koščeca

Marinko Koščec: *Razdoblje Realnosti (ulomak iz romana u nastajanju)*. 127-143.

Kritika, autokritika & eseji

Davor Ivankovac: „Podravski motivi“ Krste Hegedušića u kontekstu sukoba na ljevici. 145–158.

Marina Sindičić Sabljlo: Édouard Louis, mlada zvijezda francuske književne scene. 159–165.

Davor Ivankovac: Strategija provokacije i zahodskog humora (Stjepan Babić: *Revolucionar*). 166–169.

Matija Ivačić: Bard češkog postmodernizma u izabranom izdanju (Jiří Kratochvil: *Ležaj je rasporemljen*). 170–173.

Davor Ivankovac: Već viđeno i više puta reciklirano (Davor Ivankovac: *Doba bršljana*). 174–178.

God. 6, br. 11, 2021.**Hrvatska proza**

Nedim Tanović: *Bela i ja, Benzin, Treptaj*. 3–19.

Marina Šur Puhlovski: *Povratnik iz Amerike*. 20–29.

Kruno Lokotar: *Magnovenje, Indigo, Šibica, Čempres*. 30–45.

Razgovor

Josip Užarević: *Dobro djelo transcendiraju dnevnu pragmatiku postajući trajnim dobrom*. Razgovarao Tomislav Šovagović. 47–59.

Frankofonska književnost indijskog potkontinenta

Mirna Sindičić Sabljlo: *Umjesto uvoda*. 61–62.

Vijaya Rao: *Indijska književnost francuskog jezičnog izraza: duhovnost, mit i nacionalizam*. Prevela Mirna Sindičić Sabljlo. 63–73.

K. Madavane: *Sveta krava u Varanasiju*. Prevela Mirna Sindičić Sabljlo. 74–88.

Prithwindra Mukherjee: *O, lađaru!, pariški metro*. Prevela Vanda Miškić. 89.

S uredničkog stola Seida Serdarevića

Seid Serdarević: *Knjigama stvaram svijet u kojem želim živjeti*. 91–96.

Leila Slimani: *Tuđa zemlja*. Prevela s francuskog Vlatka Tor. 97–112.

Goran Ferčec: *Životi radnice*. 113–129.

Ivana Sajko: *Male smrti*. 130–139.

Razgovor

Ludwig Bauer: *Pisanje romana za mene je u posljednja četiri i pol desetljeća način života.* Razgovarao Darko Pernjak. 141-149.

Suvremena poljska proza

Mariusz Szczygieł: *Ni koraka bez Bate.* S poljskog preveli Anamaria Krešo, Antonio Milovina, Dora Dragić, Lucija Košić, Marija Tkalec, Martina Dautović, Petra Crnjak, Valentina Jagačić, Valentina Jagećić i Zvonimir Stanečić, mentorica Đurđica Čilić. 151-177.

Kritika

Matija Ivačić: *Novi pokušaj, novi podbačaj* (Alena Mornštajnová: *Tihe godine*). 179-183.

Franjo Nagulov: *Šarmantni otisci neizgovorive nostalgije* (Lidija Deduš: *Razglednice iz prašnjave republike*). 184-191.

David Čarapina: *Deset proznih godina poslije* (Ivica Prtenjača: *Tišina i njezine olovke*). 192-195.

Luka Baričević: *Gorčina na dlanu* (Jan Balabán: *Pitaj tatu*). 196-199.

God. 6, br. 12, 2021.**Postkolonijalna ruska i (post)sovjetska književnost**

Danijela Lugarić Vukas: *Nove mogućnosti? Postkolonijalna čitanja ruske i (post)sovjetske književnosti.* 3-7.

Aleksandr Ėtkind: *Ruska književnost, 19. stoljeće: roman unutarne kolonizacije.* Preveli Antea Tokić i Juraj Vrbanić. 8-39.

Mark Lipoveckij: *Sovjetske i postsovjetske preobrazbe sižea unutarne kolonizacije.* Prevele Jelena Dujmović, Ana Juradin, Beata Rodić. 40-67.

Il'ja Kukuljin: *„Unutarnja postkolonizacija“: stvaranje postkolonijalne svijesti u ruskoj*

književnosti od 1970-ih do 2000-ih. Preveli Ksenija Mihaljević, Ivan Šimić, Sara Zobel, Tina Fabijančić i Valerija Premec. 68-99.

Razgovor

Tomislav Sabljak: *Autoriteti su neophodni za razvoj mladih talenata.* Razgovarao Tomislav Šovagović. 101-109.

Prijevod

Alexandra Berková: *Paučina*. Preveo Andrej Abramušić, za tisak priredio Matija Ivačić. 111-119.

Miljana Cunta: *Svjetlost izvana*. Sa slovenskog preveo Božidar Brezinščak Bagola. 120-127.

S uredničkog stola Josipa Pandurića

Josip Pandurić: *Godišnji odmor jednog urednika*. 129-137.

Adrien Lebihan: *Aušvički grafiti*. S francuskog preveo Bojan Lalović. 138-144.

Gyula Illyés: *Ručak u dvorcu*. S mađarskoga prevela Kristina Peternai Andrić. 146-150.

Nada Brčić Crnogorac: *Vrijeme promatranja*. 152-157.

Kritika

Mirna Sindičić Sabljo: *S Jasenom Bokom po indijskom potkontinentu* (Jasen Boko: *Život i smrt uz svetu rijeku*). 159-163.

Domagoj Brozović: *Dvije knjige o Alanu Fordu* (Lazar Džamić: *Cvjećarnica u Kući cveća: kako smo usvojili i živeli Alana Forda*; Ivan Sršen i Antonija Radić: *Halo Bing: intervju s Maxom Bunkerom*). 164-168.

Franjo Nagulov: *Melange intime i angažiranosti* (Mehmed Begić: *Pauk u meskalinu*). 169-175.

Davor Ivankovac: *Svemir u sobi* (Lana Derkač: *Hotel za mrtve*). 176-179.

Adrijana Vidić: *umjetničke fotografije*. Naslovnica, 2, 5, 7, 10, 15, 19, 22, 27, 30, 35, 39, 42, 47, 50, 55, 58, 63, 67, 70, 77, 82, 89, 94, 100, 106, 110, 115, 119, 123, 124, 127, 128, 146, 151, 158.

Mirna Sindičić Sabljo: [fotografije] *Varanasi na rijeci Ganges*. 160. *Ceremonija Aarti na obalama Gangesa u Varanasiju*. 161. *Obala Gangesa u Varanasiju*. 163.

God. 7, br. 13, 2022.**(Auto)biografska proza**

Pavao Pavličić: *Galerija*. *Ivan Slamnig ili sed scholae*; *Zoran Kravar ili kad je svijet bio mlad*; *Ante Peterlić ili što je film*. 3-37.

Julijana Matanović: *Kombinirani prašak*. 38-51.

Razgovor

Milko Valent: *Nitroglicerinska Lolita, najveća zavodnica južno od Sjevernog Pola*. Razgovarao Franjo Nagulov. 53–63.

Češka drama i proza

Karel Čapek: *Bijela bolest*. S češkog preveo Matija Ivačić. 65–79.

Kateřina Tučková: *Progonstvo Gerte Schnirch (ulomak)*. S češkog prevela Hana Novotni, za tisak priredio Matija Ivačić. 80–99.

Razgovor

Elvis Bošnjak: *Odbijam priznati da imam nešto što bih nazvao karijerom*. Karijera je malograđanska konstrukcija. Razgovarao Darko Pernjak. 101–108.

Suvremena slovenska proza

Ana Schnabl: *Remek-djelo (ulomak iz romana)*. Sa slovenskog prevela Jagna Pogačnik. 111–129.

S uredničkog stola Luke Šeputa

Anonimni pjesnik, XIV. stoljeće, Engleska: *Perla*. Prepjevao Luko Paljetak. 131–135.

Ivo Brešan: *Izabrana djela. Kratka proza; Pukotine (ulomak)*. Priredio Vinko Brešić. 136–147.

Dante Alighieri: *Čistilište*. Preveo Božidar Petrač. 149–163.

Miguel de Unamuno

Miguel de Unamuno: *Novela o Don Sandaliu, igraču šaha*. Sa španjolskog prevela Dora Jelačić Bužimski. 167–192.

God. 7, br. 14, 2022.**O hrvatskom pjesništvu danas**

Franjo Nagulov: *Galaktika SHP (više natuknica i poneki zaključak)*. 3–14.

U poj, u poj, za narod svoj

Miroslav Mićanović: *Dok rub ne kaže dosta (etnoprogram: B – Ž)*. 17–30.

Suzana Matić: *Pjesme*. 31–42.

Lidija Dujić: *Dormitorij, iz rukopisa*. 43–48.

Marija Dejanović: *Kruna*. 49-51.

Vladimir Tomaš: *Levitacije*, izbor. 51-60.

Vladimir Slaviček: *Pjesme*. 61-69.

Suvremena slovenska poezija

Peter Svetina: *Sporo poslijepodne* (izbor). Sa slovenskog preveli Alison Raukar, Morena Volarić, Amina Emić, Anja Halić, Antonela Orlanđini, Brigita Knežević, Daria Polenus, Josip Živčić, Julija Jančec, Kristina Fuks, Lana Jovanović, Lea Kujundžić, Leona Kućar, Lorena Grenko, Luka Premer, Melanija Šestan, Mihaela Platnjak, Petra Medimurec, Nives Žagar i Vesna Lukić, mentor Klemen Lah. 71-87.

Razgovor

Evelina Rudan: „Smiljko“ je najprije prepoznat u Koprivnici. Razgovarao Tomislav Šovagović. 89-97.

Suvremena češka poezija

Michal Bauer: [Pjesme]. S češkog preveli Marko Meter Vrbanec, Dora Dotlić, Josipa Vokal, Tina Paleka, Mia Poturica i Bartol Končurat, mentor Matija Ivačić. 99-102.

Petr Hruška: [Pjesme]. S češkog preveo Matija Ivačić. 103-105.

František Hruška: [Pjesme]. S češkog preveo Matija Ivačić. 106-107.

Bronislava Volková: [Pjesme]. S češkog preveo Matija Ivačić. 108-109.

Čileansko-hrvatska poezija

Andrés Morales Milohnic: *Zastor od zvona i vjetrova*. Izabrala i sa španjolskog prevela Željka Lovrenčić. 111-121.

Razgovor

Franjo Nagulov: *Politička korektnost je fašizam umotan u leptir-mašnu*. Razgovarao Mario Kolar. 123-133.

Kritika

Mirna Sindičić Sabljo: *Viralno ili suživot u vrijeme društvenih mreža* (Mauricio Segura: *Viralno*). 135-137.

Matija Ivačić: *Parodija u igri zrcala* (Pavla Horáková: *Teorija čudnovatosti*). 138-141.

David Čarapina: *Ljubi zaborav svoj* (Senko Karuza: *Otimanje*). 142-145.

Mario Kolar: fotografije Eveline Rudan. 86, 93.
Matej Čehovski: fotografija Franje Nagulova. 122.
Martina Maloča: fotografija Franje Nagulova. 127.

God. 8, br. 15, 2023.

Piše li se više? (ulomci iz rukopisa romana)

Ludwig Bauer: *Roman o gradnji u vrijeme socijalizma*. 3-16.
Anja Šovagović Despot: *Barunica Charlotte Castelli-Glembay*. 17-33.
Josip Mlakić: *Rekvijem*. 34-44.
Vedran Kukavica: *Klecalo Timotija Trumana*. 45-55.
Korana Svilar (Serdarević): *Rusinka*. 56-66.
Ena Katarina Haler: *Nevini*. 67-81.
Darko Pernjak: *Crna dama (ulomci iz romana)*. 82-93.
93.

Razgovor

Ivan Rogić Nehajev: *Paradoks je što proroke nitko ne shvaća ozbiljno*.
Razgovarao Tomislav Šovagović. 95-101.

Književni Nobel za 2022.

Annie Ernaux: *Govor održan pred Švedskom akademijom prilikom dodjele Nobelove nagrade za književnost*. Prevela Mirna Sindičić Sabljo. 103-109.
Mirna Sindičić Sabljo: *Annie Ernaux ili kako u književnosti kroz osobno iskustvo progovarati o kolektivnom*. 110-113.

S uredničkog stola Eugenije Ehgartner

Eugenia Ehgartner: *Preko znanstvenih knjiga do beletristike*. 115-119.
Hubert Achleitner: *prolazno*. Preveo s njemačkoga Igor Crnković. 120-132.
Monika Helfer: *Jadnici*. Preveo s njemačkoga Igor Crnković. 133-147.
René Freund: *Idemo na more*. Prevela s njemačkoga Vedrana Gnjidić. 148-155.

Razgovor

Krešimir Bagić: *Jezik je neiscrpan prostor iskustva*. Razgovarao Mario Kolar. 157-165.

Kritika

Grozdana Cvitan: (Ne)isplativost suvremenosti (Boris Beck: *Jednorog u virtualnoj šumi*). 167-171.

Ivan Majić: *Plodna jesen Glumčeva pisanja* (Branislav Glumac: *Jesen sobne biljke*). 172-175.

David Čarapina: *Antropocen na periferiji* (Dinko Kreho: *Dobri objekti*). 176-179.

Franjo Nagulov: *Bubamara na štiklama* (Sonja Manojlović: *Šale i opomene*). 180-182.

Mario Kolar: *Od prijezira do spomenika* (Andrija Maurović i Norbert Neugebauer: *Grička vještica*, prema romanu Marije Jurić Zagorke). 183-188.

Matija Ivačić: *Velika proza o sitnim gubitnicima* (Alex Koenigsmark: *Pripovijetke za gospodu*). 189-192.

God. 8, br. 16, 2023.**Uz obljetnice Jaroslava Haška (1883.–1923.)**

Matija Ivačić: *Hašek sam o sebi*. 3-4.

Jaroslav Hašek: *Novi gospodin ministar zemljoradnje*. Prevela Marcela Grgec. 3-4. *Lopovska zgoda gospodina Tevlína*. Prevela Nives Ratković. 7-10. *Molba za povećanje plaće*. Prevela Dora Dotlić. 11-13. *Vrlo zamršena priča o lošem vinu*. Prevela Iva Grbelja. 14-15. *Djelovanje modernog diplomata*. Preveli Ivan Moharić i Marcela Grgec. 16-19. *Duhovne vježbe s preprekama*. Prevela Paula Ivanović. 19-20. *Mirovna konferencija*. Prevela Sara Pokorni. 21-24. *Pripovijest o pojasu za spašavanje samoubojica*. Prevela Anja Tonković. 25-26. *Analiza mokraće*. Prevela Nives Ratković. 27. *Dirljiva priča o ljubavi autonomista prema kćeri jednog centralista*. Preveli Ivan Moharić i Marcela Grgec. 28-30. *Edisonovi doživljaji iz Češke*. Prevela Dora Dotlić. 31-33. *Griješ župnika Ondřeja*. Prevele Paula Ivanović i Iva Grbelja. 34-36. *Razgovor s malim Milom*. Prevele Anja Tonković i Nives Ratković. 37-39. *Vatrogasni aparat agrarca Koloděja*. Prevela Iva Grbelja. 40-41. *Mala idila iz pakla*. Preveo Ivan Moharić. 42-43.

Priča za sebe

Stefan Zweig: *Leporella*. Prevela Branka Grubić. 45-65.

Razgovor

Zvonko Kovač: *Preživljavaju otvorene kulture*. Razgovarao Mario Kolar. 67-79.

Uz 130. godišnjicu rođenja Miroslava Krleža

Silvio Ferrari: *Susret dobronamjernoga naivca s Krležom*. 81-86.

Sve je u glavi (ulomci iz rukopisa)

Kristian Novak: *Slučaj vlastite pogibelji*. 89-102.

Irena Matijašević: *Noćne životinje*. 103-109.

Kristina Gavran: *Indija je žena*. 110-121.

Razgovor

Jelena Miholjević: *Imam osjećaj da stihovi dolaze u život točno kad trebaju*. Razgovarala Monika Herceg. 123-129.

Skopje u suvremenoj makedonskoj kratkoj priči

Ivica Baković: *Uvodno o Skopju* '63. i '23. 131-133.

Vlada Urošević: *Tajna skopske Saat-kule*. Preveo Bruno Bogdan. 134-140.

Snežana Mladenovska Anđelkov: *U tren oka, grad se stvori*. Preveo Ivica Baković. 141-144.

Žarko Kujundžiski: *Skopje. Igra*. Preveo Lovro Klepac. 145-154.

Blagoja Ivanov: *Ogledalo*. Prevela Magdalena Kukić. 155-160.

Olivera Čorveziroška: *Srpanj*: 26. *A ključevi od fiće, gdje su vam?* Preveo Bruno Bogdan. 161-162.

Ljiljana Dirjan: *Sarajevo, 1963*. Prevela Ana Marić. 163-168.

Elizabeta Bakovska: *Zvuci umiranja*. Prevela Marija Rihtarić. 169-171.

Olivera Čorveziroška: *Lenjinova*. Prevela Ana Marić. 172-174.

Irena Cvetković-Alena: *Rupa*. Preveo Ivica Baković. 175-178.

Andrej Al-Asadi: *Jedno obično listopadsko jutro*. Preveo Aleksandar Zeković. 179-180.

Ivan Šopov: *Izgubljene cipele Skopja*. Preveo Zdeslav Bednjanec. 181.

Tamara Jolevska Popov: *Skopje, prekidamo!* Preveo Aleksandar Zeković. 182-183.

Kritika

Matija Ivačić: *Pikaro, karneval i... žal* (Jáchym Topol: *Osjetljiv čovjek*). 185-189.

Lucija Mirt: *U potrazi za lijekom protiv osobnih i društvenih dijagnoza* (Julijana Matanović: *Kombinirani prašak*). 190-193.

David Čarapina: *Poezija polikrize jednog grada* (Martina Vidaić: *Grad: konstrukcija*). 194-196.

Dorotea-Dora Held: fotografija Zvonka Kovača. 67.

Damir Mrvčić: fotografije Jelene Miholjević. 123, 127, 129.

God. 9, br. 17, 2024.

Književnost starosjedilačkih naroda u Québecu

Mirna Sindičić Sabljo: *Književnost starosjedilačkog naroda Innu u prijevodu na hrvatski jezik*: Shuni Naomi Fontaine i Kukum Michela Jeana. 3-8.

Larry Trebblay: *Posljednja slika ljubavi. Ulomak iz romana*. Prevela Mirna Sindičić Sabljo. 9-13.

Pjesnikinja slobode

Monika Herceg: *Nove pjesme*. 15-19.

Drama

Karel Čapek: *Majka. Drama u tri čina*. Preveo Matija Ivačić. 21-43.

Dnevnici koprivničke književnice

Lidija Dujić: *Izbor iz dnevnika Božene Loborec*. 45-46.

Iz prvog niza dnevnika bilježnica Božene Loborec. Priredile Lidija Dujić i Dijana Sabolović-Krajina. 47-93.

Iz novog romana

Josip Novaković: *Za šaku rubalja*. S engleskog preveo Saša Drach. 95-118.

Sa svih strana i meridijana

Karel Liebscher: *Na istarskoj obali*. Prevele Jana Perutka, Franka Rade-tić, Josipa Teskera i Lara Varjačić, za objavu priredio Matija Ivačić. 121-134.

Karina Caban: *Nevelika nesreća. Izbor pjesama iz zbirke*. Preveli Anamaria Brkić, Mislav Graonić i Anela Rački, mentorica Đurđica Čilić. 135-139.

Stratis Mirivilis: *Pet priča*. S novogrčkog preveo Luka Vukušić. 140–157.

Kritika

Igor Gajin: *Ima li svjetla pravde na kraju tunela korupcije?* (Kristian Novak: *Slučaj vlastite pogibelji*). 159–169.

Franjo Nagulov: *Uzaludna iberijska opomena* (Ksawery Pruszyński: *U crvenoj Španjolskoj*). 170–176.

Iva Mirčić: *Pripovijedanje, ili o vještini književnog tkanja Julijane Matanović* (Julijana Matanović: *Bit će sve dobro, mama*). 177–179.

David Čarapina: *Rutinska rasutost* (Marko Pogačar: *Ponoćni glagoli*). 180–183.

God. 9, br. 18, 2024.

Izravno iz Švedske

Sara Gordan: *Noć. Ulomak iz romana*. Sa švedskog preveo Edin Badić. 3–19.

Poljski klasik

Tadeusz Różewicz: *Pjesme*. S poljskog prevela Đurđica Čilić. 21–31.

Iz suvremene hrvatske književnosti

Irena Matijašević: *Gusto vrijeme. Ulomak iz neobjavljenog romana*. 33–43.

Daniel Načinović: *Čovjek, točka i perspektiva*. 44–51.

Emilija Kovač: *Uzgajanje planine, korak po korak*. 52–61.

Razgovor

Sanjin Sorel: *Zanimaju me rubna i granična mjesta*. Razgovarao Mario Kolar. 63–75.

Iz suvremene češke i slovenske književnosti

Jiří Hájček: *Driving Home for Christmas*. S češkog preveo Marko Meter Vrbanc, za tisak priredio Matija Ivačić. 77–93.

Aleš Jelenko: *Terra incognita*. Sa slovenskog prevela Petra Bolić. 94–99.

Kritike i ogledi

Mirna Sindičić Sabljo: *Pisanje poezije kao dekolonijalni čin* (Marie-An-drée Gill: *Grijati otvoreni prostor*). 101-105.

Franjo Nagulov: *Dani leda i magle* (Marie Ndiaye: *Osveta je moja*). 106-112.

David Čarapina: *Diktat iz utopistike* (Nikola Strašek: *Leptirići u trbuhu, glave na kolcima*). 113-117.

Iva Mirčić: „Ćao-mjao“, štivo koje nam je bilo prijeko potrebno (Pavao Pavličić: *Ćao-mjao*). 118-122.

Gordana Grohovac: fotografije Sanjina Sorela. 62, 73.

God. 10, br. 19, 2025.**Panorama mlade hrvatske proze**

Priredio David Čarapina

Valentina Mavretić: *Pogodi kaj ćemo zaklat danas*. 3-10.

Luka Ostojić: *Moj prvi sudar*. 11-18.

Filip Rutić: *Signalna vatra. Ulomak iz romana*. 19-24.

Luca Kozina: *Neki čudan grijeh*. 25-29.

Dunja Matić Benčić: *Razvrstavanje posljedica*. 30-33.

Sara Huskić: *Arzija*. 34-43.

Razgovor

Ena Katarina Haler: *Otkad imam svijest o sebi, imam potrebu za pričom*. Razgovarala Iva Mirčić. 45-53.

Iz rukopisa

Kruno Lokotar: *Limited edition. Ulomci*. 55-66.

Suvremena hrvatska poezija

Denis Ćosić: *Nove pjesme*. 67-73.

Davor Ivankovac: *Sabrana pjesma (iz rukopisa u nastajanju)*. 74-79.

Davor Šalat: *Snijeg je granica svjetova (ciklus)*. 80-86.

Dorta Jagić: *Hladna fronta (ciklus)*. 87-93.

Ivan Koprić: *Limeni tanjur*. 94-101.

Marija Skočibušić: *Nove pjesme*. 102-107.

Tihomir Dunderović: *Učeni knjiški ljudi*. 108-114.

Iz dnevnika koprivničke književnice

Božena Loborec: *Sirove misli (1. dio)*. Priredila i izabrala Dijana Sabolović-Krajina. 117-139.

Kritički pristupi

Mirna Sindičić Sabljo: „Dobrostitve“ *Jonathana Littella*: između povijesti i fikcije. 141-144.

Matija Ivačić: *Ljubav, smeće i nešto treće* (Ivan Klíma: *Ljubav i smeće*). 145-148.

Iva Mirčić: *Tragom poetike Suzane Matić* (Suzana Matić: *Ni na asfaltu, ni na zemlji*). 149-152.

Franjo Nagulov: *U se, na se i poda se* (Antonio Di Benedetto: *Zama*). 153-157.

Denis Butorac: fotografije Ene Katarine Haler. 44, 49, 53.

ARTiKULACIJE

Časopis za čitanje.

* * *

Dubinom i širinom svojeg rada Milivoj Solar je obilježio hrvatsku znanost o književnosti posljednjih pola stoljeća, stekavši velik utjecaj i popularnost i izvan akademskog i znanstvenog konteksta. A recepciju šire publike zaslužio je ne samo zato što je znao postavljati prava i izazovna pitanja i davati uvjerljive odgovore, nego i zato što je način na koji je podastirao svoja razmišljanja bio pristupačan. Pritom, ta neposrednost i komunikativnost njegovih predavanja i knjiga nisu bile dio smišljene recepcijske strategije nego jednostavno način na koji je razmišljao. A razmišljao je svojom glavom, ne povodeći se za trendovima i ne razmećući se citatima i referencama na razvikane teoretičare.

Mario Kolar, *Milivoj Solar, teorija književnosti, zavičaj*

* * *

Mislim da pisac, ili čovjek koji piše, sve može, a ništa ne mora. Tako je i s pisanjem o ratu. Istina, isto tako mislim da ima smisla pisati samo o onom što se onoga koji piše najdublje tiče, a o čemu je, opet iz njegove perspektive, nemoguće pisati. Rat je najintenzivnije društveno iskustvo u mom životu. A možda i najintenzivnije unutarnje iskustvo. (...) Pokušavao sam, dakle, pisati nešto što za mene kao čitatelja ne bi bilo pogrešno. I vjerojatno ću to i dalje činiti, jer ne vjerujem da postoje teme koje su „iscrpljene“. Nije tema nafta da se „crpi“, niti je toalet papir da se „troši“.

Miljenko Jergović, *Godine kojima ne počinje povijest*

* * *

Kako vjere nemam, istinska mi je sreća zauvijek uskraćena, jer sretan čovjek ne treba strahovati da će mu se život svesti na besciljno lutanje ususret sigurnoj smrti. U meni nema Boga, a nema ni uporišta na Zemlji s kojeg bih mu se mogao obratiti. Ne baštinim ja prikrivenu jarost skeptika, hladan razum racionalista ni gorljivu nevinost ateista. Zato se i ne usudim baciti kamen na onog koji vjeruje u ono u što ja sumnjam, a ni na onog koji štuje sumnju kao da i nju ne obavlja tama. Taj bi mi se kamen samo vratio i pogodio me, jer u jedno sam duboko uvjeren: ljudska je potreba za utjehom neutaživa.

Stig Dagerman, *Naša je potreba za utjehom neutaživa*